

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Jaroslavo Žiborto
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studento

Magistro darbas
**Civilinė atsakomybė: kompensacija, prevencija, nubaudimas ir
kitos funkcijos**

Darbo vadovas: doc. dr. Vytautas Mizaras, LL.M

Recenzentas: lekt. Andrius Kabišaitis

Vilnius 2007

Turinys

IŽANGA.....	2
1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS FUNKCIJŲ SAMPRATA, RŪŠYS, JŲ TAIKYMAS IR REIKŠMĖ	5
1.1. Funkcijų įvairovė	5
1.2. Kompensavimas	8
1.3. Prevencija (atgrasinimas).....	13
1.4. Nubaudimas.....	22
1.5. Teisingumas	24
1.6. Nuostolių skirstymas (perkėlimas)	25
1.7. Apibendrinimas.....	28
2. LYGINAMIEJI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS TIKSLŲ ASPEKTAI	29
2.1. Vokietija.....	29
2.2. Prancūzija	32
2.3. Anglija	34
2.4. Jungtinės Amerikos valstijos	41
2.5. Apibendrinimas.....	43
3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS KOMPENSAVIMO FUNKCIJOS AIŠKINIMAS IR TAIKYMAS PAGAL LIETUVOS TEISĘ.....	44
3.1. Funkcijos pasireiškimas ir taikymo pagrindai.....	44
3.2. Žalos atlyginimas ir kitos žalos kompensavimo sistemos.....	53
3.3. Funkcijos ribotumas	58
IŠVADOS.....	64
LITERATŪROS SĄRAŠAS	66
SANTRAUKA	71

IŽANGA

Darbo aktualumas. Magistriniame darbe plėtojamos temos aktualumas pasireiškia dvejopai - tiek teorijoje, tiek praktikoje. Kaip ir bet kurios kitos teisinės atsakomybės, civilinės atsakomybės prigimtį apibūdina jos samprata, principai ir funkcijos, todėl nagrinėjant civilinę atsakomybę teoriniu aspektu jos funkcijos užima svarbų vaidmenį. Per civilinės atsakomybės funkcijas yra išreiškiama civilinės atsakomybės paskirtis, jos esmė, parodomos šios teisinės atsakomybės veiksmingumo ribos. Temos reikšmė praktikai yra neabejotina. Ji pasireiškia tuo, jog teisininkams ir kitiems visuomenės nariams yra svarbu žinoti civilinės atsakomybės funkcijų, o ypač kompensavimo funkcijos svarbą žalos atlyginimo procese, taip pat žinoti šių funkcijų taikymo specifiką. Svarbu yra tai, kad žalos atlyginimas, jų dydis ir mastas priklauso nuo tikslų, kurių siekia civilinė atsakomybė. Todėl ši tema yra ne tik teorinės, bet ir praktinės reikšmės. Nesant susistemintai teisės doktrinai nagrinėjama tema šis darbas bus nežymus žingsnis link teisės aiškinimo ir plėtojimo civilinės atsakomybės kompensavimo ir kitų funkcijų taikymo srityje.

Tikslai. Darbo tikslas yra ištirti civilinės atsakomybės funkcijų esmę, ypatumus, sudedamuosius elementus, funkcijų pasireiškimą nacionaliniuose ir užsienio valstybių įstatymuose bei teismų praktikoje. Tyrimo metu siekiama nustatyti, kokios funkcijos atlieka svarbiausią vaidmenį taikant civilinę atsakomybę ir dėl kokių priežasčių.

Darbo objektas. Įgyvendinant iškeltus tikslus ir siekiant kuo išsamiau atskleisti civilinės atsakomybės prigimtį darbe bus išnagrinėta daugelis doktrinoje minimų civilinės atsakomybės funkcijų. Tačiau giliau analizuojamos tik tos funkcijos, kurių reikšmė civilinės atsakomybės sampratoje yra didesnė. Taikant sisteminės analizės ir lyginamąjį metodus darbe bus išnagrinėtas kompensavimo, prevencijos, nubaudimo ir kitų funkcijų paplitimo mastas skirtingose teisinėse sistemose, t. y. kontinentinės Europos ir bendrosios teisinės sistemos valstybėse, pasiremiant daugiausia Lietuvos, Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos ir Jungtinių Amerikos valstijų jurisdikcijomis, šių jurisdikcijų teisės doktrina ir teismų praktika. Darbe taip pat bus pristatyta, kaip praktiškai pasireiškia viena ar kita iš aukščiau paminėtų funkcijų, kokia forma ir kokiomis nuostolių rūšimis kartu įvertinant šio pasireiškimo privalumus ir trūkumus. Yra išanalizuojamos esmingiausios išimtys, t.y. tokie atvejai kai civilinės atsakomybė ir jos funkcijos yra ribotos, kai žalos atlyginti nebeįmanoma pasitelkus civilinę atsakomybę. Magistriniame darbe bus gvildinama civilinės atsakomybės funkcijų taikymo problematika, pavyzdžiui nemažai dėmesio skiriant prevencijai, nubaudimui, mažiau – kompensavimo funkcijai. Probleminių

klausimų gvildenimas darbe leis autoriui kritiškai įvertinti esamą civilinės atsakomybės taikymo padėtį. Darbe skiriama dėmesio naujoms civilinės atsakomybės tendencijoms, pavyzdžiui civilinės atsakomybės santykiui su kitomis žalos kompensavimo sistemos, ekonominė civilinės atsakomybės tikslų analizė. Tačiau nėra ateities be praeities, todėl darbe bus paliesti kai kurie istoriniai funkcijų atsiradimo ir įsitvirtinimo civilinės atsakomybės sampratoje momentai. Kartu reikia pastebėti, kad darbas bus ribojamas keliais aspektais. Pirma, darbe atliekamo tyrimo specifika lemia tai, kad išskyrus žalą, kitos civilinės atsakomybės iš esmės nėra nagrinėjamos. Antra, civilinės atsakomybės funkcijos bus analizuojamos kaip bendros tiek sutartinei, tiek deliktinei civilinei atsakomybei, o esant reikalui, bus atskirai nurodytas funkcijų pasireiškimas priklausomai nuo civilinės atsakomybės rūšies. Trečia, darbas yra sutelktas ties civilinės atsakomybės sampratą apibūdinančiomis funkcijomis analizuojant jas visų pirma iš materialiosios teisės pusės, todėl procesinės teisės reguliuojami žalos atlyginimo aspektai iš esmės nebus nagrinėjami. Ketvirta, nebus atskirai analizuojami žalos, padarytos tam tikriems objektams ar pažeidus tam tikra sutarties rūšį, atlyginimo aspektai, jais bus pasinaudota tik tiek, kiek reikia aukščiau iškeltiems tikslams pasiekti.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš kelių stambesnių skyrių. Pirmame skyriuje yra kuo išsamiai ir visapusiškai išnagrinėtos daugelis doktrinoje sutinkamų civilinės atsakomybės funkcijų, atskleidžiama jų teisinė, o kai kur ir ekonominė prigimtis. Antrame skyriuje remiantis keturių jurisdikcijų teisinėmis sistemomis yra analizuojami civilinės atsakomybės tikslai, ypač sutelkiant dėmesį ties jų realizavimu nagrinėjamų valstybių teismų praktikoje. Trečiame skyriuje yra detaliau analizuojamas kompensacinis tikslas pasiremiant daugiausia Lietuvos situacija. Čia atsižvelgiant į Lietuvos teisės doktriną ir teismų praktiką nagrinėjama šios funkcijos esmė, struktūra, sudedamieji elementai, kompensacijos pasireiškimo atvejai praktikoje, funkcijos ribotumas, šios funkcijos alternatyvos, taip pat bus paliesti kai kurie probleminiai klausimai.

Darbo metodai. Iškeltiems magistrinio darbo tikslams pasiekti bei darbo objektui atskleisti yra panaudoti šie tyrimo metodai: lyginamasis, istorinis, sisteminės analizės, gramatinis, įstatymų leidėjo ketinimų, dogmatinis, loginis ir kiti metodai. Šiame darbe *lyginamasis metodas* pasireiškia aiškinant ir nagrinėjant JAV, Anglijos, Vokietijos, Prancūzijos ir Lietuvos civilinės atsakomybės tikslus apsiribojant šių valstybių XX a. teisiniu reguliavimu ir teismų praktika. Šį pasirinkimą lėmė tai, kad kai kurių iš funkcijų, pavyzdžiui nubaudo, pripažinimo ir pasireiškimo mastas nagrinėjamose jurisdikcijose yra labai nevienodas. *Istorinio metodo* pagalba darbe bus gvildinami istoriniai civilinės atsakomybės tikslų įsitvirtinimo bei tarpusavio konkuravimo aspektai, pavyzdžiui, šio

metodo pagalba atskleidžiama neturtinės žalos atlyginimo istorinė genezė. Istorinis metodas leis suprasti, kokia yra vienos ar kitos funkcijos reikšmė civilinės atsakomybės sampratoje ir kodėl. *Istatymo leidėjo ketinimo metodas* naudojamas su tikslu suprasti, kokia yra įstatymo leidėjo, o taigi ir valstybės oficiali pozicija civilinės atsakomybės tikslų atžvilgiu, pavyzdžiui, tiriant Europos Komisijos ir Europos Parlamento rengiamus teisės projektus išaiškinamas jų požiūris į ne kompensacinius nuostolius. *Ekonominės analizės metodas* leidžia įvertinti ir pagrįsti asmenų pasirenkamo ekonomiškai naudingo, neutralaus ar nenaudingo elgesio motyvus; šiame magistriniame darbe šis metodas pasireiškia, pavyzdžiui, aiškinant kaip sudėtingi rinkos procesai gali paveikti deliktų ir dėl jų patiriamų nuostolių skaičių arba leidžia nustatyti, kokios būtų optimalios išlaidos siekiant išvengti neteisėtų veiksmų. analizuojant kokiais atvejais asmenims yra naudinga nuostolius gauti civilinės atsakomybės forma, o kokiais atvejais pasitelkti kitas žalos kompensavimo sistemas. *Sisteminis analizės metodas* padės išanalizuoti civilinės atsakomybės principus ir tikslus kaip atskirus objektus, jų sudedamuosius elementus, civilinės teisės normų tarpusavio santykį. *Gramatinis metodas* naudojamas aiškinant kai kurias sąvokas ar žodžių junginius, pavyzdžiui, *restitutio in integrum*. *Dedukcinis metodas* leis iš bendresnio pobūdžio informacijos padaryti tam tikras išvadas, pavyzdžiui, nustatyti svarbiausias civilinės atsakomybės funkcijas.

Panaudoti šaltiniai. Darbe yra panaudoti norminė ir specialioji literatūra, praktinė medžiaga, mažiau - elektroniniai dokumentai. Svarbiausi norminės literatūros šaltiniai yra Lietuvos Respublikos bei nagrinėjamų užsienio valstybių civilinis kodeksai. Jų panaudojimas darbe padėjo atskleisti oficialią nagrinėjamų valstybių poziciją dėl civilinės atsakomybės, jos tikslų, žalos atlyginimo principų. Specialiosios literatūros panaudojimas padėjo išryškinti koncepcinius civilinės atsakomybės tikslų aspektus. Iš Lietuvos autorių galima būtų išskirti V. Mikelėno darbą, šis darbas pirmiausiai padėjo suprasti kompensavimo ir kitų tikslų esmę ir svarbiausius bruožus. Iš užsienio autorių reikšmingumu pasižymi U. Magnus vadovaujamos redakcijos knyga *Unification of Tort Law: Damages*, kurioje labai koncentruotai aptariamos užsienio valstybių dabartinė situacija bei pateikiamos kai kurios toms valstybėms būdingos problemos. B. S. Markesinio darbai reikšmingi tuo, kad jose pateikiama argumentuota kritika nagrinėjamos temos aspektais. Praktinė medžiaga padėjo išaiškinti kaip pasireiškia civilinės atsakomybės tikslai sprendžiant konkrečias situacijas. Dėl šių priežasčių nagrinėjamai temai bus svarbios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus nutartys, plenarinės sesijos nutarimai. Užsienio teismų sprendimų iliustracijomis yra pabrėžiamas teismo praktikos indėlis taikant civilinę atsakomybę ir jos tikslus.

1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS FUNKCIJŲ SAMPRATA, RŪŠYS, JŲ TAIKYMAS IR REIKŠMĖ

Autoriui nepavyko surasti civilinės atsakomybės funkcijų¹ apibrėžimo mokslinėje literatūroje, tačiau bendriausia prasme galima sakyti, jog civilinės atsakomybės funkcijos – tai tikslai, kurie yra nustatyti siekiant išvengti civilinių teisinių santykių neigiamų pasekmių taip pat tokie tikslai, kurie atsiradus civilinių teisinių santykių neigiamiems padariniams, t.y. esant deliktui ar sutarties pažeidimui atkuria nukentėjusiojo ir teisės pažeidėjo interesų pusiausvyrą turtinių sankcijų pagalba.

1.1. Funkcijų įvairovė

Civilinės atsakomybės funkcijų išskyrimas, jų plėtojimas yra ne tiek praktikos, kiek teisės mokslo objektas. Todėl pirmiausia turime apžvelgti mokslinę literatūrą. Joje rasime įvairius funkcijų pavadinimus, klasifikacijas². Civilinės atsakomybės funkcijų išskyrimas leis skaitytojui sudaryti išsamų supratimą apie civilinės atsakomybės paskirtį, be to autoriui vėliau leis argumentuotai padaryti išvadas, kokios funkcijos yra būdingiausios, esminės, o kokios antraeilės ir pan.

Rusų kalba leidžiamoje teisės mokslinėje literatūroje galima aptikti kompensacinę – atstatomąją funkciją (rus. – *компенсаторно-восстановительная функция*), stimuliavimo arba kitaip vadinama organizacinė funkcija (rus. – *стимулирующая или организационная функция*), įspėjamoji – auklėjamoji arba prevencinė (rus. – *предупредительно-воспитательная или превентивная*), nubaudimo funkcija (*штрафная или наказательная функция*)³. Kitas autorius išskiria kompensacinę (rus. – *компенсационная функция*), nubaudimo, auklėjamąją (rus. – *воспитательная*) ir stimuliavimo (rus. – *стимулирующая*) funkcijas⁴. Treti nurodo kompensacinę, stimuliavimo ir prevencinį civilinės atsakomybės pobūdį⁵. Dar kiti mano, kad egzistuoja reguliacinė (rus. – *регулятивная функция*), apsauginė (rus. – *охранная*), įspėjamoji -

¹ Šiame darbe lygiagrečiai vartojamos dvi sąvokos – funkcija ir tikslas – kurie yra sinonimai. Nagrinėjamos funkcijos anglų kalba pateikiamoje literatūroje turi daug sinonimų, kaip pvz., *the goal, the purpose, the aid, the function* ir kt. reikšmės, kurios savo turiniu nesiskiria viena nuo kitos.

² Šiame darbe autorius nepretenduoja aptarti ir įvardinti absoliučiai visų civilinės atsakomybės funkcijų.

³ *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. Е. А. Суханов. 2-е переработанное и дополненное издание. Москва: издательство БЕК, 2000. Том I, стр. 432.

⁴ *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. В. Ф. Чигира. Минск: Амаифея, 2000. Том I, стр. 918.

⁵ ЕГОРОВ, Н. Д., et al. *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. 6-е переработанное и дополненное издание. Москва: ТК Велби, издательство Проспект, 2003. Том I, стр. 647.

auklėjamoji (rus. - *предупредительно-воспитательная*) ir įspėjamoji - stimuliavimo (rus. - *предупредительно-стимулирующая*) funkcijos⁶.

Lietuvių mokslinėje literatūroje išskiriamos kompensacinė, prevencinė ir nubaudo funkcijos⁷. Kitame darbe, tiesa, daugiau susijusiam su autorių teisių gynimo būdais, yra išskirtos pažeistų nukentėjusiojo interesų atkūrimo (kompensavimo) tikslas, teismo proceso supaprastinimo ir paprastesnio ieškinio pagrindimo tikslas, prevencinis o taip pat nubaudo tikslas⁸.

Anglų kalbos literatūroje autoriai išskiria kompensaciją kaip deliktų teisės funkciją (angl. – *compensation*), nuostolių perkėlimo ir paskirstymo funkciją (angl. – *loss shifting and spreading*); atbaidymo (atgrasinimo) nuo nepageidautino elgesio (angl. – *deterrence of undesirable behaviour*), ekonomiškai nenaudingo elgesio išvengimo (angl. – *avoidance of economically inefficient behaviour*), nukentėjusiojo patenkinimo arba satisfakcijos funkcija (angl. - *appeasement or satisfaction of the victim*), nukentėjusiojo pažeistų teisių teismo pripažinimo (angl. - *judicial recognition*), taip pat pažeidėjo nepagrįsto praturtėjimo prevencijos (angl. - *the prevention of unjust enrichment of the wrongdoer*)⁹. Kiti autoriai pasisako, kad egzistuoja kompensavimo ir atlyginimo funkcijos (angl. – *compensation and reparation*), pripažinimo ir satisfakcijos (angl. – *recognition and satisfaction*), nubaudo ir prevencijos funkcijos (angl. - *punishment and prevention*)¹⁰. Treti išskiria kompensavimo, prevencinę, nubaudo, teisės paskelbimo (angl. – *declaration of right*) ir kt.¹¹ Labai aiškiai ir nedviprasmiškai nuostolių tikslai yra įtvirtinti Europos mokslininkų deliktų teisės grupės (angl. – *European Group on Tort Law*) parengtose Europos deliktų teisės principuose, kurie siūlomi kaip pagrindas ateityje suvienodinti (unifikuoti) Europos žemyno deliktų teisę¹². Šių principų 10:101 straipsnyje, kuris pavadintas “Nuostolių prigimtis ir tikslai“, yra įtvirtinta, jog nuostoliai yra pinigine suma, skirta kompensuoti nukentėjusiajam, tai yra grąžinti jį kiek gali pinigai į tokią padėtį, kuri būtų buvusi, jeigu nebūtų buvę padaryto teisės pažeidimo, dėl kurio yra skundžiamasi teisme. Nuostolių atlyginimas taip pat turi žalos išvengimo tikslą¹³. Iš šio straipsnio galime daryti išvadą, jog Europos mokslininkai vieningai sutaria dėl dviejų

⁶ КУЗНЕЦОВА Н. *Цивільний Кодекс України*. Київ, 1996. стр. 213.

⁷ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p.16-43

⁸ MIZARAS, Vytautas. Kompensacija kaip civilinis autorių teisių gynimo būdas. *Teisė*, 2002, nr. 43, p. 137-152.

⁹ GERVEN, W., LEVER, J., LAROCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks. Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000, p. 18-19.

¹⁰ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 301-306.

¹¹ KOZIOL, H., et al. *Principles of European tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 185-187.

¹² Šiame darbe unifikuotumo proceso tikslingumo ir naudos aspektai nebus svarstomi ar nagrinėjami.

¹³ European group on Tort law. *Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. Viena: SpringerWienNewYork, 2005, p. 149-150.

deliktinės atsakomybės tikslų: kompensacinės ir prevencinės. Bene ilgiausią sąrašą deliktų teisės funkcijų sąrašą savo straipsnyje pateikia Herman A. Cousy¹⁴. Tai nubaudimo, vindikacijos (angl. - *vindication*), socialinės tvarkos atstatymo (angl. - *redress of the social order*), teisės normų įgyvendinimo (angl. - *implementation of legal rules*), piliečių teisių apsaugos (angl. - *protection of citizens' rights*), pripažinimo ir naujų teisių bei interesų sukūrimo (angl. - *recognition and creation of new rights and interests*), nukentėjusiojo patenkinimo (angl. - *appeasement of the victim*), kompensavimo arba nuostolių atlyginimo (angl. - *compensation or indemnification of losses*), nuostolių paskirstymo, nuostolių perkėlimo, bendro ir specialaus atgrasinimo (angl. - *general and specific deterrence*), prevencinė funkcija, atsargumo (angl. - *precaution*), dėl įvykių patirtų išlaidų sumažinimo (angl. - *reduction of accident costs*), kompensuojamo teisingumo (angl. - *compensatory justice*), nubaudžiamojo teisingumo (angl. - *retributive justice*), pataisomojo teisingumo (angl. - *corrective justice*).

Apibendrinant teisės mokslinėje literatūroje išskiriamas civilinės atsakomybės (taip pat ir deliktų teisės) funkcijas, galime daryti išvadas, jog civilinės atsakomybės tikslų sąrašas nėra baigtinis. Tačiau Gerven, Lever ir Larouche autorių nuomone deliktų teisės funkcijų teorija yra nedidelės vertės, kadangi nei viena iš išskirtų funkcijų nesugeba pateikti konkrečių atsakymų į klausimus, kaip nukentėjusiajam turi būti atlyginta, kaip pažeidėjas turi būti atgrasintas nuo blogo elgesio ar kaip žala turi būti apdrausta¹⁵. Manytume, jog šie autoriai suvokia šių dienų problematiką. Iš tikrųjų būna situacijų, kai pavyzdžiui vien remiantis kompensaciniu civilinės atsakomybės tikslu priteistina nuostolių suma negali būti visiškai pateisinama, kaip antai neturtinės žalos atlyginimas, kadangi objektyviai žiūrint tokios žalos dydis negali būti tikslai apskaičiuotas. Todėl tokiais atvejais reikia pasitelkti kelis civilinės atsakomybės tikslus.

Problemos, kuri iš pirmo žvilgsnio susidaro dėl daugybės civilinės atsakomybės tikslų, sprendimą siūlo mokslininkų sukurta „deliktų teisės mišri teorija“ (angl. - „*mixed theories of tort law*“) arba kitaip vadinama „sudėtinių tikslų deliktų teisės funkcija“ (angl. - „*the multi-purpose function of tort law*“)¹⁶. Jos esmė yra ta, kad tuo pačiu metu deliktų teisę išreiškia keletas glaudžiai tarpusavyje susijusių tikslų. Esant šiai teorijai kyla klausimas, ar tuo pačiu metu veikiantys skirtingi civilinės atsakomybės tikslai sugebės susiderinti tokiu būdu, kad jų lygiagretus egzistavimas būtų operatyvus ir vertingas. Kita

---

¹⁴ COUSY, A. Herman. Tort Liability and Liability Insurance: A Difficult Relationship. *Tort and Insurance Law Yearbook. European Tort Law 2001, 2002*, p. 18-55.

¹⁵ GERVEN, W., LEVER, J., LAROUCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks. Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000, p. 19.

¹⁶ COUSY, A. Herman. Tort Liability and Liability Insurance: A Difficult Relationship. *Tort and Insurance Law Yearbook. European Tort Law 2001, 2002*, p. 24.

„deliktų teisės mišrios teorijos“ interpretacija yra ta, kad tikslai, kuriuos siekia deliktų teisė, keičiasi priklausomai nuo laiko, vietos, deliktų rūšies ar netgi priklausomai nuo nagrinėjamos bylos aplinkybių.

Manytume, kad abu „deliktų teisės mišrios teorijos“ paaiškinimai yra tinkami ir priimtini. Pavyzdžiui, kai asmuo, kuris yra apdraustas civilinės atsakomybės draudimu, padaro eismo įvykį, dėl kurio jis yra atsakingas. Atlyginant nuostolius nukentėjusiajam (turtinė žala asmeniui ar turtui), pasireišk nuostolių perkėlimo arba paskirstymo ir kompensaciniai civilinės atsakomybės tikslai, kadangi viena vertus, nukentėjusysis sieks, kad jam būtų kompensuota (atlyginta) patirta žala. Antra vertus, pareiga kompensuoti patirtus nuostolius bus perkelta iš kalto dėl įvykio asmens draudimo kompanijai. Analogiškoje byloje priteisiant nuostolius asmeniui, kuris nėra apdraustas, pasireišk tik kompensacinis tikslas – atlyginti sukeltą dėl eismo įvykio žalą.

1.2. Kompensavimas

Civilinės teisės reguliuojami prekiniai - piniginiai santykiai iš esmės yra atlygintino arba ekvivalentinio pobūdžio. Dėl to civilinė atsakomybė yra skirta lygiavertiškai kompensuoti nukentėjusiajam padaryta žalą arba nuostolius. O civilinės atsakomybės taikymas turi tikslą atstatyti nukentėjusiojo turtinio intereso sferą tuo pačiu eliminuojant nukentėjusiojo nepagrįstą parturtėjimą. Iš čia išplaukia civilinės atsakomybės kompensacinė prigimtis. Jos esmė yra ta, kad kompensacijos dydis turi atitikti nukentėjusiojo patirtos žalos dydžiui, bet ne ją viršyti¹⁷.

Kaip pažymi V. Mikelėnas, tiek sutartinės (angl. – *contractual liability*), tiek deliktinės atsakomybės (angl. – *delictual* arba *tortious liability, tort liability*)¹⁸ pagrindinė funkcija yra ta pati – kompensacinė, t.y. taikant bet kurią šių atsakomybės rūšių, siekiama ne nubausti skolininką, o gražinti kreditorių į tokią padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jeigu nebūtų įvykdytas deliktas arba jeigu būtų tinkamai įvykdyta sutartis¹⁹. Literatūroje dėl kompensacinės funkcijos apibrėžimo didelių ginčų neįyla. Tačiau pasitaiko bandymų ieškoti skirtumų tarp kompensacinio tikslo esant sutartinei ir deliktinei atsakomybei. Kaip teigia J. G. Fleming, sutarčių teisė egzistuoja su tikslu įgyvendinti vieną interesą, t.y. kad gauti pažadai būtų įgyvendinti. Tai daroma priverčiant asmenį, kuris pažadėjo įvykdyti

¹⁷ *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. Е. А. Суханов. 2-е переработанное и дополненное издание. Москва: издательство БЕК, 2000. Том I, р. 431.

¹⁸ Abiejų civilinės atsakomybės rūšių, (tiek sutartinės, tiek ir deliktinės) bendras pavadinimas anglų kalba randamas kaip *the law of damages, civil liability, civil responsibility* ir pan.

¹⁹ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 44

pažadą arba atlyginti asmeniui, kuriam buvo pažadėta, nuostolius tokiu būdu, kad pastarasis atsidurtų pozicijoje, jeigu pažadas būtų įvykdytas. Ir pabaigoje daroma išvada – tokiu būdu sutarčių teisė garantuoja asmeniui, kuriam buvo pažadėta²⁰, sandorio naudą arba pelną, tuo tarpu deliktų teisė turi skirtingą tikslą, t.y. pirmiausia kompensuoja sužalojimus ir nuostolius²¹. Manytume, kad toks palyginimas koncepciškai priimtinas, tačiau nėra labai įtikinamas, nes pavyzdžiui esant sutarties pažeidimui galima prarasti ne tik tai, kas buvo pažadėta, bet ir patirti kitų, t.y. didesnių nuostolių. Ir atvirkščiai - esant deliktui galima reikalauti negautų pajamų. Manytume, kad giliau paanalizavus, galima būtų surasti kompensacinių tikslų esant deliktinei ir sutartinei atsakomybei skirtumus²², tačiau iš esmės jie nėra tokie dideli, kad galima būtų apie tai atskirai kalbėti.

Anot P. S. Atiyah, kompensacijos supratimas apima mažiausiai tris idėjas²³. Pirmą, žala gali būti atlyginama kaip ekvivalentas vietoj to, kas prarandama; antra, žala gali būti atlyginama kaip pakaitalas ar „paguoda“ vietoj to, kas prarandama; trečia, žala atlyginama ne dėl to, kad kas nors prarandama, bet dėl to, kad nukentėjusysis to niekada neturėjo palyginus su kitais asmenimis panašiose situacijose. Toliau panagrinėkime kiekvieną iš šių idėjų.

Kompensacija kaip ekvivalentas vietoj to, kas prarasta. Tai yra paprasčiausias ir pats nesudėtingiausias atvejis (kuris gali būti pavadintas „ekvivalentiniu kompensavimu“). Bet netgi šiuo atveju galima išskirti tris situacijas priklausomai nuo žalos rūšies. Pirmą, asmuo gali „netekti“ (fizinio praradimo prasme) piniginių lėšų ar kito vertingo turto, kuris gali būti pakeistas pinigais. Pavyzdžiui, asmens automobilis yra sudaužomas autoavarijoje, ir šis asmuo nori kompensacijos, kuri leis jam įsigyti lygiavertį automobilį, arba asmens namas yra sunaikinamas gaisro metu ir jis turi atstatyti ar įsigyti naują namą. Tokios rūšies atvejuose kompensavimo tikslas yra savaimė akivaizdus – tiesiog atstatoma tai, kas buvo prarasta, t. y. atkuriamas *status quo*, stengiamasi sukurti tokią pat padėtį, kuri buvo prieš žalos atsiradimą. Doktrinoje tokios kompensacijos rūšis vadinama tiesioginiais, realiais arba pozityviais nuostoliais²⁴. Antai remiantis V. Mikelėno siūloma tiesioginės žalos samprata tiesioginius nuostolius galima apibūdinti kaip pinigine išraiška žalos, kuri yra tiesioginis neteisėto veiksmo ar neveikimo

²⁰ Kreditoriui šiuo atveju – *aut. pastaba*.

²¹ FLEMING, John G. *The law of TORTS*. 8th edition. Sydney : The Law Book Co., 1992, p. 2.

²² Pavyzdžiui, sutartinėje atsakomybėje yra paplitusi nuostolių numatymo doktrina, kuri taip pat įtvirtinta LR CK 6.258 str. 4 d. Jos esmė yra ta, kad skolininkas privalo atlyginti tik tuos nuostolius, kuriuos jis numatė ar galėjo numatyti sutarties sudarymo metu. Ši doktrina suponuoja mintį, kad kompensacinis tikslas esant sutartinei atsakomybei yra labiau numanomas kiekybine išraiška negu esant deliktinei atsakomybei.

²³ ATIYAH, P. S. *Accidents, Compensation and the Law*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978, 480-485.

²⁴ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 342.

rezultatas, kuris atsiranda iš karto, pažeidėjui betarpiškai veikiant tam tikrą objektą, pvz., turto sunaikinimas ar žala, atsiradusi pažeidus sutartį²⁵. Beveik galima būtų pritarti ką tik paminėtam apibrėžimui, tačiau nesutiktumėme su naudojama formuluote „atsiranda iš karto“, nes žala, o tuo pačiu ir pareiga atlyginti nuostolius dėl šios žalos, gali atsirasti ne iš karto, o tik po tam tikro laiko, pvz. esant paslėptiems defektams gaminiuose ar pabaigtose statyti ir priduose eksploatuoti statiniuose.

Antra ekvivalentinio kompensavimo rūšis yra skirta kompensuoti ne turto fizinį praradimą, bet išlaidas, kurias patyrė nukentėjusysis. Tai gali įgauti skirtingas formas – pvz. medicininių išlaidų atlyginimas, išlaidų, turėtų apmokant kelionę į ligoninę ar sanatoriją, atlyginimas ir kt.²⁶ Šią kompensavimo rūšį taip pat galima priskirti prie tiesioginių nuostolių.

Trečia ekvivalentinio kompensavimo rūšis yra prarastų lūkesčių kompensavimas. Svarbiausia čia yra ištisa pajamų praradimo problema, kuri didele apimtimi yra bemaž visų šiandien funkcionuojančių kompensavimo sistemų pagrindas. Kai asmuo serga, sužeistas, yra invalidas tokiu būdu, kad jis negali dirbti arba asmuo miršta ar yra nužudomas ir palieka išlaikytinius, kurie buvo išlaikomi iš jo pajamų, tokiu atveju pripažįstama, jog prarastų pajamų kompensavimas yra reikalingas. Svarbu pažymėti, kad ši kompensavimo forma skiriasi nuo kompensavimo už faktinį praradimą. Šios rūšies atvejuose nukentėjusysis niekada neturėjo to, kas yra kompensuojama ar atlyginama už praradimą²⁷. Doktrinoje tokios kompensacijos rūšis yra vadinama negauta nauda, negautomis pajamomis, arba negatyviais nuostoliais²⁸. Negautos pajamos yra praradimai, atsirandantys dėl žalos padarymo pagrindiniam objektui, kuris yra naudojamas pelniui, pajamoms gauti²⁹. Ši formuluotė tinka labiau deliktinei atsakomybei. Pvz., sudaužius taksi įmonei priklausančią automobilį, jo remonto metu nebus gaunamos tam tikros pajamos, kurias duodavo automobilio naudojimas teikiant taksi paslaugas. Kita negautų pajamų formuluotė labiau tinka sutartinei atsakomybei – negautos pajamos yra tokios, kurių kreditorius būtų gavęs tinkamai įvykdžius prievolę³⁰. Pati formuluote suponuoja mintį, kad čia kalba eina apie negautą pelną, kuris būtų gautas, jei prievolė (o taigi ir sutartis), kurios sudarymo faktas buvo žinomas anksčiau negu įvyko pažeidimas, būtų

²⁵ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p.144.

²⁶ ATIYAH, P. S. *Accidents, Compensation and the Law*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978, , 480-485.

²⁷ *Ibid.*, 480 - 485.

²⁸ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 342.

²⁹ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 144

³⁰ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 342.

tinkamai įvykdyta.

Pakeičiantis (ar švelninantis) kompensavimas. Šiuo atveju kompensacija yra suteikiama ne kaip ekvivalentas, bet kaip pakaitalas ar „paguoda“ vietoj to, kas yra prarasta. Šiuo atveju kompensavimas negali pakeisti tai, kas prarasta, bet įgalina nukentėjusį gauti pakaitalą, arba alternatyviai paguosti (sušvelninti) dėl to, kas prarasta. Ši kompensavimo rūšis beveik išimtinai yra asocijuojama su kūno sužalojimais, dėl kurių gali būti reikalaujama kompensacijos remiantis civiline atsakomybe³¹. Pabrėžtina, kad tokiu atveju nukentėjusiajam nėra gražinama tai, ką jis prarado, taip pat tai nėra susiję su prarastų lūkesčių problema. Pavyzdžiui, asmeniui, kuris dėl įvykio tapo aklas ir negali daugiau žiūrėti televizijos, gali būti nupirkta gramofonas ir įrašų kolekcija, kurie suteiks jam alternatyvią malonumo formą. Kitas pavyzdys - asmeniui, kuris neteko savo kojos ir negali daugiau leisti į keliones po šalį, gali būti nupirkta automobilis ir pastarojo daikto dėka jis gali keliauti kitokiu būdu. Šie ir kiti pavyzdžiai – yra bandymas pateikti nukentėjusiajam šiek tiek kitokio malonumo, kuriuo jis negali daugiau džiaugtis – ką mes galime pavadinti „pakaitalo kompensacija“.

Anot P. S. Atiyah, yra kitas atvejis, esant kuriam kompensavimas yra suteikiamas ne kaip pakaitalas prarastam malonumui, bet kaip patirto skausmo sušvelninimas³². Nuostoliai dėl kentėjimo ar skausmo, dėl dvasinių išgyvenimų, dėl vaikų ar tėvų praradimo nėra iš tikrųjų atlyginami dėl „žalos“ iš viso, tiksliau tariant nuostoliai šiuo atveju yra atlyginami ne dėl žalos fizinio netekimo ar praradimo prasme. Kompensacija čia yra tik tai nemalonumų ar nesėkmių sušvelninimas. Lietuvos mokslininkai išsako panašią poziciją. Pavyzdžiui V. Mikelėnas sako, kad ne visais atvejais įmanoma nukentėjusį gražinti į pirmąją padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų ar neveikimo. Sunaikinus turtą, gali būti gražintas toks pat turtas arba jo vertė pinigais. Tuo tarpu sužalojus sveikatą, įžeidus asmens garbę ar orumą ir pan., praradimai yra neatstatomi (neatkuriami – *aut. pastaba*), ir galima kalbėti tik apie dalinį patirtos žalos kompensavimą arba nukentėjusiojo asmens satisfakciją³³. K. Schlobach siūlo tokiose situacijose, jog pats kompensavimas turi būti įgyvendintas ne per tam tikros pinigų sumos kaip tokios sumokėjimą nukentėjusiajam, o netiesiogiai, per tam tikrus patogumus, teigiamus patyrimus (vok. – *Annehmlichkeiten*), kuriuos nukentėjusiajam suteikia sumokėta pinigine kompensacija³⁴.

³¹ ATIYAH, P. S. *Accidents, Compensation and the Law*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978, 480-485

³² *Ibid.*, p. 480 – 485.

³³ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p.142.

³⁴ SCHLOBACH K. *Das Präventionsprinzip im Recht des Schadensersatzes*. 1. Aufl. Baden - Baden: Nomos-Verlagsgesellschaft, 2004, S. 62.

Išlyginimo kompensacija. Vienas iš tokių atvejų gali būti, kai kalba eina apie kompensacijas vaikams, kurie dėl nėštumo metų ištikusių sužalojimų, gimė luoši ar su išsigimimo požymiais, pavyzdžiui dėl talidomido³⁵ tragedijų. Čia pirmiausiai yra siekiama suluošintų vaikų padėtį sulygtinti su normalių vaikų padėtimi³⁶.

Sprendžiant iš aukščiau pateiktos pakeičiančio (švelninančio) ir išlyginimo kompensavimo rūšių charakteristikų manytume, kad tokius kompensavimo rūšis galima įvardinti kaip bendruosius nuostolius. Anot V. Mikelėno, bendrieji nuostoliai – tai pinigine išraiška žalos, kurios įvertinti pinigais tiksliai neįmanoma³⁷. Ir iš tikrųjų, juk neturtinė žala dažniausiai nėra apčiuopiama (ji neturi materialios išraiškos), o esant sveikatos sužalojimui yra atlyginami medikamentų, gydymo išlaidos, o pvz., negautos pajamos nustatomos pagal iki sužalojimo asmens gaunamas pajamas, tačiau yra labai sunku nustatyti (ar praktiškai neįmanoma – nepilnamečių sužalojimo atveju), kokias pajamas būtų gavęs sužalotas asmuo ateityje, jei nebūtų sužalotas ar suluošintas. Tuo tarpu specialūs nuostoliai yra priteisiami, kai žalos dydį galima tiksliai apskaičiuoti pinigais³⁸.

Iš pateiktų svarstymų, nuomonių ir apibūdinimų ir atsižvelgiant į civilinių teisinių santykių prigimtį galima išskirti neabejotiną kompensacinio tikslo vaidmenį esant deliktinei ir sutartinei atsakomybei. Jo esmę trumpai galima apibūdinti taip: pirma, kompensaciniu tikslu yra siekiama atkurti iki teisės pažeidimo buvusią padėtį; antra, šią padėtį siekiama atkurti nukentėjusiajam (skolininkui) suteikiant tai, ką jis neteisėtai prarado ar teisėtai negavo dažniausiai atlyginant universaliu būdu, t. y. pinigine išraiška; trečia, atkuriant buvusią padėtį neleidžiama pasireikšti tokiems galimiems „grįžimo efektams“ kaip nukentėjusiosios šalies praturtėjimas, pažeidėjo (kreditoriaus) nubaudimas, atkeršijimas jam ir pan. Asmens interesų, ginamų civilinių įstatymų pagalba, pobūdis (turtiniai ar neturtiniai) ir objekto, kuriam padaroma žalos (pvz. pastatas, asmens sveikata, gyvybė ir pan.) specifika sąlygoja civilinės atsakomybės kompensacinio tikslo dvilypumą. Vienu atveju kompensacinis tikslas leidžia tiksliai atkurti padėtį, t. y. asmuo gražinamas į tą padėtį, kurioje jis buvo prieš atsiradus neteisėtų veiksmų rezultatui (tiesioginiai, netiesioginiai, specialūs nuostoliai), kitu atveju tai galima padaryti tik iš dalies suteikiant pakaitalą ar substitutą, kuris irgi dažniausiai turi pinigine išraišką (bendrieji nuostoliai). Ar įmanoma užpildyti kompensacinio tikslo spragą atlyginant žalą paskutiniu atveju ir kas tai turi padaryti – bus nagrinėjama kituose dalyse.

³⁵ Trankvilizatorius su žalingu pašaliniu poveikiu

³⁶ ATIYAH, P. S. *Accidents, Compensation and the Law*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1978, 480-485.

³⁷ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995 p. 144.

³⁸ *Ibid*, p. 145.

1.3. Prevencija (atgrasinimas)

Šis tikslas remiasi idėja, kad norint išvengti nuostolių atsiradimo, neturi būti pigiau sukelti žalą, negu jos išvengti³⁹. Šis tikslas yra skirtas sukliudyti pažeidimams atsirasti ateityje pasinaudojant asmens elgesio reguliavimu. Tokiu būdu teisė atlieka švietimo funkciją ir veikia į ateitį. Asmuo, kuris atsakingas atlyginti nuostolius ateityje bus labiau atsargus ir visuotinė deliktinės atsakomybės grėsmė yra skatinimas visiems kitiems asmenims reguliuoti savo elgesį pagal nustatytus standartus ir normas⁴⁰. Kaip matome, pagal aukščiau pateiktą apibrėžimą prevencinis tikslas apima auklėjimo, skatinimo ir grasinimo aspektus.

Literatūroje sutinkamos bendros ir individualios prevencijos rūšys⁴¹. Toliau panagrinėkime kiekvieną iš jų atskirai.

Individuali prevencija (individualus atgrasinimas). Bendriausia prasme šios prevencijos esmė yra, kad civilinės sankcijos tikimybė (grėsmė) privers skolininką pakeisti savo elgesį ir išvengti galimos žalos⁴². Jeigu asmuo padarė žalos savo veikimu ar neveikimu ir privalo sumokėti kompensaciją, kitą kartą jis stengsis elgtis kitaip⁴³. Pavyzdžiui, tokie specialistai kaip medikai ar teisininkai, yra tiesiog priversti savo darbe būti atidesniais, rūpestingais ir dėti maksimalias pastangas, nes žino, jog kitaip gresia atsakomybės pasekmės, kurios jų atveju pasireišk ne tik papildomomis finansinėmis išlaidomis, bet ir reputacijos sumažėjimu, kuris įvyks dėl bylinėjimosi ir jo metu viešumon iškilusių ginčo detalių. Arba spaudos leidėjai žinodami, kad gali patirti finansinių išlaidų, priversti susilaikyti nuo asmens garbę ir orumą žeminančių bei tikrovės neatitinkančių duomenų paskleidimo savo leidiniuose.

Yra svarstymų, kad individuali prevencija kaip svarbus deliktinės atsakomybės tikslas efektyviausia pasireiškia tik tokiu atveju jeigu asmuo, kuris savo veikimu ar neveikimu padarė žalos, yra tas pats asmuo, kuris atlygina nuostolius⁴⁴. Pateikiamas netiesioginės civilinės atsakomybės pavyzdys, t.y. tokie atvejai, kai prieš trečiąjį asmenį už neteisėtus veiksmus ar neveikimą atsako ne tas asmuo, kuris padarė žalos, o kitas asmuo. Pavyzdžiui, samdančio darbuotojus asmens atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl jo darbuotojų kaltės. Tokiu atveju negalima tvirtinti, kad grėsmė sumokėti kompensaciją turi

³⁹ KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages.* Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 186.

⁴⁰ KIONKA, EDVARD J. *Torts in a nutshell.* 3rd edition. St. Paul (Minn): West Group, 1999, p. 11.

⁴¹ FLEMING, John G. *The law of TORTS.* 8th edition. Sydney : The Law Book Co., 1992, p. 11; COOKE, John. *Law of Tort.* 5th edition. Harlow etc : Longman, 2001, p. 12 ir kt.

⁴² COOKE, John. *Law of Tort.* 5th edition. Harlow etc : Longman, 2001, p. 12.

⁴³ GILIKER, P., et. al. *Tort.* London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 4.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 5.

labai didelės įtakos darbuotojo rūpestingumo apimčiai⁴⁵. Manytume, kad toks pavyzdys yra priimtinas, tačiau priklausomai nuo jurisdikcijos individuali prevencija gali veikti ir patį darbuotoją, nes darbdaviui atlyginus žalą regresinės atsakomybės pagalba nuostoliai ar jų dalis gali būti išieškoti iš darbuotojo. Pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso⁴⁶ 254 straipsnį darbuotojas privalo atlyginti visą padarytą žalą, bet ne daugiau kaip jo trijų vidutinių mėnesinių darbo užmokesčių dydžio, išskyrus atvejus, nustatytus šio Kodekso 255 straipsnyje. Kitas pavyzdys – civilinė atsakomybės draudimas. Jeigu asmuo yra apdraudęs civilinę atsakomybę, tuomet negalima tvirtinti, kad asmuo atsisėdęs už vairo, įtemptai galvos apie gresiančią civilinę atsakomybę ir vairuos atsargiau ar rūpestingiau, priešingai – žinojimas apie tai, jog įvykio metu draudimo kompanija išmokės kompensaciją, nuramins asmenį, maksimaliai išsklaidys jo baimę ir leis jam vairuoti laisvai, kas ne visada reiškia saugiai. Sprendžiant iš pateikto pavyzdžio akivaizdu, kad individuali prevencija žymiai efektyvesnė bus tuomet, kai asmuo žinos, kad jis pats ir niekas kitas privalės atlyginti dėl eismo įvykio padarytą žalą.

Anot V. Mikelėno, didelis civilinės atsakomybės draudimo paplitimas mažina jos prevencinę reikšmę⁴⁷. Toliau jis teigia, kad prevencinę savybę turi ne tik pati civilinė atsakomybė, ji yra būdinga civilinės atsakomybės draudimo sistemai. Pvz., didesnės draudimo įmokos gali būti nustatomos asmenims, pagal savo darbo pobūdį, veiklos riziką dažnai padarantiems žalą, kurią atlygina draudimo organizacija⁴⁸. Ir iš tikrųjų tokia praktika yra daugelyje pasaulio valstybių ir netgi imperatyviai buvo įtvirtinta ankstesnės redakcijos Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo⁴⁹ 16 straipsnyje⁵⁰. Be to, to paties įstatymo dabartinės redakcijos⁵¹ 22 straipsnyje yra numatyti atvejai, kai draudikas, sumokėjęs išmoką, turi teisę reikalauti, kad sumokėtas dėl padarytos žalos sumas gražintų atsakingas už žalos padarymą asmuo.

Bendrosios teisės valstybėse efektyvesnį prevencijos poveikį yra įmanoma pasiekti

---

⁴⁵ *Ibid.*, p. 5.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 - 2569).

⁴⁷ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 40.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 40.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 2001, Nr. 56-1977) (negaliojanti redakcija).

⁵⁰ Pvz. draudimo įmoka buvo didinama iki 100 procentų, jeigu iki naujos draudimo sutarties sudarymo per paskutinius 12 mėnesių transporto priemonės savininkas arba teisėtas valdytojas padarė vieną ar keletą autoavarijų su draudimo liudijime (polise) nurodyta transporto priemone ir buvo pripažintas kaltu dėl autoavarijos ar autoavarijų.

⁵¹ Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 2003, Nr. 34-1420).

pasinaudojant teismo teise priteisti baudinius nuostolius⁵². Geras to pavyzdys yra Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) nagrinėta *Grimshaw v. Ford Motor Co*⁵³. Ford‘as buvo įtartas tuo, kad jo pagaminti automobiliai (šiuo atveju Ford Pinto) yra jautrūs sprogimui, kai į juos trenkiamasi iš užpakalinės pusės. Vis dėl to, šių automobilių tiekimas į rinką buvo tęsiamas su ta idėja, kad yra pigiau sumokėti kompensaciją defekto aukoms negu perkonstruoti automobilio modelį. Tokia ciniška žmonių saugumo nepagarba tęsėsi iki tol, kol prisiekusieji vienoje iš kartotinių (panašių) bylų skyrė 125 milijonų JAV dolerių sumą, kuri po apeliacinio proceso vis dėlto buvo sumažinta iki 3,5 milijonų JAV dolerių. Taigi tokiu būdu galima pasiekti žymų prevencijos poveikį visuomenei ir potencialiems pažeidėjams, turint omeny dar tai, kad teismo posėdžiai daugelyje šalių gali vykti viešai, teismo sprendimai taip pat skelbiami viešai ir publikuojami, pagaliau visuomenės informatyvumą šiais klausimais dažnai papildo žiniasklaidos dėmesys.

Yra plačiai diskutuojama, jog prevencijos teorija turi ribotą pritaikymą esant neatsargiems deliktams⁵⁴, ypač tais atvejais kai ieškovo sužeidimas yra klaidos rezultatas⁵⁵. Tai ypač susiję su eismo įvykiais, kurių dauguma yra laikino dėmesio susilpnėjimo rezultatas. Įvykiai, atsiradę kaip tokių klaidų rezultatas, iš prigimties, t.y. žmonėms praktiškai neįmanoma nustoti jų daryti⁵⁶. Manytume, jog tokiais atvejais, prevencija iš tikrų negali pasiekti savo tikrojo tikslo, nes sunku numatyti prigimtinių žmogiškų klaidų tikimybę.

Sprendžiant iš pateiktų gana sudėtingų nuomonių ir svarstymų manytume, kad individualios prevencinis tikslas bent jau taikant deliktinę civilinę atsakomybę yra mažesnės svarbos negu kompensacinis tikslas. Visų pirma, nors ir buvo pateikta nemažai argumentų, tačiau akivaizdu, kad tokie modernūs civilinės atsakomybės institutai kaip netiesioginė atsakomybė bei civilinės atsakomybės draudimas padeda gauti kompensaciją kreditoriui nesibaiminant dėl blogos skolininko turtinės padėties, savo ruožtu skolininkas yra garantuotas, kad kompensacija bus sumokėta ne iš jo kišenės, bet iš kitų asmenų. Tai leidžia teigti, kad tokiais atvejais prevencija yra išstumama, o jos vietą užima minėti institutai. Antras argumentas būtų, kad netgi nesant minėtiems institutams, prevencija pasireiškia, kaip antraeilė funkcija palyginus su kompensacija, nes niekas nėra garantuotas, kad asmuo, sumokėjęs kompensaciją, kitą kartą elgsis kitaip. Pavyzdžiui, esant paskolos sutartiniams santykiams asmuo gražindamas paskolą dalimis dėl savo

---

⁵² Plačiau apie baudinių nuostolių sampratą žr. 2.3 ir 2.4 dalis

⁵³ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 5.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 5

⁵⁵ MARKESINIS, B. S., DEAKIN, S. F. *Tort Law*. 4th edition. Oxford: Clarendon, 1999, p. 37 – 38.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 37 – 38.

aplaidumo buvo priverstas sumokėti palūkanas už paskolos dalies grąžinimo termino praleidimą, tokiu būdu kompensuodamas banko patirtus nuostolius, tačiau antrąkart, nors ir žinodamas apie gresiančias papildomas išlaidas, asmuo negrąžino laiku paskolos dalies dėl produkcijos pirkėjų atsiskaitymų vėlavimų arba tiesiog dėl įmonės apyvartoje tuo metu buvusio piniginių lėšų trūkumo. Šis pavyzdys rodo, kad šalis pagal sutarties sąlygas privalo kompensuoti nuostolius, o prevencija yra neveiksminga, nors ir sankcijos grėsmė yra aptarta sutartyje. Kitas pavyzdys, kai prevencija nėra veiksminga – tai aukščiau aptarti eismo įvykiai, padaromi dėl grynai žmogiškojo faktoriaus. Dar vienas argumentas, kai prevencija yra nepriimtina, pateikiamas literatūroje⁵⁷. Kai teismas siekia atgrasinti nuo tam tikro elgesio visą grupę potencialių atsakovų (skolininkų), jis gali priteisti iš skolininko konkrečioje byloje didelius, kartais netgi baudinius nuostolius, kas suponuoja mintį, jog šios bylos baigtis yra neteisinga, kadangi vienam atsakovui yra skiriama finansinė našta, kuri priešingu atveju būtų paskirstyta keliems ar net keliams dešimtims atsakovų, tuo tarpu ieškovas gaus didesnę negu paprastai kompensaciją.

Prevencijos taikant civilinę atsakomybę neefektyvumo pavyzdį pateikia B. S. Markesinis⁵⁸. Jis teigia, kad prevencija taikant civilinę atsakomybę nėra efektyvi, kadangi žmonėms nėra pakankamai aiškinama, kaip turi būti elgiamasi arba trūksta net paprasčiausio paraginimo elgtis atidžiai. Todėl, anot B. S. Markesinio, geresnis prevencinis efektas gali būti pasiektas taikant baudžiamąsias sankcijas ar panaudojant administracinį teisinį reguliavimą. Kiti autoriai išsako panašią poziciją ir teigia, kad potencialiems pažeidėjams turi būti duodamos gairės ir patarimai, kaip elgtis, kad nekiltų civilinės atsakomybės. Tokią užduotį vykdo teismai, tačiau jų riboti darbo ir laiko resursai neleidžia pilnavertiškai tuo užsiimti. Vis dėl to minėti nurodymai duodami *a posteriori*, t.y. vykstant bylai, kai potencialūs pažeidėjai jau yra tapę tikrais pažeidėjais. Tuomet preventyvūs civilinės atsakomybės tikslai gali paveikti konkretų teisės pažeidėją, tačiau formuoti bendrą preventyvų – šviečiamąją mechanizmą nėra lengva, kadangi visuomenei reikia pateikti ne bet kokią, o aiškia ir suprantama kalba susistemintą teismų praktiką⁵⁹. Sutinkame su aukščiau pateiktais samprotavimais ir galime papildyti. Šviečiamosios informacijos apie civilinę atsakomybę ir jos taikymą stoka visuomenei ar tam tikrai jų daliai neleidžia pilnavertiškai įvertinti galimas pasekmes, o kartais suponuoja mintį apie tokios atsakomybės nebuvimą arba painiojimą su kitomis atsakomybės rūšimis. Stebint šių dienų situaciją daugiausiai akcentuojami sunkūs nusikaltimai arba administracinės teisės pažeidimai, todėl visuomenė yra žymiau geriau informuota apie sankcijas, kurios

⁵⁷ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 6.

⁵⁸ DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 17.

⁵⁹ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 6

kyla, pirmiausiai valstybės, o ne privačių asmenų iniciatyva.

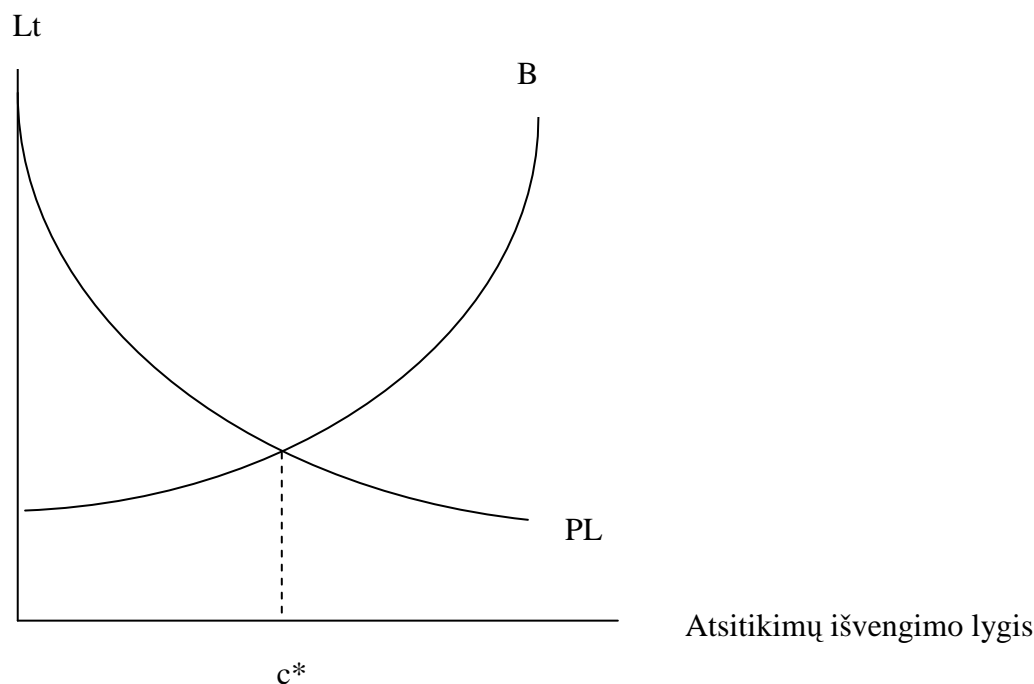
Apibendrinant galima teigti, kad individuali prevencija efektyviausia pasireiškia, pirma, kai asmuo savo tyčiniiais, kryptingais veiksmais ar neveikimu sukelia žalą (tokiu atveju asmuo prieš sukeldamas žalą paprastai apgalvoja ne tik savo būsimus veiksmus, bet įvertina galimas jų pasekmes); antra, tai atvejai, kurie gali sulaukti didesnio atgarsio visuomenėje dėl savo svarbos (pvz., nuostolių priteisimas individualia veikla užsiimančiam advokatui reikš reputacijos sumažėjimą, dėl nesąžiningos konkurencijos priteisti nuostoliai reikš lakiną ar net negrįžtamą įmonės partnerių ir klientų praradimą ir pan.).

Svarbu pažymėti, kad pastaruoju metu atsirado ekonominių prevencijos vertinimo doktrinų, tai yra siekiama paskaičiuoti ir pagrįsti, kokios būtų optimalios išlaidos siekiant išvengti neteisėtų veiksmų. Vieną iš tokių doktrinų yra sukūręs JAV teisėjas Learned Hand. Ši doktrina sulaukė didelio populiarumo ir susidomėjimo, kai ją savo veikaluose išplėtojo Čikagos mokyklos atstovas – profesorius R. A. Posner⁶⁰. Tiesa, ši teorija daugiau skirta neatsargumo kaip kaltės formos analizei, tačiau ja gali būti remiamasi analizuojant ir prevencijos aspektus. Kaip jau anksčiau buvo minėta, prevencija turi ribotą pritaikymą esant tokiems neatsargiems deliktams kaip pavyzdžiui eismo įvykiai – kad ir kiek būtų dedama rūpestingumo pastangų, eismo įvykių atsitikimo tikimybės objektyviai negalima sumažinti iki absoliutaus nulio. Todėl ekonominės mokyklos atstovai ieško optimalaus dedamų pastangų ir galimų dėl įvykių patirtų nuostolių santykio. Dedamos pastangos šiuo atveju yra išreiškiamos atsargumo priemonių įsigijimo išlaidomis (B), žalos atsiradimo tikimybę pažymėkime raide P, o atsiradusios žalos dydis – L. Tuomet asmuo gali būti laikomas neatsargiu tada ir tik tada, kai B yra mažesnė už P ir L sandaugą, t. y. $B < P \times L$. Tai reiškia, kad asmuo yra neatsargus tuomet, kai jo dedamos pastangos, išreikštos atsargumo priemonių įsigijimo išlaidomis, yra mažesnės už tikėtinus įvykio nuostolius ($P \times L$). Savo ruožtu asmeniui optimalus atsargumo priemonių įsigijimo išlaidų lygis yra kai $B = P \times L$, nes jeigu B būtų mažesnė už $P \times L$, asmens elgesys būtų pripažintas neatsargiu, kadangi asmuo nesiėmė pakankamai atsargumo priemonių. Kai $B > P \times L$, tuomet asmeniui neapsimoka įsigyti atsargumo priemonių, nes tikėtinos įvykio išlaidos yra mažesnės už atsargumo priemones ir asmuo verčiau atlygins įvykio išlaidas⁶¹. Metodo veikimas yra atvaizduotas žemiau pateikiamame grafike. B kreivė kyla aukštyn dėl to, kad daugėjant atsargumo priemonių įsigijimo išlaidoms, didėja ir atsitikimų išvengimo lygis. $P \times L$ kreivė leidžiasi žemyn dėl to, kad tikėtinos įvykio išlaidos mažėja

⁶⁰ POSNER, R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Co., 1992, p. 163-164.

⁶¹ POSNER, R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Co., 1992, p. 163-164.

didėjant atsitikimų išvengimo lygiui.

Šio metodo apraiškas galima sutikti ir užsienio valstybių teismų praktikoje. Pavyzdžiui, *Blyth v. Birmingham Water Works* byloje iškilo klausimas, ar įmonė, teikianti vandens paslaugas, yra neatsargi nepaslėpdama giliai į žemę vandens vamzdžius ir tokiu būdu nesukliudydama jiems dėl didelio šalčio sprogti ir sužaloti ieškovo namą. Teismas svarstydamas klausimą pabrėžė, kad šaltis buvo neeilinis, todėl tikimybė kilti žalai buvo maža. Žala nebuvo tokia reali, kad įvykio tikėtinos išlaidos būtų didesnės negu prevencinės išlaidos, kurios sudarytų nemenkas investicijas norint vamzdžius paslėpti giliau⁶².

Sprendžiant iš to, kas prieš tai aprašyta, teigtina kad ekonominiai modeliai turi didelį potencialą nustatyti asmens netinkamą elgesį ir tai pagrįsti, taip pat gali pasiūlyti racionalų ir mažiausiai išlaidų reikalaujantį elgesio modelį. Taikant šiuos ekonominius modelius vienas iš trukumų būtų tai, kad nėra atsižvelgiama į nukentėjusiojo įstatymu ginamas teisės, todėl kol kas sunku įsivaizduoti teisėją taikantį šį modelį praktikoje.

Bendra (rinkos) prevencija. Jos idėja yra ta, kad deliktų teisė turėtų stengtis sumažinti įvykių ir atsitikimų⁶³ išlaidas. Tai yra pasiekama „uždėjus“ (paskirsčius) įvykių išlaidas jose dalyvaujantiems asmenims⁶⁴. Bendrosios prevencijos teorijos kūrėjas yra G. Calabresi, kuris pasirėmė ekonomistų daugelį metų kurtos gerovės ekonomikos modeliu. Literatūroje galima surasti detalesnę rinkos prevencijos apibrėžimą. Jeigu

⁶² Cituojama pagal POSNER, R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Co., 1992, p. 163-164.

⁶³ Apibrėžime pirmiausia kalbama apie eismo įvykius – *aut. pastaba*.

⁶⁴ COOKE, John. *Law of Tort*. 5th edition. Harlow etc : Longman, 2001, p. 12.

veikiant teisės normoms produkto gamintojas yra priverstas prisiimti šių produktų sukeltas žalos išlaidas ir perduoti šias išlaidas vartotojams, t.y. pabranginant produkto kainą, tai šis gamintojas ieškos būdų padidinti produkto saugumą tam, kad galėtų pateikti geriausią kainą rinkoje. Tokiu būdu saugiausi produktai bus pigiausi, o rinkos konkurencija veiks žalos, kuri atsiranda dėl visų rinkoje esančių produktų, mažėjimo kryptimi⁶⁵. Kad skaitytojui būtų aiškiau, galima pateikti pavyzdį. Jeigu automobilių gamintojas turi prisiimti nuostolius dėl automobilių, kuriuose nėra įrengti saugos diržai, įvykių, tuomet gamintojas tikriausiai perkels šias išlaidas į šių automobilių kainą, t.y. padidindamas kainą. Tarkime, kad valstybėje nėra priimto teisės akto, kuris įpareigotų gamintojus įrengti saugos diržus gaminamuose automobiliuose. Tuomet rinka leis pirkėjui pasirinkti tarp brangesnio automobilio be įrengtų saugos diržų (į kainą įskaičiuotos įvykių išlaidos) arba pigesnio automobilio su įrengtais saugos diržais (į kainą nebus įskaičiuotos įvykių išlaidos, nes pastarųjų paprasčiau nebus)⁶⁶. Darytina išvada, jog bendroji prevencija veikia ir yra pasiekama per sudėtingus rinkos ekonomikos procesus. Sprendžiant iš šios teorijos rinkos mechanizmas yra pakankamas sumažinti deliktų ir dėl jų atsirandančių nuostolių skaičių bei apimtį, teisinis reguliavimas nėra būtinas.

Tačiau šioje teorijoje deliktų teisė yra ne tik veikiama (per ekonominius procesus), bet ir atlieka svarbią vaidmenį. Priešingu atveju bendrosios prevencijos teorija nebūtų įdomi teisininkams, o taptų vien ekonomistų tyrimo objektas. Pasak ekonomistų, kiekvienas produktas (gaminys) yra potencialiai užprogramuotas turėti papildomas (ekstra) išlaidas, kurios neatsispindi kainoje⁶⁷. Šios išlaidos gali kilti dėl šių produktų žalos arba būtinumo imtis atsargumo priemonių išvengti šios žalos. Teisės ekonominė analizė (angl. - *economic analysis of law*) bando surasti atsakymą, kaip, kada, koku atveju minėtas išlaidas apsimokėtų daryti, kada šios išlaidos atneštų didžiausią naudą. Ekonomistai teigia, kad kiekvienos teisinės sistemos mechanizmas turi veikti tokiu būdu, jog užtikrintų, kad padarytos papildomos išlaidos atneštų didžiausią „efektyvumą“⁶⁸. Pats geriausias būdas pasiekti šį „efektyvumą“ yra būdas, kuris visai visuomenei mažiausiai kainuoja. Todėl deliktų teisės pagalba turi būti sukurtos tokios taisyklės pagal kurias žalos rizika turi tekti asmeniui, kuris išleis mažiausia visuomenės gerovės išteklių (resursų) imdamasis prevencijos ir atsargumo priemonių žalai sustabdyti. Toks asmuo vadinamas geriausiu išlaidų vengėju (angl. – *best cost-avoider*)⁶⁹. Aiškumo dėlei galima pateikti

⁶⁵ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 6.

⁶⁶ COOKE, John. *Law of Tort*. 5th edition. Harlow etc: Longman, 2001, p. 12.

⁶⁷ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 6.

⁶⁸ GERVEN, W., LEVER, J., LAROUCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks. Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000, p. 27.

⁶⁹ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 6.

pavyzdį. Įsivaizduokime, kad televizoriai yra parduodami su techniškai netvarkingais laidiniais kištukais, kurių paskirtis yra sujungti televizorių su maitinimo bloku. Tokių kištukų galima eksploatacijos grėsmė yra gaisras arba elektrinis šokas. Tikėtina, jog pagal deliktų teisės normas televizorių gamintojas bus atsakingas jeigu vartotojai nukentės dėl minėtų grėsmių. Gamintojo atsakomybė šiuo atveju atitiks ne tik kompensavimo ir kaltės principus, bet ir įvykdys efektyvumo tikslą. Tai yra todėl, kad gamintojui yra sąlyginai pigu pakeisti gamybos metodus ar technologiją tokiu būdu, kad laidas būtų techniškai tvarkingai sujungtas su kištuku, ir sąlyginai brangu (prarastos galimybės sukurti visuotinę gerovę), jeigu visi asmenys susidūrę su šia problema ims patys taisyti gamintojo defektą⁷⁰.

Sprendžiant iš aukščiau pateiktų gana ilgų pavyzdžių teigtina, kad bendroji (rinkos) prevencija apima du aspektus. Pirma, rinkos ekonomikos mechanizmas leidžia sumažinti ar netgi visiškai išvengti deliktų ir dėl jų atsirandančias žalos išlaidas. Antra, deliktinės civilinės atsakomybės norma bus tinkama ir teisinga tik tada, kai ji skatins ekonominį efektyvumą, kuris pasireikš didžiausiai galima visuomenine gerove.

Mokslinėje literatūroje sutinkamos prevencinė ir kitos – šio darbo autoriaus nuomone - su ja susisijusios funkcijos, tačiau jų atirbojimas ir takoskyra nėra labai aiškūs. Pavyzdžiui, vieni autoriai teigia, kad yra dvi atskiros funkcijos – stimuliavimo (organizacinė), įspėjamoji – auklėjamoji arba prevencinė⁷¹. Kiti autoriai teigia, yra auklėjamoji ir stimuliavimo funkcijos ir neišskiria prevencinės funkcijos⁷². Treti, kad yra stimuliavimo ir prevencinė funkcijos⁷³. Ketvirtai, kad prevencinė funkcija susideda iš atbaidymo (atgrasinimo) nuo nepageidautino elgesio ir ekonomiškai nenaudingo elgesio išvengimo tikslų⁷⁴. Kitos, su prevencija susijusios funkcijos, būtų atsargumo ir dėl įvykių patirtų išlaidų mažinimo⁷⁵.

Stimuliavimo funkcija skatina elgtis tinkamai, laiku vykdyti prievoles. Auklėjamoji ir įspėjamoji funkcijos padeda išvengti ateityje galimų teisės pažeidimų, skatina civilinės apyvartos dalyvius laikytis teisės aktų reikalavimų. Taip pat literatūroje sutinkama, kad auklėjamoji funkcija dažniausiai susijusi su civilinės atsakomybės realizavimu – kai

---

⁷⁰ *Ibid.*, p. 6.

⁷¹ *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. Е. А. Суханов. 2-е переработанное и дополненное издание. Москва: издательство БЕК, 2000. Том I, стр. 432.

⁷² *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. В. Ф. Чигира. Минск: Амаифея, 2000. Том I, стр. 918.

⁷³ ЕГОРОВ, Н. Д., et al. *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. 6-е переработанное и дополненное издание. Москва: ТК Велби, издательство Проспект, 2003. Том I, стр. 647.

⁷⁴ GERVEN, W., LEVER, J., LAROUCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks. Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000, p. 19.

⁷⁵ COUSY, A. Herman. Tort Liability and Liability Insurance: A Difficult Relationship. *Tort and Insurance Law Yearbook. European Tort Law 2001, 2002*, p. 18-55.

pažeidėjas yra priverstas atlyginti žalą, jis tuo pat metu auklėjamas daugiau nenusižengti įstatymams, tinkamai vykdyti ateityje sudaromus sandorius, ugdoma asmens teisinė sąmonė⁷⁶. Atbaidymo arba atgrasinimo nuo nepageidautino elgesio funkcija siekiama sulaikyti pažeidėją nuo žalą sukeliančių veiksmų. Manytina, kad funkcijų išskyrimu siekiama parodyti, kokiais spektrais pasirodo civilinės atsakomybės prevencinė funkcija, siekiama parodyti prevencinės funkcijos daugialypiškumą. Manome, kad prevencinė funkcija apima savyje auklėjamąjį, stimuliavimo, įspėjamąjį, atgrasinimo nuo nepageidautino elgesio, taip pat atsargumo ir dėl įvykių patirtų išlaidų mažinimo aspektus. Pavyzdžiui, iki civilinės atsakomybės taikymo prevencinė funkcija gali pasireikšti stimuliavimo, atgrasinimo nuo nepageidautino poveikio forma, tuo tarpu taikant civilinę atsakomybę ji įgauna auklėjimo funkcijos formą.

Įdomu stebėti, kad prevencijos tikslas yra bendras keliems skirtingiems civiliniams teisės institutams ar net skirtingoms teisės šakoms – sulaikyti, sukliudyti nuo tam tikrų neteisėtų veiksmų darymo, jų išvengti. Štai pavyzdžiui, taikant restitucijos institutą, prevencinis tikslas yra sutrukdyti asmeniui nepagrįstai praturtėti kito asmens sąskaita⁷⁷. Taikant administracinę atsakomybę siekiama auklėti, kad pažeidėjai⁷⁸ laikytųsi įstatymų, gerbtų bendro gyvenimo taisykles, taip pat kad tiek pats teisės pažeidėjas, tiek ir kiti asmenys nepadarytų naujų teisės pažeidimų (ATPK 20 str.)⁷⁹. O pvz., baudžiamosios atsakomybės prevencinis tikslas yra sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo, paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų (BK 41 str. 2 d.)⁸⁰. Tad visas ką tik paminėtas atsakomybes rūšis vienija tai, kad prevencija yra pasiekama per sankcijos pritaikymą, t. y. taikant civilinę atsakomybę – priteisiant nuostolius, taikant restituciją – priteisiant be pagrindo gautą turtą, administracinę atsakomybę – skiriant nuobaudą, baudžiamąją – skiriant bausmę. Tai reiškia, kad bendriausia prasme prevencija pasiekama per nubaudimą. Ar iš tikrųjų taikant civilinę atsakomybę pasireiškia nubaudimas ir koku laipsniu, yra nagrinėjama kitoje šio skyriaus dalyje.

⁷⁶ *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. В. Ф. Чигира. Минск: Амаифея, 2000. Том I, p. 919.

⁷⁷ FLEMING, John G. *The law of TORTS*. 8th edition. Sydney : The Law Book Co., 1992, p. 2.

⁷⁸ Administracinį teisės pažeidimą padarę asmenys – *aut. pastaba*.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Žin., 1985, Nr. 1-1).

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Žin., 2000, Nr. 89-2741).

1.4. Nubaudimas

Nubaudimo tikslo vieta civilinėje atsakomybėje nėra vienareikšmė. Ji labai nevienodu laipsniu pripažįstama bei pasireiškia kontinentinės Europos ir bendrosios teisės sistemose. Jeigu kontinentinės teisės sistemoje šio tikslo svarba yra neigiama, tai bendrosios teisės sistemoje šis tikslas dar gyvybingas, ir net įgavęs konkrečią išraiškos formą – tai baudiniai nuostoliai (angl. – *punitive damages*)⁸¹, tačiau ir ten dėl šio tikslo reikalingumo vyksta diskusijos.

Manytume, kad nubaudimo tikslo problematika civilinėje atsakomybėje nėra lengvai išsprendžiama. Reikia turėti omeny, kad civilinė atsakomybė yra viena iš teisinės atsakomybių rūšių. Anot S. Vansevičiaus, teisinė atsakomybė pasižymi tokiomis funkcijomis kaip represinė baudžiamoji, prievartinė auklėjamoji, teisės atkuriamoji arba kompensacinė⁸². Todėl pagrįstai kyla klausimas, ar baudžiamoji funkcija yra būdinga civilinei atsakomybei? Atsakymo reikia ieškoti ne tik dabarties teisiniame reglamentavime, bet ir istorinėse ištakose. Bausmė arba atpildas yra kone anksčiausias istorine prasme susiformavęs atsakomybės pateisinimas padarytų pažeidimų atvejais. Geriausia apibrėžti nubaudimo tikslo istorinę reikšmę taikant civilinę atsakomybę galima būtų imant pavyzdį, kaip istoriškai vystėsi neturtinės žalos atlyginimas. Neturtinės žalos atlyginimo galimybę numatė jau pirmieji žinomi teisės šaltiniai. Pavyzdžiui, Dvylikos lentelių įstatymai numatė mirties bausmę už šmeižikiškų ir įžeidžiančių dainų kūrimą ir atlikimą, o už kūno sužalojimą, be taliono principo, turėjo būti taikomos ir piniginės baudos. Šiuo atveju pinigine bauda atliko dvejopą funkciją – ir nubausti žalą padariusį asmenį, ir kompensuoti žalą⁸³. Ilgainiui baudžiamoji ir civilinė teisė buvo atribotos. Pripažinus bausmės, kaip baudžiamosios sankcijos, ir nuostolių atlyginimo, kaip civilinės atsakomybės formos, skirtumą atsirado kita problema – būtinybė atriboti turtinę ir neturtinę žalą. Kol atsakomybė už padarytą neturtinę žalą pasireiškė baudos taikymu, tol neturtinės žalos dydžio klausimas nebuvo aktualus. Už tam tikrus atvejus buvo numatytos fiksuoto dydžio baudos, dar vėliau buvo numatyta galimybė nukentėjusiajam prašyti atlyginti žalą, kurios konkretų dydį pinigais nustato teisėjai. Tokios nuostatos XIX a. buvo įtvirtintos Austrijos, Olandijos ir kitų valstybių civiliniuose įstatymuose. Bet buvo ir neturtinės žalos atlyginimo pinigais priešininkų. Pavyzdžiui, vienas iš žymių Rusijos civilistų G. Šeršenevičius, kritikuodamas Rusijos įstatymų sąvado I dalies 670 straipsnį,

⁸¹ Apie konkrečius nubaudimo tikslo pasireiškimo atvejus bus kalbama analizuojant tokias bendrosios teisinės sistemos valstybes kaip JAV ir Anglija (apie tai žr. 2.3 ir 2.4 dalis)

⁸² VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2000. p. 227

⁸³ AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė.: vadovėlis*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p. 195

numatanti neturtinės žalos atlyginimą, nurodė esant šią normą amoralią⁸⁴. Vėliau neigiamas požiūris į neturtinės žalos atlyginimą įsitvirtino tarybinėje teisėje. Todėl nieko keisto, kad iki šiol atskirų valstybių teisėje, teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, taikant neturtinės žalos atlyginimą, pažymimi ir kompensacinis, ir baudinis tikslai⁸⁵.

Kaip matyti iš anksčiau pateikto pavyzdžio nubaudimo tikslas visų pirma būdingas baudžiamajai teisei, o jo neapibrėžta vieta taikant civilinę atsakomybę yra gana ilgo ir kartais nenuoseklaus nusikaltimų ir civilinės teisės pažeidimų atskyrimo rezultatas. Todėl būtina išsiaiškinti baudžiamosios ir civilinės atsakomybės skirtumus. Kaip pažymi V. Mikelėnas, nusikaltimu yra kėsiamasi į visuomeninį (viešą) interesą, todėl valstybė, kaip visuomenės atstovas, reaguoja į nusikaltimą, pradėdama nusikaltimą padariusio asmens baudžiamąjį persekiojimą. Valstybė tokiais atvejais gina visos visuomenės interesus ir paprastai ilgesniam ar trumpesniam laikui izoliuoja nusikaltėlių nuo visuomenės, stengdamasi jį perauklėti bei nubausti, ar taiko kitokias baudžiamąsias sankcijas – išieško baudas į valstybės biudžetą, atima atitinkamą teisę ir t.t.⁸⁶. Civiliniu deliktu yra kėsiamasi į privataus asmens interesus, todėl būtent asmuo, kuriam deliktu padaroma žala, pirmiausia į jį ir sureaguoja, pareikšdamas civilinį ieškinį. Tokio ieškinio tikslas – atstatyti nukentėjusįjį į pradinę, iki delikto padarymo buvusią padėtį, kompensuojant patirtus nuostolius. Vadinas, pagrindinė baudžiamosios atsakomybės funkcija yra nubausti teisės pažeidėją, o pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija – kompensuoti padarytus nuostolius⁸⁷.

Kaip minėta nubaudimo funkcijos esmę geriausia išreiškia baudinių nuostolių institutas, kuris paplitęs beveik išimtinai bendrosios teisinės sistemos valstybėse. Tai nuostoliai, kurie yra priteisiami virš kompensacinių nuostolių (pastarųjų tikslas – visiškai atlyginti padarytą žalą) sumos su tikslu nubausti atsakovą, pamokyti jį daugiau to nedaryti kartu atgrasinant kitus asmenis nuo tokio elgesio⁸⁸. Iš pateikto apibrėžimo teigtina, kad baudinių nuostolių institutas atlieka pagrindinę – nubaudimo funkciją ir šalutinę – prevencinę.

Kaip buvo šio darbo autoriaus pažymėta ankstesniojoje dalyje teisinei atsakomybei yra būdinga tai, kad prevencija pasiekama per sankcijos pritaikymą, t.y. taikant civilinę atsakomybę per nuostolių priteisimą. Su tikslu patvirtinti ar paneigti toliau

⁸⁴ ШЕРШЕНЕВИЧ Г. Ф. *Учебник русского гражданского права*. Москва, 1995, стр. 392.

⁸⁵ AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*.: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p. 196.

⁸⁶ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 27.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 28.

⁸⁸ KEETON, W. P., et al. *Prosser and Keeton on the law of torts*. 5th edition. St. Paul : West Publishing, 1988, p. 9.

tikrinamą hipotezę atsiribokime nuo baudinių nuostolių instituto. Tuomet galima būtų daryti prielaidą, kad sankcija, t.y. nuostolių priteisimas savaime yra bausmė kreditoriui (teisės pažeidėjui) ir todėl kompensacija turi bet kokią atvejų bausmės elementą. Tačiau atlikus gilesnę analizę, aiškėja kad tokia prielaida negali pasitvirtinti. Kaip buvo paminėta aukščiau, kompensacinio tikslo esmė yra grąžinti kreditorių (nukentėjusių) ir skolininką (pažeidėją) į tą padėtį, kurioje jie buvo prieš padarant netesėtus veiksmus (neveikimą), dėl kurių atsirado žala. Tai reiškia, kad kompensacinio tikslo esmė yra atkurti *status quo*, t. y. prieš pažeidimą buvusią padėtį. Tokiu būdu nėra stengiamasi ką nors nubausti, kreditoriui tiesiog atlyginama natūra arba piniginiu ekvivalentu, tai, ką jis neteisėtai prarado, o skolininkas privalo atlyginti tai, ką jis neteisėtai gavo padarius deliktą ar pažeidus sutartį. Darytina išvada, kad atkuriant pusiausvyrą tarp asmenų, kas yra pagrindinė kompensacinio tikslo idėja, nėra papildomai nubaudžiamas kreditorius, todėl kompensacinis tikslas iš prigimties neturi ir negali turėti bausmės elemento.

Kitas reikalas yra kai kalba eina apie baudinių nuostolių institutą – tuomet pasireiškia nubaudimo tikslas. Jo detalesnis pagrindimas civilinėje atsakomybėje bus tiriamas kitame skyriuje pasinaudojant dviejų valstybių teisine patirtimi – JAV ir Anglija.

1.5. Teisingumas

Anot J. Kionka, deliktų teisė siekia, kad nukentėjusiojo patirtai žalai kompensuoti skirtos išlaidos atitektų asmeniui ar asmenims, kurie sukėlė žalą ar tiems asmenims, kurie remiantis teisingumo kriterijumi yra finansiškai atsakingi už žalą, kitiems šios išlaidos neturi atitekti⁸⁹. Literatūroje galima sutikti svarstymų, kad jei veiksmas ar įvykis, dėl kurio atsirado žala, yra tik paprasto atsitiktinumo rezultatas, tuomet teisingiausias kelias palengvinti nukentėjusiojo našta, t.y. atlyginti jam žalą, yra draudimas ar valstybės kompensacija. Tokiu būdu rizika ir jos išlaidos yra pasidalinamos tarp visų. Be to, jeigu rizika yra skirtinga atskirose grupėse, tačiau yra atsitiktinė kiekvienos grupės viduje, tuomet kompensuojamų nuostolių dydžio diferenciacija taip pat atitinka teisingumo kriterijų⁹⁰. Tačiau J. Kionka įvardija kokiomis aplinkybėmis yra teisingiau, kad žalą atlygintų skolininkas, o ne visi visuomenės nariai:

- 1) kada galima tiksliai identifikuoti asmenį, kuris atsakingas už rizikos⁹¹ sukėlimą;
- 2) rizika nėra nenuosekli arba tai nėra rizika, kuri „visuomenės akyse“ yra priimtina;

⁸⁹ KIONKA, E. J. *Torts*. St. Paul (Minn): West, 1988, p. 14.

⁹⁰ KIONKA, EDVARD J. *Torts in a nutshell*. 3rd edition. St. Paul (Minn): West Group, 1999. p. 7.

⁹¹ Rizika šioje dalyje vartojama neigiama prasme, t. y. rizika dėl kurios būtinai kils neigiamos pasekmės.

3) pažeidėjas bent teoriškai gali sumažinti arba eliminuoti riziką ir jas pasekmes. Jei tenkinamos visos aukščiau paminėtos sąlygos, tuomet teisingiau, kad žalą atlygintų žalos sukėlėjas, t. y. pats skolininkas⁹².

Teisingumo tikslas skirstomas į pataisomąjį (angl. – *corrective*), nubaudžiamąjį (angl. – *retributive*), ir kompensuojamąjį (angl. – *compensatory*)⁹³. Kompensuojamasis teisingumas reikalauja, jog atsakovas sukėles žalą ieškovui, privalo užtikrinti, kad ieškovas gautų kompensaciją už patirtą žalą. Nubaudžiamojo teisingumo esmė yra - kadangi asmuo elgėsi netinkamai, jis privalo priimti visą atsakomybės našta, kilusią dėl atsiradusios žalos. Pataisomojo teisingumo koncepcija susijusi su kompensacija nukentėjusiajam, tačiau pabrėžia, kad sukūres riziką asmuo turėtų būti tikru kompensacijos sumokėjimo šaltiniu⁹⁴.

Sprendžiant iš autorių pateiktų teisingumo tikslo apibrėžimo, manytume kad šis tikslas yra antraeilės reikšmės (ar net trečiaeilės). Jo esmė – yra teisingai kompensuoti padarytą žalą. Todėl manytume, kad teisingumas yra verčiau vienas iš keleto kompensacinio tikslo aspektų, o ne atskiras civilinės atsakomybės tikslas, nes teisingumas papildo kompensacinį tikslą. Teisingumo koncepcija civilinėje atsakomybėje yra ypač populiaru JAV, todėl detaliau šis tikslas ir jo pasireiškimo formos bus aptartos kitame skyriuje.

1.6. Nuostolių skirstymas (perkėlimas)

Šios civilinės atsakomybės funkcijos esmė siaurąja prasme yra ta, kad nuostoliai yra perkeliama nuo vieno asmens kitam, tiksliau tariant iš nukentėjusiojo (kreditoriaus) teisės pažeidėjui (skolininkui). Tai reiškia, kad jeigu teisės pažeidėjas savo veiksmais padarė žalos kitam, jis turi šios žalos atlyginimą prisiimti sau. Plačiaja prasme nuostolių perkėlimo tikslas yra pasiekiamas kartu veikiant civilinei atsakomybei su draudimu, socialiniu draudimu ar kitomis žalos kompensavimo sistemomis⁹⁵. Tai reiškia, kad kartu su kitomis žalos kompensavimo sistemomis civilinė atsakomybė nuostolius atlyginimo funkciją perkelia likusiai visuomenei ar tam tikrai didelei jų grupei tarsi kiti visuomenės nariai tą žalą būtų sukėle. Pavyzdžiui, įstatymų leidėjas nustato privalomąjį eismo įvykių atsakomybės draudimą. Tuomet žalą, patirtą dėl eismo įvykių, visų pirma, turi

⁹² KIONKA, EDVARD J. *Torts in a nutshell*. 3rd edition. St. Paul (Minn): West Group, 1999., p. 7.

⁹³ COUSY, A. Herman. Tort Liability and Liability Insurance: A Difficult Relationship. *Tort and Insurance Law Yearbook. European Tort Law 2001, 2002*, p. 36-37.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 36-37.

⁹⁵ GERVEN, W., LEVER, J., LAROUCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks. Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000, p. 22.

kompensuoti draudimo kompanijos, antra, draudimo kompanijų susidariusios išlaidos sumokant draudimo išmokas perkeliama draudimo kompanijų klientams pastariesiems sumokant draudimo įmokas. Tokiu būdu nuostoliai perkeliama ne tik iš vieno asmens kitam (iš žalą padariusio asmens draudikui), bet ir paskirstomi tarp visų transporto priemonės turinčių ir eisme dalyvaujančių asmenų. Arba kitas pavyzdys. Pagal netiesioginės civilinės atsakomybės principą darbdavys yra atsakingas už žalą, sukeltą jo darbuotoju, tačiau darbdaviai gali tokios žalos atsiradimo riziką apsidrausti civilinės atsakomybės draudimu, todėl dėl draudimo įmokų susidariusios išlaidos yra perkeliama darbdavio įmonės gaminamos produkcijos ar teikiamų paslaugų vartotojams didesnės kainos forma. Tokiu būdu potencialūs arba realūs nuostoliai yra perkeliama ne tik draudikui, bet ir visiems prekes įsigyjantiems asmenims. Panašiai funkcionuoja nuostolių paskirstymas tuo atveju kai kartu su civiline atsakomybe veikia socialinis draudimas – socialinių draudimo įmokų dėka kaupiamas specialus fondas, kurio lėšos išmokamos žalą patyrusiems asmenims.

Nuostolių perkėlimas kritikuojamas dėl kelių priežasčių. Pirma, nurodoma, kad tai nėra teisinga – kodėl pvz. prekių vartotojas ar atsargus vairuotojas turi prisiimti sau dalį nuostolių, kuriuos sukėlė kiti asmenys savo žalingu elgesiu⁹⁶. Antra, nuostolių perkėlimas kritikuojamas dėl poveikio prevencijai, t.y. dėl jos susilpninimo⁹⁷.

Literatūroje galima surasti ir teigiamų šio tikslo apibūdinimų. Pavyzdžiui, B. S. Markesinis nurodo, kad šio tikslo dėka, civilinės atsakomybės ir kitų žalos kompensavimo sistemos formuoja sudėtingą normų kompleksą, kuris padeda paskirstyti riziką, ir kai kuriais atvejais, skatina prevenciją⁹⁸. Žalos atlyginimo procese rizika yra perimama draudiko, todėl leidžia įvykių išlaidas „uždėti atgal“ teisės pažeidėjui ar pastarojo draudikui. Manytume, kad su tokiu B. S. Markesinio paminėtu teiginiu galima sutikti esant tam tikroms išlygoms. Akivaizdu, kad šiame pavyzdyje yra kalbama apie tą atvejį, kai perimantis riziką draudikas turi įsipareigojimus nukentėjusiajam, t.y. prieš atsiradus žalai jie buvo prisiėmę sutartinius tarpusavio įsipareigojimus. Antra, čia kalbama apie regresinę atsakomybę, kuomet draudikas atlyginęs žalą nukentėjusiajam nukreipia reikalavimą žalą padariusiam asmeniui. Tuomet prevencija pasireiškia tuo, kad draudikas, kas suponuoja mintį apie didesnę profesionalumą žalos atlyginimo bylose, nukreipia reikalavimą į žalą padariusį asmenį, tokiu būdu asmuo atlyginęs žalą, ateityje, tikriausiai, pakeis savo elgesį. Kita vertus, jeigu draudiko nukreiptą reikalavimą patenkina

⁹⁶ GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001, p. 7

⁹⁷ Pavyzdį apie tai, kaip civilinės atsakomybės draudimas sumenkina prevencijos reikšmę, žiūrėti 2.3 dalį

⁹⁸ MARKESINIS, B. S. *The German Law of Obligations*, Vol. II – *The Law of Torts: A Comparative Introduction*. 3rd edition. Oxford: Clarendon, 1997, p. 909-911.

ne pats žalą padaręs asmuo, o jo draudikas, tuomet vėl gi, kaip jau buvo minėta, prevencija yra menkesnės vertės.

V. Mikelėnas savo knygoje nuostolių skirstymo tikslą įvardija kaip civilinės atsakomybės socializaciją ir nurodo, kad pastaroji įgalina atsisakyti nuo atsakomybės standartų ir užtikrinti žalos atlyginimą nukentėjusiajam visais atvejais⁹⁹. Šis autorius pateikia pavyzdį. Laikantis tradicinių civilinės atsakomybės principų, būtų neįmanoma patraukti tiesioginę atsakomybę nekokybiškos produkcijos, kuria buvo padaryta žala, gamintojo. Tuo tarpu civilinės atsakomybės socializacija, pasireiškianti atsakomybės paskirstymu tarp gamintojo, importuotojo, tiekėjo, pardavėjo, leidžia patraukti atsakomybę ir nekokybiškos produkcijos gamintoją, ir jos importuotoją, ir jos tiekėją¹⁰⁰.

Manytume, kad šios funkcijos svarba civilinėje atsakomybėje nėra vienoda. Pavyzdžiui, jei analizuotume nuostolių perkėlimo tikslą siaurąja prasme, tuomet paaiškėtų, jog jis yra tiesiog vienas iš kompensuojamojo tikslo bruožų, kadangi atkuriant prieš pažeidimą buvusią padėtį, t.y. pusiausvyrą tarp teisės pažeidėjo ir nukentėjusiojo, pastarojo patirtą žalą kompensuoja, o tai reiškia, kad prisiima sau, pažeidėjas. Kas kita kalba yra nuostolių perkėlimo tikslo plačiąja prasme reikšmė. Nepaisant aukščiau išvardintų trukumų civilinės atsakomybės sąveika su kitomis žalos kompensavimo sistemomis šiuolaikinėje visuomenėje gali būti veiksmingu mechanizmu žalos atlyginimo procese ir suteikti papildomų apsaugos garantijų nukentėjusiajam. Todėl manome, kad nuostolių perkėlimo tikslas pastarąja prasme yra ypač svarbus.

---

⁹⁹ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 41.

¹⁰⁰ *Ibid.*, p. 41

1.7. Apibendrinimas

Civilinė atsakomybės paskirtis yra išreiškiama per funkcijas. Kadangi civilinė atsakomybė savo prigimtimi yra papildoma turtinė prievolė, atsirandanti padarius teisės pažeidimą ar pažeidus pagrindinę prievolę, todėl taikant civilinę atsakomybę pirmiausia siekiama atkurti pagrindinės prievolės šalių turtinę pusiausvyrą arba iki teisės pažeidimo buvusią padėtį. Tokiu būdu pasireiškia pagrindinė civilinės atsakomybės funkcija kompensacinė. Manytume, kad kai kurios iš ankstesniuose šio skyriaus dalyse išvardintos funkcijos nėra savarankiškos, o tik papildančios kompensacinę civilinės atsakomybės paskirtį. Pirma, teisingumo tikslas taikant civilinę atsakomybę – yra teisingai kompensuoti patirtą žalą. Antra, nuostolių skirstymo siaurąja prasme tikslu – skolininko pareiga atlyginti, t.y. prisiimti sau, kreditoriaus patirtus nuostolius – apibūdinamos kompensavimo pasekmės. Be to, kompensavimas turi socialinės tvarkos atkūrimo, teisės normų įgyvendinimo, nukentėjusiojo patenkinimo ir kitus bruožus. Prevencija pasireiškia dvejopai. Pirma, *a priori*, t.y. teisės pažeidėjas žinodamas apie gresiančią atsakomybę stengsis tinkamai vykdyti prievoles, laikytis įstatymų. Antra, *a posteriori*, t.y. pritaikius turtinę sankciją ir atlyginus nuostolius, teisės pažeidėjas įvertina savo poelgį, įsisažmonina visuomenei ir valstybei priimtinius elgesio standartus ir stengiasi ateityje pagal juos gyventi, taip pat auklėjamas daugiau nenusižengti, tinkamai vykdyti sudarytas sutartis laikytis teisės aktų reikalavimų. Bendroji prevencija rūpinasi visuomenės gerovės didinimu, kuris pasiekiamas per sudėtingus ekonominius procesus. Šie procesai eliminuoja visuomenei ekonomiškai nenaudingą elgesį mažinant deliktų ir dėl jų patiriamų nuostolių skaičių. Nuostolių paskirstymas plačiąja prasme arba socializacija suprantama kaip netiesioginis nuostolių paskirstymas asmenims, kurie dalyvauja rizikingoje ir nuostoliams atsirasti jautrioje veikloje. Kartu su kitomis žalos kompensavimo sistemomis civilinė atsakomybė garantuoja veiksmingesnį nukentėjusiojo teisių gynimą, tačiau mažina prevencinį poveikį potencialiam teisės pažeidėjui. Nubaudymo funkcija iš esmės nėra būdinga civilinei atsakomybei, išskyrus tam tikras išimtis, kurios detaliau bus nagrinėjamos kitame skyriuje.

Apibūdinant visa tai, kas pasakyta prieš tai, manytume, kad pagrindinės civilinės atsakomybės funkcijos yra kompensacija ir prevencija, nors pastaroji palyginus su kompensacija yra kiek mažesnės reikšmės. Tuo tarpu nuostolių skirstymas plačiąja prasme, bendroji prevencija ir nubaudimas yra papildomi arba šalutiniai tikslai.

2. LYGINAMIEJI CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS TIKSLŲ ASPEKTAI

2.1. Vokietija

Pagrindinis nuostolių atlyginimo tikslas Vokietijoje yra kompensacija. Šis tikslas yra pagrindinis tiek esant deliktinei, tiek sutartinei atsakomybei¹⁰¹. Kompensacijos esmė yra visiškai atlyginti nuostolius nukentėjusiajam. Tai reiškia, kad skolininkas privalo atlyginti nuostolius kreditoriui ne mažiau ir ne daugiau negu kaip padaryta žala. Vokietijos Civilinio kodekso (vok. - *Bürgerliches Gesetzbuch*) 249 straipsnyje nurodyta, kad asmuo, kuris yra įpareigotas sumokėti kompensaciją, privalo atkurti situaciją, kuri būtų buvusi jeigu nebūtų atsiradusios aplinkybės, kurios padaro jį atsakingu atlyginti¹⁰².

Kaip pažymi U. Magnus, pagal dominuojančią poziciją Vokietijoje prevencija nėra savarankiškas civilinės atsakomybės taikymo tikslas, bet yra pripažįstama kaip kompensacijos principo „geidžiamas šalutinis efektas“¹⁰³. Tokios nuomonės yra ne tik mokslininkai. Vokietijos istorijoje jau buvo atvejų, kai teismai grindė savo sprendimus remiantis prevenciniu tikslu. Ryškiausias to pavyzdys yra 1996 m. princesės *Caroline von Monaco* byla¹⁰⁴. Vokietijos apeliacinis teismas priteisė princesės naudai 30000 Vokietijos markių (toliau – DM) už patirtą moralinę žalą, kuri atsirado dėl jos asmens teisių pažeidimo (buvo paskelbtas išgalvotas pokalbis su princese, nuotraukos, nepagrįsti tvirtinimai, susiję su jos asmeniniu gyvenimu). Tačiau Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis teismas panaikino apeliacinio teismo sprendimą motyvavęs tuo, kad priteistina suma turėtų būti didesnė norint pasiekti tikrą atgrasinimo efektą. Šis efektas reikalingas tam, kad galima būtų apsaugoti ieškovę nuo tyčinio jos asmens teisių pažeidimo, kuris įvyko atsakovui siekiant savo komercinių interesų¹⁰⁵. Aukščiausiasis Teismas šioje byloje priteisė 180000 DM. Taigi, iš šio sprendimo galime spręsti, jog prevencijos atlyginant žalą būtinumas gali kilti atsižvelgiant į savanaudiškus pažeidėjo tikslus, pvz. pelno siekimas, o taip pat kaltės formą. Vėliau tokios sumos nustatymas už įsikišimą į privatų gyvenimą palyginus su ganėtinai mažesniu sumos priteisimu kitoje – asmens sužalojimo - byloje buvo kvestionuojamas Vokietijos Konstituciniame teisme

¹⁰¹ KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 89.

¹⁰² MARKESINIS, B. S. *Introduction to the German Law of Torts*. 3rd edition. Oxford: Clarendon Press, 1994, p. 908.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 89.

¹⁰⁴ Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (15.11.1994, VI ZR 56/94 (Caroline von Monaco)) // NJW, 1995. S. 861.

¹⁰⁵ Kai kišantis į asmens privatų gyvenimą tuo yra siekiama padidinti apyvartą bei pelną, tuomet prevencijos idėja sako, jog gautas pelnas turi būti įtrauktas kaip vienas iš veiksmų nustatant priteistinių nuostolių dydį.

(vok. – *Bundesverfassungsgericht*). Šioje asmens sužalojimo byloje tėvams, kurie patyrė rimtą psichinę ir fizinę žalą dėl jų trijų vaikų žūties eismo įvykio metu, buvo priteista dvigubai mažesnė suma, negu jie prašė (motina gavo 70000 DM, tėvas 40000 DM). Konstituciniame Teisme jie argumentavo, kad toks sprendimas yra lygybės principo pažeidimas (Vokietijos Federacinės respublikos Konstitucijos 3 str.). Tačiau Konstitucinis teismas atmetė skundą, motyvuodamas tuo, kad skirtingas traktavimas gali būti pateisinamas specialiomis priežastimis ir beveik visiškai sukonzentravo dėmesį ties prevenciniu efektu. Pasak teismo, didelė priteistina nuostolių suma gali sulaukyti (sutrukdyti) nuo asmens privatumo (neturtinių teisių) komercinio išnaudojimo, tuo tarpu toks efektas negali būti pasiektas esant eismo įvykiams, kadangi nuostolius atlygina ne pažeidėjas, o draudimo įmonė¹⁰⁶. Vokietijos teismai grindžia savo sprendimus prevenciniu tikslu ir tais atvejais, kai pavyzdžiui, nepaisant aiškios draudimo kompanijų atsakomybės, pastarosios nesutinka sumokėti draudimo išmokas nukentėjusiesiems. Tokiose bylose nukentėjusiesiems priteisiamos didesnės sumos negu kaip reikalinga kompensuoti patirtą faktinę žalą¹⁰⁷.

Prevencinė civilinės atsakomybės funkcija kaip „geidžiamas kompensacijos pašalinis efektas“ gavo pagreitį Vokietijos doktrinoje ir teismų praktikoje tik pastarajame dešimtmetyje. Žymiai anksčiau neturtinės žalos atlyginimo bylose šalia kompensacinės buvo įtvirtinta kita funkcija¹⁰⁸. Šios funkcijos užuomazgas galime aptikti viename iš Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimų¹⁰⁹. 1955 metais šis teismas pripažino, kad neturtinės žalos reikalavimas nėra įprastas žalos atlyginimo reikalavimas ir šalia kompensacinės išskyrė skriaudos atlyginimo funkciją (vok. - *Genugtuung*)¹¹⁰. Šios funkcijos esmė yra ta, kad pažeidėjas kiek įmanoma turi stengtis padaryti nukentėjusiojo gyvenimą lengvesniu, ištaisydamas savo neteisėtais veiksmais jam padarytą žalą. Aukščiau paminėtame teismo sprendime teismas konstatavo kad neturtinės žalos atlyginimo reikalavimas pagal savo turinį nėra įprastas reikalavimas: neturtinės žalos atlyginimo atveju negalimas atlyginimas natūra, kaip kad turtinės žalos atlyginimo atveju, atlyginimas tikrąją to žodžio prasme iš viso nėra įmanomas¹¹¹. Antras vertas dėmesio šio teismo sprendimo teiginys yra tai, kad jeigu žalos atlyginimo dėl neteisėtų veiksmų

¹⁰⁶ Vokietijos Konstitucinio teismo sprendimas: BVerfG 8 March 2000, // NJW, 2000. S. 2187; apie civilinės atsakomybės tikslų ir civilinės atsakomybės draudimo santykį žr. 1.3, 1.6 ir 3.2 dalis

¹⁰⁷ Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimai: BGH VersR 1964. S. 1103; BGH VersR 1967. S. 256.

¹⁰⁸ Ši funkcija būdinga tik deliktų teisei.

¹⁰⁹ Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (06. 07. 1955 (Großer Senat)) // BGHZ 18, 149.

¹¹⁰ Verčiant pažodžiui ši sąvoka reiškia „satisfakciją, atlyginimą, patenkinimą“.

¹¹¹ Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (06. 07. 1955 (Großer Senat)) // BGHZ 18. S. 156.

reikalavimams, tarp jų ir reikalavimui atlyginti neturtinę žalą, ir nėra charakteringas tiesioginis baudžiamasis pobūdis, tai netgi šiandien kompensavimo idėjoje galima pastebėti bausmės užuominas¹¹². Ir pagaliau trečias teiginys – atlyginimo už patirtą skriaudą funkcija išreiškia tam tikrą neturtinės žalos padarymo fakto sukeltą asmeninį santykį tarp nukentėjusiojo ir pažeidėjo, kuris leidžia tinkamai įvertinti visas su konkrečiu atveju susijusias aplinkybes¹¹³. Anot U. Magnus, esant skriaudos atlyginimo funkcijai nuostolių atlyginimas yra skirtas patenkinti nukentėjusiojo sužeistus jausmus, o taip pat patenkinti jo norus atkeršyti ir nubausti pažeidėją¹¹⁴. Pažymėtina, jog dalis Vokietijos teisės mokslininkų mano, kad ši funkcija yra bausmės rūšis arba artima bausmei¹¹⁵. Pavyzdžiui E. Deutsch aptariamą funkciją apibūdina kaip „nutolusią nuo žalos ir artimą sankcijai“¹¹⁶. Jis pažymi, kad tokia funkcija padeda ne tik nuraminti pažeidimo sukeltus neigiamus jausmus, bet taip pat nubausti tyčinius ar dėl didelio neatsargumo sukeltus pažeidimus bei asmeninių neturtinių teisių, tokių kaip pvz. teisės į asmens privatų gyvenimą pažeidimą. Tačiau kiti Vokietijos autoriai, kaip pvz. Lange, Esser, Schmidt, o galiausiai ir Vokietijos Aukščiausiasis Federalinis Teismas¹¹⁷ atmata idėją, jog skriaudos atlyginimo funkcijos dėka priteisiami nuostoliai yra bausmė už civilinį teisės pažeidimą. Kitas autorius nurodo, kad atlyginimas už padarytą skriaudą bet kuriuo atveju pasireiškia tam tikros pinigų sumos, turinčios suteikti satisfakciją nukentėjusiajam, sumokėjimu, tačiau ši suma nėra tiesiogiai siejama su teisės gėriams padaryta žala¹¹⁸. Anot jo, skriaudos atlyginimo funkcijos turinys pasireiškia tuo, kad ji turi padėti užpildyti atsakomybės spragas, kylančias iš kompensacinės funkcijos¹¹⁹.

Taigi apibendrinant Vokietijos teismų pozicijas, o taip pat mokslininkų nuomonių įvairovę manytume, kad kompensacinė funkcija šiandieninėje Vokietijos situacijoje, ypač kai kalba eina apie neturtinės žalos atlyginimo bylas, nesugeba visiškai pagrįsti civilinės atsakomybės koncepcijos, tuo dar kartą patvirtinant 1.2 skyriuje iškeltą hipotezę. Turint omeny, kad baudiniai nuostoliai yra negalimi ir nėra įteisinti pagal Vokietijos teisę¹²⁰, tuo išreiškiant ir valstybės oficialią poziciją tuo klausimu, pastaruosius 50 metų buvo ieškoma alternatyvų nubaudo funkcijai (skriaudos atlyginimo, prevencinė) bei galimybių kai

---

¹¹² *Ibid.*, S. 155.

¹¹³ *Ibid.*, S. 157.

¹¹⁴ KOZIOL, H., et al. *Principles of European tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 90

¹¹⁵ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 303

¹¹⁶ DEUTSCH E., AHRENS H. J. *Deliktsrecht*. 4 Aufl. Köln: Mohr Siebeck, 2002, S. 218

¹¹⁷ Pz. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH NJW, 1993. S. 781

¹¹⁸ ADY, J. *Ersatzansprüche wegen immaterieller Einbußen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, S.113.

¹¹⁹ ADY, J. *Ersatzansprüche wegen immaterieller Einbußen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004, S.110.

¹²⁰ KOZIOL, H., et al. *Principles of European tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 90.

kuriose rūšies bylose papildyti kompensacinę funkciją. Vertiname tokias paieškas kaip sėkmingas, tačiau manytume, kad doktrinoje ir teismų praktikoje kartais trūksta konceptualaus nubaudimo ir prevencinės¹²¹ funkcijų aiškaus atskyrimo arba jų tarpusavio riba yra siaura. Tačiau jau dabar galima tvirtai pareikšti, kad esant prevencinei funkcijai įtrauktai į žalos atlyginimo procesą priteistinas nuostolių dydis sprendžiant iš Vokietijos teismų praktikos (pvz. *Caroline von Monaco* byla) linksta į didėjimo pusę ir suponuoja vargu, ar paneigiamą teiginį, apie tai, jog tokiais atvejais priteistinos sumos dydis yra didesnis negu tais atvejais, jeigu į žalos atlyginimo procesą būtų įtraukta vien kompensacinė funkcija.

Iš kitų ankstesnio skyriaus dalyse išskirtų civilinės atsakomybės funkcijų Vokietijoje galima aptikti teisės deklaravimo arba pripažinimo funkciją. Jos esmė yra ta, kad nuostolių priteisimu yra siekiama patvirtinti, jog asmens teisė yra pažeidžiama netgi jei faktinės žalos nėra patiriama¹²². Tokie nuostoliai savo prigimtimi yra panašūs į Anglijoje priteisiamus nominalius nuostolius (angl. – *nominal damages*) ir Prancūzijos (pranc. – *franc symbolic*)¹²³. Tačiau skirtingai nuo Anglijos ir Prancūzijos teisinių sistemų teisės pripažinimo tikslas (funkcija) yra pasiekiamas civilinio proceso (nėra materialiosios teisės institutas) pagalba priimant taip vadinamą *Feststellungsurteil* sprendimą, taip pat tokiu sprendimu nėra priteisiami realūs nuostoliai, netgi simboliniai, o tik pripažįstama, jog tam tikra asmens teisė yra pažeista¹²⁴.

2.2. Prancūzija

Anot S. Galand - Carval¹²⁵, pagrindinis nuostolių atlyginimo tikslas yra kompensuoti nukentėjusiajam asmeniui praradimus, kurios jis patyrė, dėl atsakovo padaryto pažeidimo. Nesvarbu koks žalos pobūdis (asmens sužalojimas, neturtinė žala ar prarastos pajamos), pinigų sumą, kuria gauna kreditorius, anot Prancūzijos Kasacinio Teismo (pranc. – *Cour de cassation*), „turi atkurti žalos pažeistą pusiausvyrą (*rétablir l'équilibre détruit par le dommage*)“.

Oficialiai, nuostoliai atlyginimas neatlieka nubaudimo funkcijos¹²⁶. Todėl Prancūzijoje nėra įteisinti baudinių nuostoliai. Kasacinis Teismas reguliariai primena, kad

---

¹²¹ Prie jos autorius priskiria ir skriaudos atlyginimo funkcija, kadangi ji iš esmės turi atgrasinimo efektą

¹²² Šiuo atveju žala nėra būtina civilinės atsakomybės sąlyga

¹²³ Detalesnio nominalių nuostolių paaiškininimo žr. 2.3 dalyje.

¹²⁴ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 307.

¹²⁵ KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 77.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 77.

priteisiamų nuostolių dydis negali svyruoti priklausomai nuo tokių faktorių kaip kaltės sunkumas¹²⁷ ar pažeidėjo gautas pelnas ar nauda. Tačiau tai yra bendra taisyklė. Įdomu panagrinėti išimtis iš šios taisyklės. Pavyzdžiui, civilinio kodekso 1152 straipsnis nustato, kad nubaudimo sąlygos yra galiojančios, nors teisėjas gali sumažinti tas, kurios akivaizdžiai yra per didelės. Tai reiškia, kad dėl sutarties pažeidimo atsirasiantys nuostoliai gali būti baudiniai, be to, reikia pažymėti, jog teisėjai vykdydami šių nuostolių mažinimo diskreciją pagal 1152 str., beveik niekada nemažina baudinių nuostolių dydžio, tokiu būdu leisdami pasireikšti nubaudimo funkcijai¹²⁸. Reikia turėti omeny, kad nors nuostoliai turi būti priteisiami atsižvelgiant į Kasacinio Teismo nustatytus principus, pastarasis teismas nevykdo griežtos kitų (žemesnių – aut. past.) teismų nuostolių priteisimo kontrolės. Nuostolių dydžio nustatymas priskiriamas teismų „suvereniam vertinimui“. Todėl, kaip pažymi S. Galand – Carval, tokia teismų teisė suteikia jiems gana plačias veikimo ribas ir kaip parodo teismų praktika, priteisiant (ypač kai atlyginama neturtinė žala) nuostolius gana dažnai įsitraukia nubaudimo elementas¹²⁹. Pavyzdžiui, asmeninio gyvenimo pažeidimas dažnai duoda pagrindo priteisti nemenkus nuostolius, kurie iš pirmo žvilgsnio yra kompensaciniai, tačiau iš tikrųjų skirti nubausti pažeidėją. Prancūzijos teisės mokslinėje literatūroje yra pripažįstama privačios teisės bausmės (pranc. – *peine privée*) koncepcija, ir ypatingai moralinės žalos (pranc. – *dommage moral*) atlyginimo srityje¹³⁰. Pirmiausia tai asmens orumas, jo religiniai įsitikinimai ir kt. Nuostolių sumos, priteisiamos šiose bylose, yra labiau dosnios, todėl tarp Prancūzijos teisės mokslininkų vyrauja įtarimas, kad dažnai nuostolių apimtys yra apgalvotai padidinamos su tikslu parodyti teismo nesutikimą su atsakovo elgesiu¹³¹.

Taikant deliktinę atsakomybę pasireiškia ne tik kompensacinis ir subsidiarus – nubaudimo tikslai, bet ir prevencija. Kaip pažymi S. Galand – Carval, prevencija yra ypač naudinga, kai neteisėti veiksmai (neveikimas) yra trunkantys¹³². Kai neteisėti veiksmai prasidėjo, kreditorius gali prašyti teismo imtis priemonių, kad būtų nutrauktas trunkantis pažeidimas tokiu būdu sukliudant atsirasti žalai ateityje. Pavyzdžiui, kai ieškovas yra nuosavo verslo savininkas ir kreipiasi į teismą dėl atsakovo nesąžiningos konkurencijos, tokiu būdu ieškovui bus priteista jau patirtos žalos atlyginimas ir tuo pačiu tai bus rimtas signalas atsakovui sustabdyti neteisėtus veiksmus.

---

¹²⁷ Tikriausiai čia turima omeny kaltės forma – *aut. pastaba*.

¹²⁸ *Ibid.*, p. 77.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 77

¹³⁰ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 305

¹³¹ *Ibid.*, p. 305

¹³² KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 77.

Sprendžiant iš Prancūzijos civilinės atsakomybės normų pagrindinis tiek sutartinės, tiek deliktinės atsakomybės tikslas yra kompensacinis, tuo tarpu nubaudimo tikslas yra akivaizdžiai antraeilis ir pasireiškia tik tam tikrais atvejais (galimos baudinės sutarties sąlygos, moralinės žalos atlyginimas), tuo tarpu prevencinis tikslas yra būdingas deliktinei atsakomybei.

2.3. Anglija

Kaip pažymi W. V. Horton Rogers, pagrindinis nuostolių priteisimo tikslas yra kompensuoti ieškovui žalą (praradimus), kuriuos jis patyrė¹³³. Klasikinė šio tikslo formuluotė pateikė lordas Blackburn *Livingstone v. Rawyards Coal Co.* byloje: „nuostoliai yra pinigų suma, kuri sužalotą ar žalą patyrusią šalį grąžina į tą pačią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu ji nebūtų patyrusi žalos, dėl kurios ji dabar siekia gauti kompensacijos ar atlyginimo“¹³⁴. Šį tikslą išreiškia taip vadinamieji kompensaciniai nuostoliai (angl. - *compensatory damages*), kurie priteisiami ir tais atvejais, kai paskaičiuoti patirtos žalos dydį pinigine išraiška yra sunku arba neįmanoma (pvz. neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens sužalojimo, šmeižimo, klaidingo įkalinimo atvejai). Anglijos kaip, beje, ir visos bendrosios teisinės sistemos valstybių civilinės ir ypač deliktinės atsakomybės taikymo specifika skirtingai nuo Europos kontinentinės teisinės sistemos valstybių pasižymi nuostolių rūšių kiekybine įvairove. Todėl manytume, jog civilinės atsakomybės tikslai gali būti atskleisti tik ištyrus priteisiamų nuostolių rūšis šioje valstybėje.

Atkuriamieji nuostoliai (angl. – restitutionary damages). Galima būtų išskirti dvi sąlyginai dideles grupes atvejų, kai šie nuostoliai yra priteisiami¹³⁵:

- 1) kai skolininkas gavo naudos padaręs deliktą, tokiu atveju gauta nauda (pelnas) priteisiama ieškovui; pvz. kai asmuo neteisėtai pasisavina kitos asmens turtą ir jį parduoda, tuomet ieškovas gali prašyti priteisti tą kainą, kurią gavo atsakovas pardavęs neteisėtai pasisavintą turtą; arba kai vienas asmuo neteisėtai panaudoja kito asmens vardą ir dėl to gauna naudos; kai asmuo gavo naudos pažeisdamas kito asmens autorines teises, patento ar dizaino teises jeigu pažeidėjas žinojo arba turėjo žinoti apie šių teisių egzistavimą;
- 2) kai skolininkas, padaręs pažeidimą ir gavęs iš to naudos, privalo sumokėti

¹³³ *Ibid.*, p. 53

¹³⁴ *Ibid.*, p. 53

¹³⁵ MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 686 - 691.

kreditoriui protinga suma, t.y. ne visą gautą pelną, o tik jo dalį; pvz. jeigu neteisėtai pasisavintas turtas buvo naudojamas kreditoriaus, teismas gali priteisti protingą sumą už naudojimąsi šiuo daiktu (aišku, papildomai gražinant daiktą savininkui arba atlyginant jo vertę); arba neteisėto daikto valdymo, kai pvz. praleidžiamas daikto naudojimo terminas; arba priverstinio sutarties pažeidimo atvejais, pvz, *Lightly v. Clouston* byloje atsakovas įtikino ieškovo mokinį dirbti jūreiviu atsakovo laive vietoj darbo ieškovo laive, tuomet ieškovui buvo priteista protinga suma už darbą, kurį atliko jo mokinys atsakovui¹³⁶.

Autoriui nepavyko rasti šių nuostolių prigimties aiškinimo literatūroje, tačiau manytina, kad šie nuostoliai yra kompensaciniai, kadangi yra atlyginama už ieškovo praradimus ar negautą pelną, kuriuos jis būtų gavęs jei nebūtų neteisėtų veiksmų iš atsakovo pusės.

Nominalūs nuostoliai (angl. – nominal damages). Kontinentinės teisės sistemos šalyse žala yra būtina deliktinės civilinės atsakomybės atsiradimo sąlyga. Nėra žalos – nėra deliktinės civilinės atsakomybės. Bendrojoje teisėje (kuri, beje, taip pat pripažįsta principą „nėra žalos – nėra deliktinės civilinės atsakomybės“) yra žinoma išimtis, leidžianti taikyti deliktinę civilinę atsakomybę ir nesant žalos. Ši išimtis yra nominaliųjų nuostolių priteisimas¹³⁷. Anglijoje (taip pat JAV) nominalūs nuostoliai priteisiami tais atvejais, kai teisė yra pažeista, tačiau pažeidimu reali žala nepadaryta. Nominalūs nuostoliai taip pat gali būti priteisiami, kai delikto sudėtis nereikalauja realios žalos padarymo, t. y. kai pats veiksmas neatsižvelgiant į jos sukeltas pasekmes, yra laikomas teisės pažeidimu ar kai padarytos žalos praktiškai neįmanoma įrodyti, pvz., neteisėtai pervaziavus per savininko žemę. Priteisiami nominalūs paprastai būna simboliniai – vieno svaro sterlingo dydžio. Anot V. Mikelėno, atsakomybė nominaliųjų nuostolių forma atlieka ne kompensacinę, o prevencinę funkciją. Tai yra savotiška reakcija į teisės pažeidimą, nes teisė turi reaguoti ir į teisės pažeidimus, nesukėlusius realios žalos¹³⁸. Kiti autoriai šių nurodo, kad šių nuostolių priteisimo tikslas daugiau yra apginti ieškovo pažeidžiamas teise ir teisėtai ginamus interesus negu kompensuoti žalą¹³⁹. Literatūroje sutinkamas ne tipinis, tačiau vertas dėmesio atvejis, kai net ir nominaliųjų nuostolių pagalba galima siekti nubaudimo. Pavyzdžiui, jeigu A teisė buvo pažeista, tačiau realios žalos nebuvo patirta, tuomet A gali nubausti B prašydamas atlyginti nominalius nuostolius ir priteisti jo naudai procesines išlaidas, kurios gali siekti didelių sumų (ypač JAV). Tačiau tai yra rizikinga ir

¹³⁶ Cituojama pagal MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 686 – 691.

¹³⁷ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 60

¹³⁸ *Ibid.*, p. 60

¹³⁹ VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006, p. 301.

toks ieškovo siekis gali virsti didele nesėkme, jeigu teismas nustatys tokius kėslus.

Padidinti nuostoliai (angl. – *aggravated damages*). N. J. McBride ir R. Bagshaw savo knygoje išskiria dvi sąlygas, esant kurioms ieškovas įgyja teisę į padidintus nuostolius¹⁴⁰:

- 1) atsakovas elgėsi arogantiškai ir despotiškai ieškovo atžvilgiu atlikdamas neteisėtus veiksmus (neveikimą) arba atsakovas tokiu būdu elgėsi su ieškovu derėdamasis dėl žalos, kurią patyrė ieškovas dėl atsakovo veiksmų, atlyginimo; ir
- 2) atsakovo padaryti neteisėti veiksmai (neveikimas) yra deliktų rūšis, dėl kurio gali būti priteisiami padidinti nuostoliai.

Teismų praktikos yra išplėtotą, kad padidintų nuostolių priteisimas yra įmanomas tokiais atvejais: grasinimas fiziniu smurtu ar jo panaudojimas (angl. – *assault or battery*), neteisėtas laisvės apribojimas (angl. – *false imprisonment*), šmeižimas žodžiu ar raštu (angl. – *libel or slander*), privatus piktavališkumas trukdant įgyvendinti nuosavybės ar valdymo teisę (angl. – *private nuisance*), apgaulė (angl. – *deceit*), neteisėtas baudžiamasis persekiojimas (angl. – *malicious prosecution*), piktavališkas melas (angl. – *malicious falsehood*), asmens diskriminacija rasiniu ar lytiniu pagrindais. Šie nuostoliai nėra priteisiami kai neteisėti veiksmai yra pripažįstami neatsargiais¹⁴¹.

Tarp mokslininkų nėra vieningos nuomonės dėl padidintų nuostolių prigimties. Kaip savo knygoje pastebi R. W. M. Dias ir B. S. Markesinis, skirtingai nuo baudinių nuostolių, šie¹⁴² nuostoliai iš esmės yra kompensaciniai, kadangi juos priteisiant dėmesys yra nukreiptas į ieškovo sunkinančiomis aplinkybėmis patirtą žalą, kuri yra kompensuojama¹⁴³. R. Owen pažymi, kad padidinti nuostoliai yra kompensaciniai. Jie yra priteisiami, kai ieškovas patyrė daugiau žalos, negu būtų galima protingai tikėtis panašioje situacijoje¹⁴⁴. Tuo tarpu N. J. McBride ir R. Bagshaw savo knygoje iliustruoja pavyzdžius, kai šie nuostoliai gali būti traktuojami dvejopai: kaip kompensaciniai ir nekompensaciniai, nors pabrėžia, kad tarp Anglijos mokslininkų vyrauja nuomonė dėl nuostolių kompensacinės prigimties¹⁴⁵. Kompensacinė padidintų nuostolių prigimtis yra ta, kad ieškovas gauna kompensaciją už tai, kad patyrė skausmą ir išgyvenimus dėl atsakovo despotiško elgesio su juo. Antras požiūris yra tas, kad padidinti nuostoliai yra priteisiami su tikslu nuraminti nukentėjusiojo pyktį, kurį patyrė nukentėjusysis dėl to, kad atsakovas sukeldamas žalą elgėsi su juo despotiškai. Pavyzdžiui, byloje *Duffy v. Eastern*

¹⁴⁰ MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 666.

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 667.

¹⁴² Turima omeny padidinti nuostoliai – *aut. pastaba*.

¹⁴³ DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 525

¹⁴⁴ OWEN, R. *Essential Tort*. London: Cavendish, 1994, p. 176

¹⁴⁵ MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 667.

Health and Social Services Board atsakovai pasielgė neteisėtai atsisakydami perkelti ieškovą į nuolatinę darbo vietą dėl to, kad pastarasis yra katalikas. Ieškovui buvo priteista 15000 svarų sterlingų nuostolių kompensacijos dėl patirtų išgyvenimų, kurios sukėlė atsakovai atsisakydami suteikti pastovią darbo vietą. Be to, ieškovui buvo priteista dar 5000 svarų sterlingų padidintų nuostolių dėl to, kad, pirma, ieškovas buvo įžūliai diskriminuojamas religiniu pagrindu, antra, atsakovai atkakliai gynėsi prieš ieškovo teisėtą reikalavimą suteikti kompensaciją dėl patirtų išgyvenimų¹⁴⁶.

Įvertinant aukščiau pateiktus pavyzdžius, manytume, kad padidintų nuostolių prigimtis nėra grynai kompensacinė. Kaip jau ne kartą minėta šiame darbe atlyginant neturtinę žalą, kompensacinis tikslas negali būti visiškai pasiektas netgi dėl tos paprasčiausios priežasties, kad ją neįmanoma tiksliai įvertinti. Todėl Anglijos padidintų nuostolių instituto reikšmė gali būti vertinama analogiškai kaip ir Vokietijoje išplėtos skriaudos atlyginimo funkcija – nuraminti ieškovą ir tuo pačiu užpildyti kompensacinio tikslo spragas.

Baudiniai nuostoliai (angl. - *punitive or exemplary damages*). Sprendžiant iš šių nuostolių pavadinimo gali susidaryti įspūdis, kad tai padidintų nuostolių rūšis arba atvirkščiai – padidinti nuostoliai yra baudinių nuostolių rūšis. Tačiau jau daugiau kaip 40 metų neabejojama, kad tai yra savarankiška nuostolių rūšis. Baudinių nuostolių prigimtis buvo ganėtinai aiškiai apibrėžta 1964 metais išnagrinėtoje *Rookes v. Barnard* byloje. Lordas Devlin pabrėžė, kad pirminė nuostolių paskirtis yra atlyginti nukentėjusiajam, kai tuo tarpu baudinio atlyginimo paskirtis yra nubausti ir atgrasinti pažeidėją. Todėl pastaruoju atveju¹⁴⁷ yra pabrėžiamas ne ieškovas ir jo žala, bet atsakovas ir jo elgesys¹⁴⁸. Šis precedentas ateityje davė pretekstą drąsesniems baudinių nuostolių pagrindimams taikant civilinę atsakomybę. Pavyzdžiui, Lordas Wilberforce 1972 metų *Broome v. Cassel & Co Ltd* byloje nurodė, kad deliktas kartu su kompensacine turi atgrasavimo funkciją, todėl baudiniai nuostoliai yra teisėta kompensavimo sistemos dalis¹⁴⁹. Kadangi baudinių nuostolių priteisimas daro neaiškų civilinės ir baudžiamosios atsakomybių tikslų skirtumą, todėl jau anksčiau paminėtoje *Rookes v. Barnard* byloje baudinių nuostolių priteisimo galimybė buvo sumažinta iki 3 atvejų baigtinio sąrašo¹⁵⁰:

- 1) kai žiauriai, savavališkais ir nekonstituciniais veiksmais žalą padaro valstybės (policijos, centrinės ir vietos valdžios) pareigūnai;

---

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 667

¹⁴⁷ Baudinių nuostolių atlyginimo atveju – *aut. pastaba*

¹⁴⁸ Cituojama pagal DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 525.

¹⁴⁹ Cituojama pagal OWEN, R. *Essential Tort*. London: Cavendish, 1994, p. 176.

¹⁵⁰ DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 525.

- 2) kai atsakovas žalos padarymu siekė naudos sau ir ši nauda „jo paskaičiavimais“ galėjo žymiai viršyti padarytą ieškovui žalą.; pavyzdžiui *Broome v. Cassel & Co Ltd* byloje atsakovai žinodami, kad jų platinamoje knygoje yra šmeižikiški tvirtinimai apie ieškovą, tikėjosi, kad didelis pelnas iš pardavimo padengs ir bus didesnis negu bet koks nuostolių atlyginimas, tačiau teismas priteisė 15000 svarų sterlingų kompensacinių nuostolių ir papildomai net 25000 svarų sterlingų baudinių nuostolių; kitais žodžiais, baudiniai nuostoliai yra priteisiami, kai „yra būtina pamokyti pažeidėją, kad neteisėtas veiksmas neapsimoka“¹⁵¹;
- 3) kai tokia galimybė yra nustatyta įstatyme; kaip pažymima literatūroje, tokių atvejų yra labai mažai¹⁵².

Toliau yra svarbu išnagrinėti argumentus, pateikiamus kaip smerkiančius ir pateisinančius baudinių nuostolių institutą, nes įvertinus juos galima bus teigti apie nubaudimo funkcijos taikant civilinę atsakomybę pagrįstumą.

Argumentai „prieš“. Pats pirmiausias argumentas būtų tas, kad turint civilinėje teisėje funkcionuojantį baudinių nuostolių institutą yra supainiojamos civilinės ir baudžiamosios atsakomybės funkcijos, teigiama, kad šis nuostolių institutas yra tarsi kokia anomalija, kadangi atpildo, atgrasinimo tikslų pirmiausia siekia baudžiamoji, o ne deliktų teisė¹⁵³. Lord Reid pateikia antrą argumentą. Anot jo, net jeigu ir pateisinti baudinius nuostolius, tai gali pažeisti tokį šventą ir nepajudinamą principą kaip *nullum crimen sine lege* taisyklę, ypač kadangi baudiniai nuostoliai yra priteisiami už elgesį, kuris gali būti apibūdinamas kaip „žiaurus“, „despotiškas“, „tyčinis“ – tokie terminai yra pernelyg neaiškūs ir, vargu, ar galima juos surasti baudžiamajame įstatyme, vienintelis aiškus reikalavimas ribojantis baudinius nuostolius yra tai, kad jie neturi būti neprotingai priteisiami¹⁵⁴. Iš čia išplaukia trečias gana svarbus argumentas – priteisiant baudinius nuostolius asmuo yra nubaudžiamas be jokios apsaugos ir teisių garantuojamų kaltinamajam baudžiamajame procese, o tai gali prieštarauti ne tik aukščiausios teisinės galios nacionaliniams teisės aktams bet ir ratifikuotiems tarptautiniams dokumentams. Vienas iš tokių pavyzdžių pateikiamas literatūroje¹⁵⁵. Antai pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁵⁶ 6 straipsnio 3 dalį kiekvienas kaltinamas nusikaltimo padarymu asmuo turi mažiausiai šias teises: būti skubiai ir išsamiai jam suprantama kalba informuotas apie pateikiamo jam kaltinimo pobūdį ir pagrindą; pats

¹⁵¹ Pažodžiui verčiant „does not pay“ – neuždirba. Citata iš *Rookes v. Barnard* bylos.

¹⁵² DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 527.

¹⁵³ *Ibid.*, p. 528.

¹⁵⁴ MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 682.

¹⁵⁵ *Ibid.*, p. 683.

¹⁵⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr.40-987.

apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir, kad gynybos liudytojai būtų iškviešti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams ir kitos. Aišku, kai yra priteisiami vien baudiniai nuostoliai, nėra inkriminuojama kokia nors nusikalstama veika. Tačiau taikant analogiją ir laikant, kad baudinių nuostolių priteisimas yra bausmė, manytume, kad yra nenuginčijamos logikos prieš tai pasakytame argumente – jeigu asmuo nedviprasmiškai yra nubaudžiamas taikant civilinę atsakomybę, kodėl jo teisių apsaugos laipsnis procese turėtų būti žymiai mažesnis negu baudžiamajame procese? Padarius gana sudėtingą palyginimą toliau galima ieškoti ir kitų, ne ką menkesnių argumentų. Pavyzdžiui, pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pirmo protokolo¹⁵⁷ 1 straipsnį kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo turi teisę netrukdomas naudotis savo nuosavybe. Iš niekieno negali būti atimta jo nuosavybė, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra būtina visuomenės interesams ir tikrai įstatymo numatytomis sąlygomis bei vadovaujantis bendraisiais tarptautinės teisės principais. Sprendžiant iš šios formuluotės, baudinių nuostolių institutas yra tarp pirmųjų, kurio nesuderinamumas su minėta tarptautine teisės norma jeigu ne artimiausioje, tai bent tolimesnėje perspektyvoje bus itin intensyviai svarstomas. Nesant buvus rimtiems svarstymams dabar sunku būtų prognozuoti kaip pasibaigtų panašus ginčas Europos žmogaus teisių teisme, tačiau manytume, kad ginčo metu neabejotinai bus sulaukta stiprių argumentų, bandančių įrodyti nesuderinamumą su konvencija. Kiti argumentai būtų ne tokie reikšmingi, tačiau irgi verti dėmesio. Ketvirtas argumentas yra tas, kad baudinių nuostolių priteisimas, kuris gali įvykti prisiekusiųjų pagalba, dažnai remiasi motyvais, artimesniais neteisiniams ar net emociniams svarstymams¹⁵⁸. Penkta, *Rookes v. Barnard* precedentu nustatytas 3 atvejų, kada galima priteisti baudinius nuostolius, baigtinis sąrašas įvardijamas kaip nelogiškas ir neturintis pagrindimo¹⁵⁹. Šeštasis argumentas yra tai, kad netgi laikant baudinius nuostolius bausmės rūšimi, kodėl priteista suma neatitenka valstybei, o tenka ieškovui tokiu būdu pastarąjį praturtindama nelauktomis pajamomis?¹⁶⁰ Prognozuojama, kad Anglijoje netolimoje perspektyvoje baudinių nuostolių koncepcija ir jos pagrindimas iš esmės bus peržiūrėti.

Argumentai „už“. Vienas iš argumentų būtų tas, kad jeigu asmuo negalės kreiptis į teismą dėl baudinių nuostolių priteisimo, žmonės turės mažiau iniciatyvos laikytis

---

¹⁵⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolais. Valstybės žinios, 1996, Nr. 15-386.

¹⁵⁸ DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 528.

¹⁵⁹ *Rookes v. Barnard* byloje įtvirtinti 3 atvejai yra paprasčiausiai baudinių nuostolių Anglijoje taikymo srities siaurinio rezultatas, daugiau jokio pagrindimo nebėra.

¹⁶⁰ DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989, p. 529.

įstatymų ir atitinkamai teisės normos tuomet taptų silpnesnės ir mažiau veiksmingos¹⁶¹. Lordas Devlin žymioje *Rookes v. Barnard* byloje pasakė, kad baudinių nuostolių priteisimas tarnauja kaip naudinga priemonė įrodinėjant teisės stiprybę¹⁶². Taigi kaip matyti, čia pirmiausiai pabrėžiamas baudinių nuostolių priteisimo prevencinis poveikis. Sutinkame, kad taikant griežtesnes normas, t.y. šiuo atveju baudinius nuostolius, prevencija gali pasireikšti efektyviau ir asmenys labiau bus atgrasinti nuo teisės normų nesilaikymo. Kitus argumentus pateikia V. Mikelėnas. Anot jo, baudinių nuostolių institutas ne visiškai derinasi su kompensacine civilinės atsakomybės prigimtimi¹⁶³. Tačiau, anot jo, nereikėtų pamiršti dviejų dalykų: pirma, ši nuostolių rūšis yra išimtis iš bendro – visiško žalos atlyginimo, nes ji yra taikoma tik ypač išskirtiniais atvejais. Taigi baudinių nuostolių egzistavimas neprieštarauja kompensacinei civilinės atsakomybės prigimčiai. Antra, baudiniai nuostoliai nėra tapatūs baudai administracinėje ir baudžiamojoje teisėje. Jie išieškomi ne į valstybės biudžetą, o nukentėjusiajam, todėl yra ne bausmės rūšis, o privatinės teisės reagavimo būdas į pažeidimą, kuris paprastai pažeidžia ne tik privatų, bet ir viešą interesą¹⁶⁴.

Sprendžiant iš aukščiau pateiktų argumentų nėra lengva paneigti bent vieną iš jų. Nors ir sutinkame, kad baudinių nuostolių priteisimas stiprina teisės veiksmingumą ir prevenciją, tačiau manytume ir pritariame V. Mikelėnui, kad baudinių nuostolių institutas turi būti išimtimi iš taisyklės. Baudiniai nuostoliai tai grynai bendrosios sistemos, konkrečiai tariant, Anglijos teisinės sistemos rezultatas, išplėtotas sudėtingos teismų praktikos ir turintis galias istorines ištakas. Skirtingai negu Europos kontinentinės, Anglijos teisinė sistema buvo labai mažai įtakojama teisės doktrinos. Kaip jau buvo paminėta 1.4 dalyje nubaudo funkcija civilinėje atsakomybėje daugiausia išliko dėl gana ilgo ir kartais nenuoseklaus dviejų – civilinės ir baudžiamosios – atsakomybių atskyrimo. O tai, kad Anglijos teisinė sistema buvo mažai įtakojama stiprios teisės doktrinos, suponavo teorinio ir konceptualaus paminėtų atsakomybės rūšių atskyrimo trūkumą. Visi, ką tik paminėti faktoriai ir nulėmė baudinių nuostolių gyvybingumą Anglijoje iki šių dienų. Rodos, šio darbo autoriaus buvo pateikta pakankamai argumentų „prieš baudinius nuostolius“ ir išaiškinta išimtinė istoriškai susiformavusi jų vieta Anglijoje, todėl manytina, kad baudiniai nuostoliai tarp Anglijos civilinės teisės institutų artimiausioje ateityje gali įgauti nykstantį vaidmenį. Tuo labiau, kad bendras Europos sąjungos požiūris į baudinius nuostolius yra verčiau neigiamas negu teigiamas.

---

¹⁶¹ MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005, p. 683.

¹⁶² *Ibid.*, p. 683.

¹⁶³ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 59

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 59.

Pavyzdžiui, siekiant priimti Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės ("Roma II"), pirminiame reglamento variante buvo nustatyta, kad šiuo reglamentu nustatytų įstatymų nuostatos taikymas, dėl kurio gali būti priteisti nekompensaciniai nuostoliai, pvz., padidinti ar baudiniai nuostoliai, prieštarauja Bendrijos viešajai tvarkai. Be to, pridėdamame prie teisės projekto paaiškinime buvo pažymėta, kad kompensaciniai nuostoliai skirti kompensuoti žalą, kurią patyrė nukentėjusysis, tuo tarpu nekompensaciniai nuostoliai turi nubaudo ar atgrasinimo funkciją¹⁶⁵. Tuo tarpu paskutiniame šio reglamento siūlomame priimti variante formuluotė šiek tiek sušvelnėjo. Dabar siūloma įtvirtinti, kad šiuo reglamentu nurodytos teisės nuostatos taikymas, dėl kurio gali būti priteisti ne kompensacinio pobūdžio nuostoliai, pvz., padidinti arba baudiniai nuostoliai, gali būti laikomas prieštaraujančiu bylą nagrinėjančio teismo vietos valstybės viešajai tvarkai (*ordre public*)¹⁶⁶. Nors pozicija dėl nekompensacinių nuostolių sušvelnėjo, tačiau jų priteisimas iš esmės yra išimtis ir bus leidžiamas tik Anglijoje. Sprendžiant iš reglamento projektų, akivaizdu, kad kitos Europos Sąjungos šalys parodė savo neigiamą požiūrį į nekompensacinius nuostolius.

2.4. Jungtinės Amerikos valstijos

Kaip pažymi G. Schwartz, pagrindinis nuostolių atlyginimo tikslas asmeniui padarytos žalos bylose yra visiškai kompensuoti žalą, kurią patyrė ieškovas. Tačiau visiškai atlyginti žalą, atsirandančią dėl skausmų ir išgyvenimų, atrodo, praktiškai neįmanoma; tokiais atvejais yra iškeliamas teisingos kompensacijos (angl. – *fair compensation*) tikslas¹⁶⁷. Teisingos, sąžiningos kompensacijos tikslas taikomas ir kitais atvejais. Pavyzdžiui, JAV teismų praktikoje žinomi atvejai, kai teismas atsisakė išieškoti negautas pajamas, motyvuodamas, jog jos yra pernelyg didelės ir jų išieškojimas sukeltų atsakovo bankrotą. JAV teismai paprastai išieško tik asmenines negautas pajamas, o iš verslo negautos pajamos gali būti ir neišieškomos, nurodant jas esant ne tiek asmeninio darbo, kiek samdomos darbo jėgos ir kapitalo apyvartos rezultatu¹⁶⁸.

Teisingos kompensacijos tikslas JAV neabejotinai turi didelę reikšmę, tačiau jo pasireiškimas ir pritaikymas skiriasi priklausomai nuo konkretaus teisėjo ar mokslininko.

---

¹⁶⁵ Europos parlamentas. *Judicial cooperation in civil and commercial matters: cross-border disputes, non-contractual obligations, Rome II*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/oeil/FindByProcnum.do?lang=2&procnum=COD/2003/0168>>

¹⁶⁶ *Ibid*

¹⁶⁷ KOZIOL, H., et al. *Principles of European tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 175.

¹⁶⁸ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 40.

Kaip pastebi G. Schawartz, tie, kas laiko pataisomąjį teisingumą pagrindiniu deliktinės atsakomybės tikslu, mano, kad geriausias būdas ištaisyti ieškovui sukeltą žalą yra kompensaciniai nuostoliai¹⁶⁹. Tie, kas supranta deliktų teisę kaip atgrasinimo priemonę, ir mano, kad deliktų teisės normos turi savyje atsakomybės grasinimo elementą, tikisi, jog pirmiausia potencialūs pažeidėjai bus atgrasinti nuo netinkamo elgesio. Pirmai teisėjų ir mokslininkų grupei kompensacija reikalinga visiškai ištaisyti praeityje padarytą žalą ir pažeidimą. Antrai grupei visiškai kompensuoti žalą yra reikalinga tam, kad galima būtų sukliudyti atsakovams elgtis neatsargiai ar netinkamai¹⁷⁰.

Kalbant apie sutartinę civilinę atsakomybę JAV teisės doktrina ir praktika tvirtai laikosi principo, jog iš sutartį pažeidusios šalies išieškomi nuostoliai turi būti kompensaciniai, t.y. išieškoti nuostoliai negali viršyti padarytos žalos dydžio ir turi gražinti nukentėjusiąją šalį į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu sutartis būtų tinkamai įvykdyta. Šio principo pasekmė – baudinių nuostolių (baudos), kaip sutartinės atsakomybės nepripažinimas. Pvz., JAV vieningo komercinio kodekso 1 – 106 str., Kalifornijos civilinio kodekso 3294 str. draudžia susitarimus dėl baudų, tad baudinius nuostolius galima išieškoti tik deliktinės civilinės atsakomybės atvejais¹⁷¹. Tipiškiausi atvejai kuomet tokie nuostoliai yra priteisiami yra grasinimas fiziniu smurtu ar jo panaudojimas, šmeižtas, apgavystės, sukčiavimai, santuokos nutraukimas dėl kurio nors iš sutuoktinių kaltės, neteisėtas baudžiamais persekiojimas, tyčinių nuosavybės teisių pažeidimų atvejai tokie kaip neteisėtas įsibrovimas (angl. – *trespass*), privatus piktavališkumas trukdant įgyvendinti nuosavybės ar valdymo teisę (angl. – *private nuisance*), neteisėtas turto pasisavinimas (angl. – *conversion*). Tačiau baudiniai nuostoliai gali būti priteisti ir kitais atvejais atsižvelgiant į atsakovo motyvus ir elgesį darant pažeidimą. JAV teismų praktikoje gerai žinomas baudinių nuostolių priteisimas AIDS virusu užkrėstiems asmenims iš juos užkrėtusiųjų asmenų¹⁷². Be to, deliktai, dėl kurių padarymo gali būti priteisiami baudiniai nuostoliai, priklausomai nuo valstijos yra nevienodi¹⁷³. Pradedant 1970 metais, gavo pradžią nauja teismų praktika – pradėta priteisinėti tiek kompensacinius, tiek baudinius nuostolius draudimo kompanijoms dėl jų žiauraus elgesio sprendžiant ginčus. Nagrinėjant šias bylas kartu buvo svarstomi ieškiniai dėl rimto psichinio sutrikimo ar kartu su ieškiniiais dėl sąžiningo derėjimosi (angl. – *fair*

---

¹⁶⁹ KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 175.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 175.

¹⁷¹ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p.160

¹⁷² MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 59.

¹⁷³ KEETON, W. P., et. al. *Prosser and Keeton on the law of torts*. 5th edition. St. Paul : West Publishing, 1988, p. 11.

dealing) ir sąžiningumo (angl. – *good faith*) pareigos pažeidimo.

Baudinių nuostolių priteisimo politika JAV yra aršios diskusijos objektas¹⁷⁴. Teigiama, kad baudiniai nuostoliai yra tarsi perdėta (nereikalingumo prasme) kompensacija, kuri išaina už „teisingo nusipelnymo“ (angl. – *just deserts*) ribų ir įgyja kriminalinės bausmės forma, kuri turi būti sumokėta valstybei. Tokiu būdu įgiję kriminalinės bausmės pobūdį baudiniai nuostoliai tampa paprasčiausia prisiekusiųjų užgaida ir jų priteisimas vyksta nesant tokių baudžiamojo proceso garantijų kaip nekaltumo prezumpcija, ar teisė neduoti parodymų prieš save ar netgi dvigubo nubaudimo draudimas – kadangi atsakovas gali būti baudžiamąja tvarka toliau persekiojamas po to, kai jis yra nubaudžiamas deliktinės atsakomybės pagalba.

Reikia pažymėti, kad nors prevencinio tikslo sąvoka JAV mokslinėje literatūroje nėra prigijusi, jos reikšmę atitinka nubaudžiamojo teisingumo tikslas¹⁷⁵.

2.5. Apibendrinimas

Pagrindinis be išimties nagrinėtų jurisdikcijų civilinės atsakomybės tikslas yra kompensacinis, t.y. atlyginti žalą tokiu būdu, kad nukentėjusysis atsidurtų toje padėtyje, kurioje jis buvo prieš pažeidimą arba toje padėtyje, jeigu prievolė būtų tinkamai įvykdyta. Siekiant atkurti turtinę pusiausvyrą tarp šalių kaip taisyklė yra priteisiami kompensaciniai nuostoliai, Anglijoje dar ir atkuriamieji nuostoliai. Prevencinė funkcija yra ne tiek įtvirtinta teisės aktų, kiek išplėtotą teismų praktikos. Anglijoje ji pasireiškia priteisiant nominalius nuostolius. Vokietijoje yra nemaža atvejų kuomet teismai pabrėžia prevencinį tikslą, ypač asmeninių neturtinių teisių gynimo bylose. Tuomet teismai linkę priteisti didesnę sumą negu paprastai. Baudiniai nuostolių paskirtis yra aiški – ne atlyginti žalą, bet ir nubausti. Nors ir sulaukė kritikos, jų priteisimas vis dar praktikuojamas JAV ir Anglijoje, o Prancūzijoje sutartyse galima įtvirtinti baudines sąlygas. Padidintų nuostolių Anglijoje ir skriaudos atlyginimo funkcijos Vokietijoje paskirtis yra panaši – užpildyti kompensacinio tikslo, kai jis objektyviai negali būti pasiektas, spragas ir suteikti nukentėjusiajam satisfakciją, t.y. nuraminti pažeidimo sukeltus neigiamus jausmus.

---

¹⁷⁴ *Ibid.*, p. 11.

¹⁷⁵ pastarojo tikslo samprata yra pateikta 1.5 dalyje.

3. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS KOMPENSAVIMO FUNKCIJOS AIŠKINIMAS IR TAIKYMAS PAGAL LIETUVOS TEISĘ

Detaliai įvertinus kompensavimo tikslo apibūdinimą teorijoje bei jo pasireiškimą įvairių teisinių sistemų valstybėse, turėtume išanalizuoti šių dienų Lietuvos situaciją, t. y. kaip įstatymiškai ir praktiškai pasireiškia civilinės atsakomybės kompensavimo funkcija Lietuvos teisinėje sistemoje.

3.1. Funkcijos pasireiškimas ir taikymo pagrindai

Civilinės atsakomybės kompensavimo funkcijos esmę išreiškia visiško nuostolių atlyginimo principas - „*restitutio in integrum*” - principas. Visiškai atlyginti nuostolius – tai grąžinti nukentėjusį į tokia turtinę padėtį, kokia būtų nepadarius žalos. Kartu šis principas reiškia, kad iš žalos padariusio asmens negalima išieškoti daugiau, nei nukentėjusysis patyrė žalos, nes tai reikštų nepagrįstą nukentėjusiojo praturtėjimą¹⁷⁶. Tiesa, jei tiksliai laikytis terminijos, „*restitutio in integrum*“ principo pavadinimas yra būdingas daugiau deliktinei civilinei atsakomybei. Visiškai atlyginti nuostolius sutartinėje civilinėje atsakomybėje – tai grąžinti kreditorių į tokia padėtį, jei sutartis būtų įvykdyta¹⁷⁷. Tačiau paprastumo dėlei toliau „*restitutio in integrum*“ principas bus vartojamas apibūdinant visiško nuostolių atlyginimo principą tiek sutartinėje, tiek deliktinėje civilinėje atsakomybėje. Visiško nuostolių atlyginimo principas yra įtvirtintas LR civilinio kodekso 6.251 ir 6.263 straipsniuose. Civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę. CK 6.263 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad žalą, padarytą asmeniui, turtui, o įstatymų numatytais atvejais – ir neturtinę žalą privalo visiškai atlyginti atsakingas asmuo. Visiško nuostolių atlyginimo principas taip pat numatytas ir specialiuose normose, t.y. deliktinės civilinės atsakomybės normose. Pavyzdžiui CK 6.283 str. 1 dalyje numatyta, kad jeigu fizinis asmuo suluošintas ar kitaip sužalota jo sveikata, tai už žalą atsakingas asmuo privalo nukentėjusiam asmeniui atlyginti visus šio patirtus nuostolius ir neturtinę žalą.

Visiško nuostolių atlyginimo principas reiškia, jog žalą būtina tiksliai įvertinti, kad

---

¹⁷⁶ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 367.

¹⁷⁷ Pavyzdžiui, LR CK 6.574 straipsnyje įtvirtinta, jog kai lizingo sutartis nutraukta, lizingo davėjas turi teisę reikalauti grąžinti jam sutarties dalyką bei išieškoti iš lizingo gavėjo tokio dydžio nuostolius, kad jie lizingo davėją grąžintų į tokia padėtį, kokia būtų buvusi, jeigu lizingo gavėjas būtų tinkamai įvykdęs sutartį.

nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tikrųjų prarado. Jeigu atlyginama daugiau, nei iš tikrųjų padaryta žalos, šis principas pažeidžiamas, nes civilinė atsakomybė tokiu atveju atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją. Tai, ką nukentėjusysis gavo daugiau, nei jam padaryta nuostolių, gali būti kvalifikuojama kaip nepagrįstas praturtėjimas. Ir atvirkščiai – ne visiškai žalos atlyginimas taip pat pažeistų aptariamą principą, nes civilinė atsakomybė nevisiškai atliktų kompensavimo funkciją. Kad šis principas nebūtų pažeistas, nukentėjusysis privalo tiksliai įrodyti jam padarytos žalos dydį. Tik išimtiniais atvejais, kai žalos tiksliai įrodyti objektyviai neįmanoma, teismas turi teisę pats nustatyti galutinį žalos dydį (CK 6.249 str. 1 d.)¹⁷⁸. Labai lanksčiai ir tuo pačiu tiksliai apie visiško nuostolių atlyginimo principą pasisakė Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kad įstatyminė visiško nuostolių atlyginimo paskirtis, atsakingam už padarytą žalą asmeniui atlyginus tiesioginius ir (ar) netiesioginius nuostolius, yra grąžinti šalis į iki teisės pažeidimo (prievoles neįvykdymo) buvusią padėtį, adekvačiai kompensuojant nukentėjusiajam asmeniui (kreditoriui) jo patirtą nuostolių dydį¹⁷⁹.

Taikant civilinę atsakomybę kaip vieną iš civilinės teisės gynybos būdų yra įmanomi du žalos kompensavimo būdai – žalos atlyginimas natūra arba nuostolių atlyginimas. CK 6.281 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad priteisdamas žalos atlyginimą, teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, įpareigoja atsakingą už žalą asmenį atlyginti ją natūra (pateikti tos pačios rūšies ir kokybės daiktą, pataisyti sužalotą daiktą ir pan.) arba visiškai atlyginti padarytus nuostolius¹⁸⁰. Tai reiškia, kad įstatyme nustatyti du alternatyvūs būdai. Savo ruožtu Lietuvos teisės doktrinoje pripažįstama, kad civilinės atsakomybės kompensavimo funkcijos prigimtį labiausiai atitinka žalos atlyginimas natūra, pavyzdžiui, kai vietoj sugadinto daikto nukentėjusiajam perduodamas kitas tokios pat kokybės daiktas arba pataisomas sugadintas daiktas. Pvz., V. Mizaras teigia, kad žalos atlyginimas natūra optimaliau patenkina nukentėjusiojo interesus, palengvina pažeidėjui vykdyti pareigą atlyginti žalą, taip pat tiek teismui, tiek šaliai nereikia atlikti dažnai sudėtingo nuostolių skaičiavimo ir įrodinėti jų dydžio¹⁸¹. Tačiau šis būdas ne visada galimas, todėl dažniausiai žala atlyginama priteisiant nuostolius. Kokiu būdu žala bus atlyginama, priklauso nuo daugelio priežasčių – nukentėjusiojo pasirinkimo, žalos pobūdžio, žalos padariusio asmens galimybių atlyginti ją vienu ar kitu būdu ir panašiai. Žala gali būti atlyginama ir derinant abu būdus, pavyzdžiui, kai kurios sudaužyto automobilio dalys pakeičiamos naujomis, o likusi žalą kompensuojama pinigais. Tačiau

---

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 346.

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*, Nr. 3K-3-1177/2003, kat. 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10

¹⁸⁰ Pagal CK 6.249 str. 1 dalį nuostoliai yra piniginė žalos išraiška.

¹⁸¹ MIZARAS V. *Autorių teisės: civiliniai gynyimo būdai*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 100.

neturtinė žala visada atlyginama tik pinigine kompensacija¹⁸².

Žalos atlyginimui natūra pirmenybė teikiama tokiose Europos šalyse kaip Austrija, Belgija ir Vokietija. Tuo tarpu žalos atlyginimas pinigine išraiška yra populiariesnis Anglijoje, Prancūzijoje, Graikijoje ir Olandijoje. Tačiau visose ką tik paminėtose šalyse neribojama nukentėjusiojo teisė prašyti teismo pakeisti vieną žalos atlyginimo būdą į kitą¹⁸³. Vokietijos CK 251 str. nurodyta, kad, jei atkurti turtinės padėties natūra negalima arba tai susiję su didelėmis skolininko išlaidomis, žala atlyginama pinigais. Didelėmis, kaip taisyklė, šiuos atveju yra laikomos išlaidos, kurios 30 procentų viršija buvusio prieš sužalojimą daikto vertę. Palyginimui, jei žalos atlyginti neįmanoma natūra, tuomet yra atlyginama tik sužaloto daikto vertės sumažėjimas¹⁸⁴. Manytume, jog tokia praktika yra iš esmės ydinga, kadangi suponuoja mintį, kad žalos atlyginimo natūra atveju nukentėjusysis gali gauti iki 30 procentų daugiau negu tuo atveju, jei jis pasirinktų piniginę kompensaciją, o tai savo ruožtu pažeidžia visiško nuostolių atlyginimo principą.

Pagal Lietuvos CK 6.249 str. 1 dalį nuostoliai skirstomi į tiesioginius ir netiesioginius. Tiesioginiai nuostoliai dar vadinami realiais nuostoliais. Šie nuostoliai atsiranda dėl realaus turto sumažėjimo arba praradimo. Tokiems nuostoliams priklauso išlaidos, kurias turėjo žalą patyręs asmuo atkurdamas savo pažeistą teisę, prarastą ar sugadintą turtą.

Kitą nuostolių dalį sudaro netiesioginiai nuostoliai arba negautos pajamos. Negautos pajamos yra tokios, kurių kreditorius būtų gavęs tinkamai įvykdžius prievolę. Lietuvos teisės doktrinoje negautomis pajamomis siūloma pirmiausiai laikyti negautą pelną, t.y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo turtinė padėtis. Todėl jas skaičiuojant turi būti atmetamos išlaidos, kurių būtų turėjęs nukentėjusysis, pavyzdžiui, mokesčiai, kitokios išlaidos ir panašiai. Jų dydį turi įrodyti ieškovas. Šios pajamos taip pat turi būti realios, o ne tikėtinos. Dėl to būtina atsižvelgti į realias kreditoriaus galimybes gauti tokių pajamų, jo ankstesnes pajamas, taip pat jo pasiruošimą ir priemones, kurių jis ėmėsi siekdamas gauti tokių pajamų.

Kartais gali būti sudėtinga įrodyti tikslų nuostolių dydį, pavyzdžiui padarius žalos neteisėtai panaudojus ar atskleidus komercinę paslaptį, neteisėtai naudojant kūrinių, asmens atvaizdą ir panašiai. Tokiais atvejais remiantis CK 6.249 str. 2 dalimi nukentėjusiajam leidžiama reikalauti, kad atsakovo gauta nauda būtų pripažinta nuostoliais. Atsakovo gauta nauda iš esmės yra nukentėjusiojo negautos pajamos. Tada

---

¹⁸² MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 390.

¹⁸³ KOZIOL, H., et al. *Principles of European Tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001, p. 188.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 90.

ieškovas privalo įrodyti, kokio dydžio naudą atsakovas gavo dėl savo neteisėtų veiksmų¹⁸⁵. Vienoje iš paskutinių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos nutarimų buvo pateikta tokia netiesioginės žalos samprata ir jos kvalifikavimas – „...Netiesioginė žala (nuostoliai) teisės doktrinoje apibrėžiama kaip dėl neteisėtų veiksmų patiriamos išlaidos arba turto sumažėjimas. Turto sumažėjimas ar negautos pajamos yra kreditoriaus numatytos ir realiai tikėtinos gauti sumos, kurių jis negavo dėl neteisėtų skolininko veiksmų, arba dėl tokių veiksmų prarasta nauda. Teisės doktrinoje ir teismų praktikoje yra nurodoma, kad apie tai, ar patirti nuostoliai gali būti vertinami kaip negautos pajamos arba patirtos išlaidos (turto sumažėjimas), sprendžiamos pagal tokius kriterijus: 1) ar pajamos buvo numatytos gauti iš anksto; 2) ar pagrįstai tikėtasi jas gauti esant normaliai veiklai; 3) ar šių pajamų negauta dėl neteisėtų skolininko veiksmų.“¹⁸⁶. Tame pačiame plenarinės sesijos nutarime pasakyta, kad netiesioginiai nuostoliai gali būti traktuojami ne tik kaip dėl neteisėtų skolininko veiksmų negautos pajamos, turto sumažėjimas arba prarasta nauda, bet kaip ir prarastos galimybės pinigine vertė, kuri, anot teismo, „...galėtų būti nustatoma taikant CK 6.258 straipsnio 5 dalyje nurodytą kainų skirtumo principą“¹⁸⁷. Šioje normoje pasakyta kad jeigu šalis nutraukė sutartį dėl to, kad kita šalis ją pažeidė, ir per protingą terminą sudarė nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį, tai ji turi teisę reikalauti iš sutartį pažeidusios šalies kainų skirtumo bei kitų vėliau atsiradusių nuostolių atlyginimo...“¹⁸⁸. Sprendžiant iš nutarimo teksto, teismas mano, kad gali būti kiti kriterijai, remiantis kuriomis nustatoma prarastos galimybės pinigine vertė.

Be to, be tiesioginių nuostolių ir netiesioginių nuostolių, į nuostolius įskaičiuojamos tokios išlaidos:

1) protingos išlaidos, skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti, pavyzdžiui, gaisro, kurį sukėlė žalos padaręs asmuo, gesinimo išlaidos;

2) protingos išlaidos, susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu; jeigu žalai įvertinti reikia specialių žinių, būtina atlikti tam tikrus skaičiavimus, matavimus ir panašiai, nukentėjusysis, siekdamas įrodyti jos dydį, gali turėti papildomų išlaidų, pavyzdžiui, žalos dydžiui nustatyti yra priverstas samdyti ekspertus; neprotingas išlaidas (pvz., nukentėjusiajam žalos dydžiui nustatyti samdžius kelis ekspertus, nors šitai galėjęs padaryti ir vienas ekspertas) teismas, remdamasis protingumo kriterijumi, sumažina¹⁸⁹;

---

¹⁸⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 342.

¹⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 6 d. plenarinės sesijos nutarimas civilinėje byloje V. Š. v. A. N. ir A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.1; 45.6 (S).

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ *Cit. op.* 179.

¹⁸⁹ *Cit. op.* 185, p. 347.

3) protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka; tam tikrais atvejais įstatymai gali nustatyti privalomą ikiteisminę tvarką žalai išieškoti (pvz., 1996 m. rugsėjo 12 d. Prekybinės laivybos įstatymo¹⁹⁰ 70 str.).

CK yra įtvirtintas ir minimalių nuostolių institutas, kuris naudojamas tada, kai kreditorius yra iš esmės teisus, bet negali įrodyti savo realių nuostolių. CK 6.261 straipsnyje numatyta, kad praleidęs pinigines prievolės įvykdymo terminą skolininkas privalo mokėti už termino praleidimą sutarčių arba įstatymo numatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais nuostoliais. Šiuo atveju kreditoriui net nereikia įrodyti, kad laiku neįvykdžius pinigines prievolės jis patyrė nuostolių, nes komentuojama norma preziumuoja, jog jų patiriama. Įstatymo numatytas palūkanas nustato CK 6.210 straipsnis, numatantis penkių procentų dydžio metines palūkanas, o jei sutarties šalys yra verslininkai arba privatūs juridiniai asmenys – šešių procentų metinės palūkanos nuo sumos, kurią sumokėti praleistas terminas, jeigu įstatymas ar sutartis nenumato ko kita. Tačiau pagal CK 6.261 straipsnį palūkanos yra tik minimalūs nuostoliai. Todėl kreditorius, laiku neįvykdžius prievolės patyręs didesnių nuostolių, nei išieškotos palūkanos, gali jų, kiek nepadengia išieškotos palūkanos, prisiteisti iš skolininko.¹⁹¹

Pažymėtina, kad Lietuvoje be Civilinio kodekso palūkanas, mokamas dėl pinigines prievolės įvykdymo termino praleidimo, nustato Mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas¹⁹². Jis reglamentuoja palūkanas už atliekamus pagal komercinius sandorius pavėluotus mokėjimus už perduotas prekes, suteiktas paslaugas ir atliktus darbus. Šiame įstatyme palūkanas sudaro vieno mėnesio VILIBOR (vidutinės tarpbankinės palūkanų normos, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšų litais kitiems bankams) palūkanų norma, padidinta 7 procentiniais punktais. Kaip pažymėjo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo konsultacijų, tai specialusis įstatymas, turintis pirmenybę prieš CK 6.210 str. nustatant palūkanas už atliekamus pagal komercinius sandorius pavėluotus mokėjimus (CK 1.3 str. 3 d.). Nurodyta Įstatymo norma yra dispozityvi, ir šalys gali susitarti kitaip apskaičiuoti palūkanų dydį (pavyzdžiui, taikyti CK 6.210 str. nustatytas įstatymines palūkanas). Jei šalys nėra susitarusios dėl kitokios palūkanų normos už pavėluotus mokėjimus, teismas, nustatęs, kad sandoris atitinka Įstatyme nurodytus komercinių sandorių požymius, jei kreditorius to reikalauja, turėtų taikyti Įstatyme nustatytas palūkanas, tarp jų ir nuo bylos iškėlimo teisme iki

¹⁹⁰ Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1996, Nr. 101-2300).

¹⁹¹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 364.

¹⁹² Mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas (Valstybės žinios, 2003, Nr. 123-5571).

visiško sprendimo įvykdymo¹⁹³. Sprendžiant iš šios konsultacijos ir CK 6.261 str. pastarąsias palūkanas irgi galima priskirti prie minimalių nuostolių.

Prie kompensacinę funkciją atliekančių palūkanų taip pat priskirtinos palūkanos, skaičiuojamos nuo bylos iškėlimo momento iki visiško teismo sprendimo įvykdymo (CK 6.37 straipsnio 2 dalis). Jos vadinamos procesinėmis palūkanomis ir skaičiuojamos tuo atveju, jei byloje yra pareikštas reikalavimas tokias palūkanas skaičiuoti. Pastarųjų palūkanų paskirtis – skatinti skolininką kuo greičiau įvykdyti prievolę, ieškoti būdų atsiskaityti su kreditoriumi dar iki šio kreipimosi į teismą ir taip išvengti prievolės jas mokėti¹⁹⁴.

Taikant sutartinę civilinę atsakomybę žalai kompensuoti šalia nuostolių gali būti priteisiamos netesybos. Pagal CK 6.71 straipsnio 1 dalį netesybos – tai įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta (bauda, delspinigiai)¹⁹⁵. Reikia pažymėti, kad pagal Lietuvos įstatymus leidžiama išieškoti tik kompensacines netesybas. Kompensacinės netesybos kitaip vadinamos įskaitinėmis. Pagal CK 6.73 str. 1 dalį kai pareiškiamas reikalavimas atlyginti nuostolius, netesybos įskaitomos į nuostolių atlyginimą.

Reikia pastebėti, kad įstatymuose nėra tiesiogiai kalbama apie netesybų ir palūkanų santykį. Civilinio kodekso komentaro autoriai laikosi nuomonės, kad netesybų ir palūkanų santykį reikia spręsti taip, kaip sprendžiamas nuostolių ir netesybų santykis: palūkanos, kaip ir netesybos, yra įskaitomos į nuostolius. Teisiškai neteisinga reikalauti priteisti ir palūkanas, ir netesybas, nes tai reikštų dvigubos atsakomybės taikymą skolininkui¹⁹⁶. Ši pozicija gavo pritarimą teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartyje¹⁹⁷ konstatavo, kad palūkanos gali būti dvejopos paskirties – kaip atlyginimas, kurį skolininkas moka už naudojimąsi pinigais, ir kaip kompensacija už kreditoriaus nuostolius, be to, konstatavo, kad kai palūkanos atlieka ne atlyginimo (mokėjimo) funkciją, o nuostolių kompensavimo, ir tampa skolininko atsakomybės forma, iš skolininko negalima papildomai priteisti netesybų. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad nuostoliai, kuriuos jau kompensuoja palūkanos, apima netesybas.

Įdomu įvertinti CK 6.249 straipsnio nuostatas. Šio straipsnio pirmojoje dalyje

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. konsultacija Nr. A3-130 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso normų taikymo“, (konsultacija skelbta: Teismų praktika, 2005-07-20, Nr. 23).

¹⁹⁴ *Ibid.*

¹⁹⁵ Netesybos yra viena iš civilinės atsakomybės formų (kartu su nuostoliais).

¹⁹⁶ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 67.

¹⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. A.Šmočiukas v. AB „Lietuvos žemės ūkio bankas“, Nr. 3K-3-830, kat. 27.5.4, 31.4, 38.2.

pasakyta, kad jeigu šalis nuostolių dydžio negali tiksliai įrodyti, tai jų dydį nustato teismas. O jo 3 dalyje pasakyta, kad teismas gali atidėti būsimos žalos įvertinimą arba įvertinti būsimą žalą remdamasis realia jos atsiradimo tikimybe. Šiais atvejais kaip žalos atlyginimą teismas gali priteisti konkrečią pinigų sumą, periodines išmokas arba įpareigoti skolininką užtikrinti žalos atlyginimą. Manytume, kad CK 6.249 straipsnyje priteisiami nuostoliai iš esmės išreiškia kompensacinį civilinės atsakomybės tikslą, tačiau priteisiant šiuos nuostolius (o ypač CK 6.249 str. 3 dalyje nurodytus nuostolius) yra didesnė rizika „grąžinti“ nukentėjusį į geresnę padėtį, negu jis buvo prieš padarant jam žalą. Įsivaizduokime situaciją, kai teismas įvertina būsimą žalą ir priimdamas dalinį¹⁹⁸ sprendimą priteisia nukentėjusiojo naudai konkrečią pinigų sumą. Vėliau nustačius konkretų patirtos nuostolių dydį ir priimant galutinį teismo sprendimą, paaiškėja, kad nukentėjusiajam buvo daliniu sprendimu priteista ir galbūt jau išmokėta daugiau negu iš tikrųjų buvo patirta žalos. Tuomet teismui reikėtų įpareigoti skolininką grąžinti tam tikrą pinigų sumą arba iš viso kreditoriui tektų reikšti ieškinį skolininkui dėl nepagrįsto praturtėjimo. Todėl atrodytų, kad šiuo požiūriu konkretaus dydžio nuostolių priteisimas pagal CK 6.249 straipsnio 3 dalį gali būti keblus ir galintis pažeisti visiško nuostolių atlyginimo principą. Manytume, kad CK 6.249 str. 3 dalį reikėtų patobulinti paliekant kaip žalos atlyginimą tik periodines išmokas arba skolininko įpareigojimą užtikrinti žalos atlyginimą arba bent vengti praktikoje naudoti konkrečios pinigų sumos priteisimą kaip būsimos žalos atlyginimą.

Remiantis CK 6.251 straipsnio 1 dalimi, padarytus nuostolius privalu atlyginti visiškai. Šis principas reiškia, kad nukentėjusį būtina grąžinti į padėtį, kokia būtų buvusi nepadarius jam žalos. Siekiant įgyvendinti šį principą reikia tiksliai įvertinti žalą pinigais atsižvelgiant į infliaciją, rinkos pokyčius ir kitokias aplinkybes. Antai infliacijos procesuose dažnai nuostolių dydis labai skiriasi dėl skirtingų kainų, esamų sutarties sudarymo dieną bei prievolės įvykdymo termino dieną. Galiausiai, nuo žalos padarymo iki teismo sprendimo priėmimo gali praeiti nemažai laiko. Todėl svarbu žinoti, kokiomis kainomis vadovautis įvertinant padarytą turtinę žalą pinigais. CK 6.249 str. 5 dalyje numatytos trys alternatyvos. Pirma, bendroji taisyklė, kad nuostoliai skaičiuojami remiantis tokiomis sunaikinto ar sugadinto turto kainomis, kurios galioja dieną, kai priimamas teismo sprendimas dėl žalos atlyginimo. Tačiau taikant šį kriterijų galima dvejopa situacija – šių kainų taikymas gali reikšti nukentėjusiojo arba nepagrįstą (t. y. jam bus kompensuota daugiau, nei padaryta žalos), arba nevisišką žalos atlyginimą

---

¹⁹⁸ V. Mikelėno nuomone, dalinis sprendimas turi būti priimamas ir CK 6.249 str. 3 d. atveju. LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS V. *Civilinio proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2005. II t., p. 171.

(nukentėjusysis nėra visiškai grąžinamas į padėtį, kuri būtų nepadarius žalos), o tai prieštarauja kompensaciniam civilinės atsakomybės pobūdžiui. Tokiais atvejais CK 6.249 str. 5 dalis daro bendrosios taisyklės išimtį ir leidžia vadovautis kainomis, galiojusiomis žalos padarymo, arba ieškinio pareiškimo metu.

Sprendžiant iš aukščiau pateiktų apibūdinimų Lietuvoje visiško nuostolių atlyginimo principas civilinėje atsakomybėje įgyvendinamas žalą atlyginant natūra arba/ir pinigine išraiška - nuostoliais, palūkanomis, netesybomis. Tai priklauso nuo civilinės atsakomybės rūšies, sutarties sąlygų ir kt. Kadangi nuostolių atlyginimas yra universali (bendra) civilinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams, todėl praktikoje dažniausiai kompensavimo funkcija pasireiškia būtent kaip nuostolių atlyginimas. Nuostolių, palūkanų ir netesybų santykis kaip jau buvo minėta yra įskaitinis – palūkanos ar netesybos galimos tiek, kiek žalos nepadengia priteisti nuostoliai, tačiau gali būti įstatymų ar šalių susitarimu nustatytos išimtys. Pvz., remiantis CK 6.258 str. 7 dalimi yra galimybė priteisti palūkanas už nuostolius, arba dvigubos palūkanos pagal CK 6.874 str. 1 dalį ir kt. Darytina išvada, kad Lietuvoje yra galimi tik kompensaciniai nuostoliai. Tačiau manome, kad tokie atvejai, kai yra galimos palūkanos už nuostolius arba dvigubos palūkanos, verčia susimąstyti apie visiško nuostolių atlyginimo principo tinkamą realizavimą. Pavyzdžiui, nagrinėjime CK 6.258 str. 7 dalyje įtvirtintą galimybę priteisti palūkanas už nuostolius. Kaip jau buvo paminėta anksčiau, pagal CK 6.261 str. palūkanos yra laikomos minimaliais nuostoliais, todėl sprendžiant iš normų tarpusavio santykio išeina, kad pagal CK 6.258 straipsnį gali būti išieškomos dvigubi nuostoliai, kas leidžia suabejoti šalių turtinės pusiausvyros atkūrimu. Antras argumentas būtų tas, kad iš šalutinės prievolės vargu, ar gali kilti kita šalutinė prievolė. Civilinė atsakomybė savo prigimtimi yra papildoma, šalutinė prievolė, kuri atsiranda pažeidus pagrindinę prievolę, kaip šio pažeidimo teisinis padarinys. Tuo tarpu prievolė, susijusi su palūkanų išieškojimu, yra papildoma, šalutinė prievolė, atsirandanti pažeidus pagrindinę prievolę ir atlieka kompensacinę funkciją¹⁹⁹. Todėl manytume, kad tokių ir panašių atvejų įteisinimas kiekvieną kartą turi būti kruopščiai išanalizuotas ir motyvuotai pagrįstas.

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje yra įteisinti kompensaciniai nuostoliai. Tokia valstybės pozicija rodo kompensacinio tikslo pirmenybės pripažinimą valstybės mastu. Tačiau, pavyzdžiui, CK 6.215 straipsnyje įtvirtinta nuostata verčia susimąstyti apie kitų tikslų pasireiškimą Lietuvoje. Šio straipsnio 1 dalyje pasakyta, kad jeigu skolininkas nevykdo teismo sprendimo, įpareigojančio įvykdyti sutartinę prievolę natūra, teismas skiria skolininkui baudą. O 3 dalyje nurodyta, kad ši bauda išieškoma kreditoriaus naudai.

---

¹⁹⁹ MIKELĖNAS, Valentinas. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 188.

Be to, baudos išieškojimas neatleidžia skolininko nuo pareigos atlyginti nuostolius. Tai reiškia, kad skolininkas šiuo atveju turi atlyginti ne tik nuostolius, bet ir baudą. Manytume, kad tokiu būdu įstatymų leidėjas įtvirtino baudinių netesybų atvejį, kada gali būti išieškoma visa nuostolių suma greta netesybų, kadangi nėra numatyta galimybės šiuo atveju netesybas įskaičiuoti į nuostolius (CK 6.73 str. 1 d.). Todėl manytume, kad šioje normoje yra baudinio tikslo apraiškų, t.y. nubausti skolininką dėl jo prievolės pažeidimo.

Civilinės atsakomybės funkcijų ir paskirties požiūriu yra tikslinga išnagrinėti problemą, neseniai kilusią Lietuvos teisinėje sistemoje ir kuri dar nėra išspręsta. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo dabartinės redakcijos²⁰⁰ 83 str. 4 dalyje yra, o Dizaino įstatymo ankstesnės redakcijos²⁰¹ 48 str. 3 dalyje bei Prekių ženklų įstatymo ankstesnės redakcijos²⁰² 51 str. 3 dalyje buvo numatyta, kad ginant šiuose įstatymuose numatytas teises vietoj nuostolių atlyginimo galima reikalauti kompensacijos, kurios dydis tam tikrais atvejais gali būti padidintas dukart ar net triskart. Ieškovas vienoje byloje²⁰³ dėl prekių ženklo pažeidimo kreipėsi į teismą, reikalaudamas priteisti iš atsakovo už ieškovo, kaip prekių ženklo savininko teisių pažeidimą, pagal Prekių ženklų įstatymo 51 str. 3 dalį 13 702 038 Lt kompensaciją. Atsakovas prašė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar Prekių ženklų įstatymo 51 str. 3 dalies nuostata, kad vietoj nuostolių atlyginimo, ženklo savininkas gali reikalauti kompensacijos. Jos dydis apskaičiuojamas pagal atitinkamos prekės ar paslaugos teisėto pardavimo kainą: ji gali būti padidinta iki 200 procentų, o esant pažeidėjo tyčiais - iki 300 procentų, kuria ieškovė tiesiogiai remiasi ieškinyje dėl savo materialinio reikalavimo, atitinka Konstitucijos 46 str. 1 ir 2 dalyse įtvirtintus teisingumo ir teisinės valstybės principus. Nurodė, kad toks kompensacijos apskaičiavimo modelis, koks numatytas Prekių ženklų įstatyme, ypač turint omenyje kompensacijos dydžio apskaičiavimo kriterijus ir galimybę didinti kompensacijos dydį du ar tris kartus, neatitinka Civiliniame kodekse numatytų civilinės atsakomybės principų tiek, kiek susiję su kompensaciniu civilinės atsakomybės tikslu. Civilinei atsakomybei svetimas yra atsakomybės didinimo institutas, atsižvelgiant į kaltę. Atsižvelgiant į nukentėjusiojo ar pažeidėjo kaltę, išskyrus pažeidėjo tyčios ar didelio neatsargumo atvejus, galimas yra civilinės atsakomybės dydžio mažinimas, tačiau ne didinimas. Priešingu atveju, reiktų kalbėti apie kitokių tikslų,

---

²⁰⁰ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 28-1125).

²⁰¹ Lietuvos Respublikos dizaino įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4980) (redakcija galiojo iki 2006 m. birželio 8 d.).

²⁰² Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844) (redakcija galiojo iki 2006 m. birželio 8 d.).

²⁰³ Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 8 d. nutartis c. b. AB "Gubernija" v. AB "Kalnapilio-Tauro grupė", Nr.2-526-43/06, kat. 93.1.

bet jau ne kompensacijos tikslo aiškų pirmaujančią pasireiškimą²⁰⁴. Vilniaus apygardos teismas sustabdė bylą ir perdavė ją nagrinėti Konstituciniam teismui, todėl nesant įsprendžiamai bylai dar sunku daryti konkrečias išvadas. Tačiau manytume, kad galima būtų sutikti su daugeliu atsakovo prieš tai išsakytų teiginių. Mūsų nuomone, kompensacijos institutą reikėtų vertinti kiek kitaip. Pirma, kompensacijos institutas skirtingai nuo nuostolių ir netesybų, nėra civilinės atsakomybės forma. Antra, įstatymuose įtvirtintu kompensacijos institutu galima pasinaudoti tuo atveju, kai dėl tam tikrų priežasčių nėra galimybės priteisti nuostolių atlyginimo, pvz. ieškovas negali įrodyti žalos ar kitų civilinės atsakomybės sąlygų. Trečia, įstatymo formuluotė „*vietoj nuostolių atlyginimo ženklų savininkas gali reikalauti kompensacijos*“ suponuoja vargą, ar paneigiamą teiginį, kad kompensacija yra alternatyva žalos atlyginimo institutui tuo atveju, kai dėl tam tikrų priežasčių nėra galimybės pasinaudoti žalos atlyginimo institutu. Atsižvelgiant į tai, kad kompensacija laikytina alternatyva žalos atlyginimo institutui, todėl darytina išvada, kad kompensacijos prigimtis ir tikslai turi būti artimi žalos atlyginimo institutui, t.y. tikslas turi būti kompensacinis ir atitikti visiško nuostolių atlyginimo principą. Aišku, dėl objektyvių priežasčių jį realizuoti nebus visais atvejais lengva, pvz. nesant įrodytam žalos dydžiui. Tačiau akivaizdu, kad kompensacijos padidėjimas tam tikrais įstatymo numatytais atvejais iki dviejų ar net trijų šimtų procentų pažeidžia visiško nuostolių atlyginimo principą. Darytina neabejotina išvada, kad šiuo atveju įstatymo leidėjo valia yra nubausti teisės pažeidėją ir tuo pačiu atgrasinti potencialius teisės pažeidėjus²⁰⁵.

3.2. Žalos atlyginimas ir kitos žalos kompensavimo sistemos

Pabrėžiant kompensacinės funkcijos reikšmę taikant civilinę atsakomybę, kartu būtina akcentuoti, kad ne bet kokia kompensacija reiškia civilinę atsakomybę. Kompensacijos sąvoka yra platesnė už civilinės atsakomybės sampratą. Pareiga atlyginti padarytą žalą civilinės atsakomybės atveju atsiranda dėl neteisėtų veiksmų, t. y. neįvykdžius tam tikros, įstatymu ar sutartimi nustatytos pareigos arba realizuojant savo teisę įstatymui priešingu būdu. Jeigu nėra neteisėtų veiksmų, neatsiranda ir civilinė atsakomybė. Tačiau pareiga kompensuoti padarytą žalą gali atsirasti ir nesant neteisėtų veiksmų. Šiuo atveju negali būti kalbama apie civilinę atsakomybę, todėl tokiems santykiams normos,

---

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ Pažymėtina, kad nors dabar galiojančiose Prekių ženklų ir Dizaino įstatymų redakcijose nėra kompensacijos instituto, tačiau nubaudimo ir atgrasino tikslai nėra panaikinti. Yra numatyta, kad galima reikalauti atlyginimo, kuris turėjo būti sumokėtas, jeigu pažeidėjas būtų teisėtai naudojęs prekių ženklą ar dizainą (t. y. gavęs leidimą), o kai yra pažeidėjo tyčia ar didelis neatsargumas, – iki dviejų kartų didesnio šio atlyginimo.

reglamentuojančios civilinę atsakomybę, netaikomos. Pavyzdžiui Civilinio kodekso 6.246 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad teisėtais veiksmais padaryta žala turi būti atlyginama tik įstatymų numatytais atvejais. Vienas iš tokių atvejų gali būti, pavyzdžiui, kai paėmus daiktą visuomenės poreikiams tenkinti, daikto savininkui padaryti nuostoliai atlyginami pagal specialiąsias teisės normas (CK 4.100 str.). Teisėta veika padarytos žalos atlyginimas yra vienas iš žalos kompensavimo sistemų, bet ne civilinė atsakomybė. Daugelyje užsienio valstybių tarp jų ir Lietuvoje šalia civilinės atsakomybės yra taikomos ir kitos kompensavimo sistemos. Lietuvoje šalia civilinės atsakomybės egzistuoja pavyzdžiui šios žalos kompensavimo sistemos:

- 1) draudimas;
- 2) socialinis draudimas;
- 3) teisėtais veiksmais padarytos žalos kompensavimas;
- 4) žalos, padarytos neteisėtais valstybės valdžios institucijų veiksmais, kompensavimas ne teismo tvarka;
- 5) nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo sistema;
- 6) kiti žalos kompensavimo būdai.

Būtina turėti omenyje esminį skirtumą tarp civilinės atsakomybės ir kitų žalos kompensavimo sistemų: civilinė atsakomybė reiškia visišką padarytos žalos kompensavimą (CK 6.251 str. 1 d.), o kitais žalos atlyginimo atvejais žala nebūtinai turi būti visiškai kompensuojama²⁰⁶.

Tam, kad pagrįstume prieš tai išsakytą teiginį, mums svarbu išsiaiškinti, koks kelių žalos kompensavimo sistemų tarpusavio santykis, kai reikalaujama žalos atlyginimo remiantis ne vienos, o dviejų ar daugiau žalos kompensavimo sistemų taisyklėmis, pavyzdžiui, civiline atsakomybe ir draudimu? Atsakymą į šį klausimą pateikia Lietuvos įstatymai bei suformuluota teismų praktika. Štai, pavyzdžiui CK 6.254 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad jeigu draudimo atlyginimo nepakanka žalai visiškai atlyginti, draudimo atlyginimo ir faktinės žalos dydžio skirtumą atlygina apdraustasis asmuo, atsakingas už žalos padarymą. Draudimo kompanija, draudžianti civilinę atsakomybę, paprastai prisiima ribotą atsakomybę, t.y. atlygina padarytą žalą neviršydamą draudimo sumos, tuo tarpu apdraustojo asmens civilinė atsakomybė paprastai yra neribota. Todėl kai draudimo kompanijos išmokėtas draudimo atlyginimas nepadengia visos žalos arba kai draudimo kompanija yra nemoki ir draudimo atlyginimas neišmokamas, kitą žalos dalį privalo atlyginti ją padaręs asmuo bendraisiais pagrindais. Žalos padaręs asmuo privalo ją atlyginti ir kai veiksmai, kuriais padaryta žalos, nėra draudiminis įvykis, todėl draudimo

---

²⁰⁶ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 38.

kompanijos atsakomybė neatsiranda²⁰⁷. Teismų praktikoje nekyla didelių diskusijų dėl draudiko pareigos atlyginti žalą, tačiau įdomu analizuoti, kad nėra vieningos pozicijos dėl draudėjo prievolės atlyginti žalą, kai jos nepadengia draudimo suma. Štai 2000 m. kovo 22 d. nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė, kad esant privalomam civilinės atsakomybės draudimui, žalą patyręs asmuo galėtų reikalauti žalos atlyginimo betarpiškai iš draudiko, o draudėjai byloje turėtų būti trečiaisiais asmenimis, nepareiškiančiais savarankiškų reikalavimų, nebent draudėjas ir draudikas būtų susitarę kitaip. [...] reikalavimo suma gali viršyti draudimo išmokos sumą ir nulemti subsidiarinę draudėjo atsakomybę [...]”²⁰⁸. Vienoje iš vėlesnių bylų dėl draudėjo prievolės atlyginti žalą buvo pasakyta, kad atsakovo atsakomybė už žalą, esant civilinės atsakomybės draudimo sutarčiai, įstatymo yra numatyta, tačiau priklauso nuo to, kokio dydžio bus draudiko atsakomybė. Todėl žalą padaręs asmuo ir draudikas, sudaręs civilinės atsakomybės draudimo sutartį, teismo turi būti patraukti atsakovais civilinėje byloje dėl žalos atlyginimo dėl jų privalomo bendrininkavimo (CPK 36 str.). Dėl kiekvieno iš jų turi būti priimamas teismo sprendimas atsižvelgiant į draudiko ribotą, sutartinio pobūdžio atsakomybę, ir žalą padariusio asmens prievolę atlyginti padarytą žalą tiek, kiek jos neatlygina draudikas²⁰⁹. Sprendžiant iš šios nutarties, draudėjo prievolė atlyginti žalą yra solidari. Rodos, ši pozicija gavo patvirtinimą vėlesnėje Lietuvos kasacinio teismo praktikoje, pvz. 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartyje²¹⁰. Manytume, kad nukentėjusiojo interesus labiau atitinka solidarinis draudimo įmonės ir žalą padariusio asmens civilinės atsakomybės pobūdis. Skirtingai nuo solidarinės, subsidiarinės atsakomybės buvimas dažnai sąlygoja tai, kad skolininkas byloje yra tretysis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų (taip buvo ir LAT 2000 m. kovo 22 d. išspręstos bylos²¹¹ atveju). Todėl baigus vieną bylą ir paaiškėjus, kad draudimo išmokos nepakaks, turi būti užvedama nauja byla. Geriausiu atveju bylos bus sujungtos, jeigu pirmosios bylos nagrinėjimo metu paaiškės, kad išmokos nepakaks. Tokiu būdu praeis nemažai laiko, kol kreditoriui bus kompensuota žala, o tai ne tik, kad neatitinka nukentėjusiojo interesų, bet ir pažeidžia proceso operatyvumo, koncentruotumo ir ekonomiškumo principus (CPK²¹²

²⁰⁷ MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia, 2004. I t., p. 355.

²⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. kovo 22 d. nutartis c. b. *M. D. Pečiūrienė v. R. Butkauskaitė ir kt.*, Nr. 3K-3-336/2000, kat. 62.

²⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. *A. Kislovas v. AB "Plasta"*, Nr. 3K-3-869/2000, kat. 7.

²¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c. b. *Šlymas v. P. Vyšniausko II*, Nr. 3K-3-810, kat. 39.2.3.

²¹¹ *Cit. op.* 209.

²¹² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340);

2, 7 str.).

Analogiškai, kaip ir CK 6.254 str. 2 dalyje, sprendžiamas klausimas dėl socialinio draudimo ir civilinės atsakomybės santykio, pvz. atlyginant patirtą žalą sveikatos sužalojimo ir gyvybės atėmimo atvejais. CK 6.283 str. 4 dalyje ir CK 6.284 str. 4 dalyje pasakyta, kad šie straipsniai taikomi tik tais atvejais, kai nukentėjęs asmuo nėra apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe socialiniu draudimu įstatymų nustatyta tvarka. Tai reiškia, kad draudžiant darbuotoją nelaimingų atsitikimų darbe ir susirgimų profesine liga draudimu atsiranda tik ribota draudiko atsakomybė. Todėl jeigu žala nėra padengiama iš draudimo atlyginimo, tai už žalą atsakingas asmuo turi atlyginti likusią jos dalį bendrais pagrindais. Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje iš byloje priimtoje nutartyje pasisakė, kad toks įstatyminis reglamentavimas įgalina padaryti išvadą, kad darbdavys, nesant įstatyme numatytų jo atsakomybę eliminuojančių sąlygų, įstatymų nustatyta tvarka atsako ir už dėl nelaimingo atsitikimo darbe, kuris nepripažintas draudiminiu įvykiu, atsiradusią žalą. CK tiesiogiai nesieja žalos atlyginimo su draudiminiais ar nedraudiminiais įvykiais, nustatytais Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme. Dėl to CK 6.284 straipsnį ir jo 4 dalį aiškinant sistemiškai darytina išvada, kad šis CK straipsnis gali būti taikomas ir tais atvejais, kai, esant nustatytoms darbdavio atsakomybės sąlygoms, nukentėjęs asmuo buvo apdraustas nuo nelaimingų atsitikimų darbe Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymo nustatyta tvarka, tačiau nelaimingas atsitikimas nepripažintas draudiminiu įvykiu²¹³. Tai reiškia, kad ginant nukentėjusiojo teises reikėtų civilinę atsakomybę taikyti ne tik tada, kai draudiko atsakomybė yra ribota, tačiau, kai draudiko atsakomybė nekyla.

Prieš tai išanalizuotas draudimo ir civilinės atsakomybės bei socialinio draudimo ir civilinės atsakomybės santykis yra aiškus. Tačiau problemų gali kilti praktikoje susidūrus su žalos, padarytos neteisėtais valstybės valdžios institucijų veiksmais, kompensavimo ne teismo tvarka ir civilinės atsakomybės santykiu. Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas²¹⁴ kaip ir CK 6.272 str. 1 dalis siekia kompensuoti žalą, atsiradusią dėl tokių neteisėtų veiksmų kaip neteisėtas nuteisimas, neteisėtas kardomasis kalinimas (suėmimas), neteisėtas sulaikymas, neteisėtas procesinių prievartos priemonių pritaikymas, neteisėtas administracinės nuobaudos – arešto paskyrimas. Dviem teisės aktams ginant tas pačias pažeistas asmens

---

²¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 13 d. plenarinės sesijos nutarimas c. b. *L. S. v. UAB „Vigidas“*, Nr. 3K-P-276/2005, kat. 16.2.1; 16.3; 17.7; 44.5.2.16 (nutartis skelbta: Teismų praktika Nr. 24, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2006, p. 83-91).

²¹⁴ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228).

teises ir interesus, o tuo pačiu ir dėl to atsiradusios žalos atlyginimo klausimus, galima būtų teigti, jog tai yra alternatyvios žalos kompensavimo sistemos. Todėl jų santykis turėtų būti toks kaip draudimo ir civilinės atsakomybės – subsidarius, t.y. remiantis draudimu žala yra atlyginama, o jeigu draudimas „negali“ padengti visos žalos, tuomet turi įsitraukti civilinės atsakomybės normos ir kompensuoti draudimo išmokomis nepadengta žalą, t.y. žala turėtų būti atlyginta visiškai. Tačiau reikia išnagrinėti šį atvejį išsamiau. Paminėtame žalos atlyginimo ne teismo tvarka įstatymo 4 straipsnyje yra numatytos atlygintinos žalos ribos, t.y. ne teismo tvarka atlyginamos turtinės žalos dydis negali viršyti 10 000 litų, o neturtinės žalos dydis negali viršyti 5000 litų. Be to, atlyginus žalą nukentėjusysis asmuo ir Teisingumo ministerija pasirašo taikos sutartį, kas sukelia nevienareikšmės pasekmes. Pagal CK 6.983 str. 1 dalį taikos sutartimi šalys tarpusavio nuolaidomis išsprendžia kilusį teisminį ginčą, užkerta kelią kilti teisminiam ginčui ateityje, išsprendžia teismo sprendimo įvykdymo klausimą arba kitus ginčytinus klausimus. Be to, CK 6.985 str. numatyta, kad teismo patvirtinta taikos sutartis jos šalims turi galutinio teismo sprendimo (*res judicata*) galią. Aiškinant normų prasmę aiškėja, kad žala atlyginta remiantis žalos atlyginimo ne teismo tvarka įstatymu, kur žalos atlyginimas turi būti patvirtintas šalių taikos sutartimi, užkerta kelią asmeniui reikalauti atlyginti žalą pagal civilinės atsakomybės normas. Aišku, nukentėjusiajam kreipiantis į Teisingumo ministerija pastaroji remdamasi įstatymu įvertina žalą. Jeigu paaiškėja, kad paskaičiuota žala viršija limitus, nustatytus įstatyme, tuomet nukentėjusysis gali nesutikti gauti kompensaciją įstatyme numatytose ribose ir dėl žalos atlyginimo kreiptis į teismą. Tačiau ką daryti, jeigu paskaičiuota žala neviršijo numatytų ribų, asmuo sutiko gauti kompensaciją ir pasirašyti taikos sutartį, bet po kurio laiko paaiškėja naujos aplinkybės, dėl kurių taikos sutartyje numatyta atlygintina suma nepadengia visos žalos. Atsakyti į šį problematinį klausimą nėra lengva, nes kaip ir minėta, taikos sutartis užkerta kelią tolesniems ginčams. Nesant buvus teisminių precedentų kol kas negalima tiksliai atsakyti į šį klausimą. Tačiau sprendžiant iš teisinio reguliavimo ir pateiktų svarstymų, vargu, ar tokiu atveju gali būti sėkmingai realizuotas visiško nuostolių atlyginimo principas.

Apibendrinant galima sakyti, kad asmens patirta žala gali būti atlyginta remiantis skirtingomis žalos kompensavimo sistemomis. Pirma, kaip ir minėta anksčiau, esant civilinei atsakomybei žala turi būti kompensuota visiškai, tuo tarpu esant kitoms kompensavimo sistemoms žalos atlyginimo dydis kaip taisyklė yra ribotas, pvz., Pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymo²¹⁵ 16 straipsnyje numatyta, civilinės atsakomybės privalomojo draudimo minimali draudimo suma yra 50000 Lt vienai asmens sveikatos

---

²¹⁵Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas (Valstybės žinios, 1996, Nr.102-2317)

priežiūros įstaigai kiekvienam draudiminių įvykiui. Antra, civilinė atsakomybė turi būti taikoma tais atvejais, kai dėl tam tikrų priežasčių nebegalima pasinaudoti kita žalos kompensavimo sistema, pvz. įvykis pripažintas nedraudiminiu. Ir atvirkščiai, kita žalos kompensavimo sistema, gali būti taikoma, kai nebeįmanoma išieškoti nuostolių remiantis civilinės atsakomybės normomis, pvz. jei dėl įvykio atsakingas yra asmuo yra apdraudęs savo civilinę atsakomybę, tačiau asmens kaltės nėra²¹⁶. Todėl manome, kad praktiniais sumetimais civilinė atsakomybė gali, o reikalui esant, turi būti taikoma subsidiariai kitų kompensavimo sistemų atžvilgiu, tuo tarpu kitos žalos kompensavimo sistemos turi suveikti tuomet, kai civilinės atsakomybės taikymas nebūtų galimas. Toks žalos kompensavimo sistemų santykis įgalins padarytą žalą kompensuoti kiek įmanoma visą ir greičiau.

Reikėtų pabrėžti, kad visiško nuostolių principo esmė yra grąžinti nukentėjusį į tokią turtinę padėtį, kokia būtų nepadarius žalos. Naudojant kelias žalos kompensavimo sistemas yra tikimybė, kad nebus adekvačiai realizuotas visiško nuostolių atlygimo principas, pastarasis principas tokiu atveju gali realizuotis viršijimo prasme, t.y. kai asmeniui atlyginamos žalos dydis viršija faktiškai patirtos žalos dydį. Todėl įstatymų leidėjas turi stengtis įtvirtinti tokį žalos kompensavimo sistemų sąveiką ir mechanizmą, kad asmens gaunama iš įvairių kompensavimo šaltinių žalos atlyginimo suma neviršytų padarytos žalos dydžio. Pavyzdžiui, CK 6.290 str. 1 dalyje nustatyta, kad socialinio draudimo išmokos, mokamos sveikatos sužalojimo ar gyvybės atėmimo atvejais, yra įskaitomos į atlygintinos žalos dydį. Jeigu socialinio draudimo sumos nebūtų įskaitomos, nukentėjusysis gautų daugiau, nei jam padaryta žalos. Tuo tarpu to paties straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad savanoriškojo draudimo išmokos į atlygintinos žalos dydį neįskaitomos. Susidaro įspūdis, kad tokiu būdu nukentėjusysis iš tikrųjų gauna daugiau negu patyrė žalos ir visiško nuostolių atlyginimo principas veikia viršijimo prasme. Tačiau abiejų kompensavimo sistemų - civilinės atsakomybės ir draudimo - dėka kartu gaunama žalos suma yra objektyviai pateisinama, kadangi nukentėjusysis draudžiasi panaudodamas savo lėšas.

3.3. Funkcijos ribotumas

Nors prieš tai esančioje dalyje paminėta, jog palyginus su kitomis žalos kompensavimo

---

²¹⁶ LAT 2000 m. kovo 22 d. nutartyje c. b. *M. D. Pečiūrienė v. R. Butkauskaitė ir kt.*, Nr. 3K-3-336/2000, konstatavo, kad esant civilinės atsakomybės draudimui žalos atlyginimas įmanomas ir tais atvejais, kai deliktinės civilinės atsakomybės taikymas nėra įmanomas. Vienas iš tai patvirtinančių argumentų buvo tai, kad notaro darbo specifika yra ta, kad netinkami veiksmai gali būti atlikti ir nesant pačios kaltės, tradiciškai suvokiamos kaip deliktinės atsakomybės pagrindas bet kuriam asmeniui (pvz. klaida, apgaulė).

sistemomis civilinė atsakomybė reiškia visišką padarytos žalos kompensavimą, tačiau kaip ir kiekviena gyvenimo taisyklė kompensavimo funkcija ir visiško nuostolių atlyginimo principas nėra absoliutūs.

CK 6.251 str. 1 dalyje pasakyta, kad padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę. Tai reiškia, kad įstatymas numato galimybę nustatyti visiško nuostolių atlyginimo principo išimtį, t.y. ribotos atsakomybės galimybę. Tokią išimtį gali nustatyti įstatymas arba sutartis. Pirma, ribota atsakomybė paprastai nustatoma, kai padaryta milžiniškos žalos, todėl visiškai jos kompensuoti neįmanoma dėl objektyvių priežasčių. Pavyzdžiui, branduolinės energijos padaryta žala gali būti tokia didelė, kad jos visos negalės atlyginti ne tik branduolinės jėgainės operatorius, bet ir valstybė. Antra, ribota atsakomybė gali būti nustatyta ir kai žalos padaroma tokiam objektui, kuris arba neturi ekonominės vertės, arba yra toks, kurio vertę sudėtinga nustatyti, pavyzdžiui, kai žalos padaroma aplinkai, fizinio asmens sveikatai ar gyvybei ir panašiai. Civilinė atsakomybė ribojama įvairiais būdais, pavyzdžiui:

- 1) gali būti nustatytas maksimalus atlygintinas nuostolių dydis, pvz., CK 6.401 str. 3 d., CK 6.750 str. 2 d., CK 6.754 str. 5d., CK 6.984 str. 2 d., ;
- 2) gali būti nurodyta, kad atlyginami tik tiesioginiai nuostoliai, o negautos pajamos neatlyginamos pvz., CK 3.22 str. 4 d., CK 6.634 str. 2 d., CK 6.635 str. 2 d., CK 6.980 str. 2d.;
- 3) nurodomas apatinė atlygintinų nuostolių dydžio riba (suma); patyrus žalą virš šios ribos nuostoliai yra atlyginami visiškai, tuo tarpu jei žala nesiekia nustatytos ribos – nuostoliai yra neatlyginami (CK 6.299 str. 1 d.);
- 4) neįvykdžiusi prievolės įmonė (verslininkas) atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos jis numatė ar galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę (CK 6.258 str. 4 d.); toks principas nustatytas atsižvelgiant į tai, kad pagal CK 6.256 str. 4 dalį verslininkas atsako be kaltės, todėl čia įtvirtinta nuostolių numatymo doktrina skirta objektyvios civilinės atsakomybės poveikiui sušvelninti ir protingai skolininko (verslininko), atsakomybei riboti tokiu būdu, kad ji neprarastų savo kompensacinio pobūdžio ir nevirstų bausme²¹⁷; ir kt.

Ribota civilinė atsakomybė gali būti nustatyta tiek CK (pvz., CK 3.10 str.), tiek specialiuose įstatymuose arba tarptautinėse sutartyse²¹⁸. Tarpusavio civilinę atsakomybę

---

²¹⁷ *Cit. op.* 207, p. 360.

²¹⁸ Pavyzdžiui, 1963 m. balandžio 29 d. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą (Valstybės žinios, 1993, Nr. 72 – 1345); Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) (Valstybės žinios, 1998, Nr. 107-2932).

gali riboti ir šalys. Tačiau šalių teisė riboti savo civilinę atsakomybę nėra absoliuti. Pirma, šalys neturi teisės riboti civilinės atsakomybės, jeigu žalos padaryta tyčia ar dėl didelio neatsargumo (CK 6.252 str.). Antra, tokie susitarimai gali būti pripažinti negaliojančiais, jeigu prieštarauja sąžiningumo, teisingumo ar protingumo principui, pavyzdžiui, savo atsakomybę vartotojui vienašališkai riboja pardavėjas ar paslaugų teikėjas (CK 6.188 str. 2 d. 1 p.). Be to, šalys gali riboti tik sutartinę atsakomybę. Susitarimai dėl deliktinės atsakomybės ribojimo negalimi²¹⁹.

Restitutio in integrum principas teismų praktikoje gali būti ne visai realizuojamas, įvertinus įvairias faktines konkrečios bylos aplinkybes: priežastinio ryšio pobūdį, galimybę ir privalėjimą numatyti veikos žalingas pasekmes, žalos padarymo motyvus, nukentėjusiojo elgesį ir t.t. Pavyzdžiui teisme nustačius aplinkybę, jog avariją, kurios metu buvo padaryta ieškoviui žala, sąlygojo tai, kad atsakovas nesuvaldė savo automobilio dėl ištikusio insulto, išieškomų nuostolių dydis buvo sumažintas penkiasdešimčiai procentų²²⁰. Beje, pats įstatymas numato atvejus, kuriais padaryta žala nėra iki galo kompensuojama. CK 6.251 straipsnio 2 dalyje pasakyta, kad teismas, atsižvelgdamas į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Ši norma teismui leidžia įgyvendinti teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principus tais atvejais, kai visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimas sukeltų atsakovui arba kitiems asmenims labai sunkių padarinių, todėl visiškas nuostolių atlyginimas pažeistų šiuos principus. Tačiau kadangi nustato visiško nuostolių atlyginimo principo išimtį, ši norma turi būti taikoma labai atsargiai, ir tik išimtiniais atvejais, kai sąžiningumas, protingumas ir teisingumas iš tiesų reikalauja sumažinti nuostolių atlyginimo dydį²²¹. Šiuos atvejus atitinka bendrosios teisės sistemos šalyse vyraujantis ne visiško, o vadinamojo sąžiningo, teisingo kompensavimo principas (angl. - *just compensation*). Tai reiškia, kad žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, taikant visiško žalos atlyginimo principą, o stengiantis ją atlyginti protingai ir sąžiningai (angl. – *reasonable and fair compensation*). Teismas privalo siekti nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens interesų balanso²²².

Aukščiau paminėta norma – CK 6.251 str. 2 d. pateikia tik pavyzdinį sąrašą kriterijų, į kuriuos atsižvelgdamas teismas turi teisę sumažinti atlygintinų nuostolių dydį. Pavyzdžiui teismas gali jį sumažinti atsižvelgdamas į atsakovo kaltės formą, į

²¹⁹ *Cit. op.* 207, p. 347.

²²⁰ MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 39

²²¹ *Cit. op.* 207, p. 347.

²²² MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p.146

atsakomybės pobūdį (pvz. atsakomybė yra be kaltės). Kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, atsižvelgiama tik į nukentėjusiojo kaltę. Tokiais atvejais esant dideliame nukentėjusiojo neatsargumui, gali būti apskritai atsisakyta atlyginti žalą (pvz., CK 6.270 str. 1 d.) arba žalos atlyginimas sumažintas.

Teisės doktrinoje yra pripažįstama taip vadinama *nuostolių sumažinimo doktrina*. Šios doktrinos esmę sudaro reikalavimas, kad asmuo elgtųsi apdairiai, atsargiai, protingai ir savo veiksmais pats nesukeltų sau žalos ar nepadidintų kito asmens jam jau padarytos žalos. Jeigu asmuo elgiasi neapdairiai, neatsargiai, neprotingai ir toks jo elgesys yra viena iš žalos atsiradimo ar jos padidėjimo priežasčių, tai patirti nuostoliai turi būti paskirstyti tarp šalių proporcingai jų kaltei, o, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, ieškinys dėl žalos atlyginimo gali būti ir visai atmestas²²³. Pavyzdžiui, teismas gali sumažinti nuostolių (negautų pajamų) sumą, jeigu nustato, kad kreditorius nesiėmė visų priemonių transporto priemonę suremontuoti nedelsiant ir taip prisidėjo prie nuostolių (negautų pajamų) padidėjimo²²⁴. Manytume, kad nuostolių sumažinimo doktrina yra tiesiogiai susijusi su teisingos kompensacijos principu, kadangi tiek doktrina, tiek teisingos kompensacijos principas remiasi tais pačiais reikalavimais – sąžiningumo, protingumo ir teisingumo kriterijais.

Nuostolių sumažinimo doktrina šiandien yra įkomponuota į Lietuvos teisinę sistemą ir papildo teisingos kompensacijos principą. Lietuvos įstatymai specialiai išskiria eilę normų, remiantis kuriomis visiško nuostolių atlyginimo principas visa apimtimi netaikomas dėl paties kreditoriaus kaltės ar jo veiksmų (mišrios kaltės principas), pvz.:

- 1) taikant deliktinę civilinę atsakomybę kai paties nukentėjusio asmens didelis neatsargumas padėjo žalai atsirasti arba jai padidėti, tai atsižvelgiant į nukentėjusio asmens kaltės dydį (o kai yra žalos padariusio asmens kaltės, – ir į jo kaltės dydį) žalos atlyginimas, jeigu įstatymai nenustato ko kita, gali būti sumažintas arba reikalavimas atlyginti žalą gali būti atmestas (CK 6.282 str. 1 d.).
- 2) sutartinės civilinės atsakomybės atveju jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta dėl abiejų šalių kaltės, skolininko atsakomybė atitinkamai gali būti sumažinta arba jis gali būti visiškai atleistas nuo atsakomybės (CK 6.259 str. 1 d.);

Taip pat teisingos kompensacijos principą atitinka ir įstatymo numatyti atvejai, kai

---

²²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *J. Ragelis v. LR teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-155/2001, kat. 39.6.2.3 (nutartis skelbta: Teismų praktika Nr. 16, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2001, p. 16-23).

²²⁴ AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p. 197; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu. Teismų praktika. Nr. 13, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2000, p. 233-270.

nukentėjusysis ar žalą padaręs asmuo gali prašyti pakeisti jam priteistos žalos atlyginimo dydį:

- 1) iš dalies netekęs darbingumo nukentėjęs asmuo turi teisę bet kada reikalauti iš atsakingo už žalą asmens atitinkamai padidinti žalos atlyginimą, jeigu jo darbingumas dėl sveikatos sužalojimo paskiau sumažėjo palyginti su tuo darbingumu, kuris jam buvo likęs tuo metu, kai priteistas žalos atlyginimas, išskyrus atvejus, kai žala buvo atlyginta priteisiant konkrečią vienkartinę pinigų sumą (CK 6.286 str.);
- 2) asmuo, iš kurio priteistas dėl suluošinimo ar kitokio sveikatos sužalojimo atsiradusios žalos atlyginimas, turi teisę reikalauti atitinkamai sumažinti priteistą atlyginimą, jeigu nukentėjusio asmens darbingumas, palyginti su tuo, kuris jam buvo likęs tuo metu, kai priteistas žalos atlyginimas, padidėja, išskyrus atvejus, kai žala buvo atlyginta priteisiant konkrečią vienkartinę pinigų sumą (CK 6.287 str.)

Civilinio kodekso komentaro autoriai remdamiesi ką tik paminėtomis CK 6.286 ir CK 6.287 straipsnio nuostatomis ir CK 6.282 str. 3 dalimi pateikia pavyzdžius, kurie irgi gali būti priskirti kaip atitinkantys teisingos kompensacijos principą:

- 1) jeigu priteisdamas žalos atlyginimą teismas atsižvelgė į sunkią žalą padariusio fizinio asmens turtinę padėtį (CK 6.282 str. 3 d.) ir žalos atlyginimo dydį sumažino, tačiau priėmus sprendimą žalą padariusio asmens turtinė padėtis pagerėja, nukentėjusysis, remdamasis CK 6.286 str., taip pat turi teisę reikalauti padidinti žalos atlyginimą;
- 2) žalą padaręs asmuo fizinis asmuo taip pat turi teisę reikalauti, kad priteistas žalos atlyginimas būtų sumažintas, jeigu teismui priėmus sprendimą jo turtinė padėtis pasidaro labai sunki, pavyzdžiui, jis tampa invalidas, o žalą padaryta dėl neatsargumo (CK 6.282 str.)²²⁵.

Labai svarbu pažymėti, kad taikant civilinę atsakomybę pareigą atlyginti nuostolius, taigi ir visiško nuostolių atlyginimo principas, suveikia tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms: netesėtiems veiksams (neveikimui), žalai, priežastiniam ryšiui tarp skolininko neteisėtų veiksmų ir žalos bei kaltei (išskyrus tuos atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės). Taigi nesant pvz. skolininko kaltės arba neįrodžius priežastinio nukentėjusiojo negautų pajamų ir skolininko neteisėtų veiksmų ryšys atsiradusi žala gali būti atlyginama remiantis kitais civilinės teisės institutais, tokiais kaip pvz. nepagrįstas praturtėjimas (CK 6.237 str., 6.242 str.), kito asmens reikalų tvarkymas be pavedimo (CK 6.229 str.) ir kt.

---

²²⁵ *Cit. op.* 207. p. 398.

Visiško nuostolių atlyginimo principas pilna apimtimi negali būti realizuojamas atlyginant neturtinę žalą. Lietuvos Aukščiausiasis teismas apibūdinamas kompensacinės funkcijos pasireiškimą atlyginant neturtinę žalą pareiškė, kad neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (*restitutio in integrum*) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą²²⁶. Todėl šiuo atveju taip pat yra derinami visiško nuostolių atlyginimo ir teisingos kompensacijos principai.

Apibendrinant galima teigti, kad visiško nuostolių atlyginimo principas negali būti absoliutus. Jo išimtis pateisinamos tam tikromis objektyviomis priežastimis (pvz. ribota civilinė atsakomybė, neturtinės žalos atlyginimas) arba būtinumu taikyti sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principus (pvz. nuostolių sumažinimo doktrina). Todėl galima manyti, kad civilinės atsakomybės kompensacinė (atstatomoji) funkcija Lietuvoje pasireiškia dvejopai - visiško nuostolių atlyginimo (*restitutio in integrum*) ir teisingos kompensacijos principais. Aišku, pastarojo – teisingos kompensacijos principo reikšmė kompensacinėje funkcijoje yra žymiai mažesnė. Toks *restitutio in integrum* bei teisingos kompensacijos principų santykis realizuojant civilinės atsakomybės kompensavimo funkciją reiškia, kad žalos atlyginimo metu teismas didesniu laipsniu akcentuoja nukentėjusiojo patirtą žalą ir tik paskui atsižvelgia į tokius faktorius kaip paties nukentėjusio elgesys, turtinė šalių padėtis ir pan.

Pažymėtina, kad kaip Lietuvoje (CK 6.248 str.), taip ir Europoje iš esmės atlyginamų nuostolių rūšis nepriklauso nuo skolininko kaltės formos²²⁷. Išimtimi galima būtų laikyti Austriją. Šios šalies CK 1324 straipsnyje pasakyta, kad taikant deliktinę civilinę atsakomybę paprasto neatsargumo atveju yra atlyginami tiesioginiai nuostoliai. Tuo tarpu negautos pajamos ir neturtinė žala gali būti kompensuojami tik esant dideliame neatsargumui ar tyčiai²²⁸. Tokia praktika yra kritikuotina, kadangi, pirma, riba tarp paprasto ir didelio neatsargumo ne visada yra lengva atskirti, antra, tokia praktika neatitinka pagrindinio civilinės atsakomybės tikslo – gražinti asmenį į iki teisės pažeidimo buvusią padėtį ir labiau panaši į baudžiamojoje teisėje paplitusią bausmės diferenciaciją pagal kaltės formą, todėl turi būti vengta.

²²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 16 d. nutartis c. b. A. Džiuvė ir P. E. Džiuvė v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-152/2005, kat. 44.5.2.5; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis c. b. N. Žungailienė v. Specialios paskirties UAB "Vilniaus troleibusai", Nr. 3K-3-371/2003, kat. 39.2.4

²²⁷ Atlyginamų nuostolių dydžio ir skolininko kaltės formos santykio problematika yra aptarta 3.1 dalyje .

²²⁸ Cit. op. 183, p. 188.

IŠVADOS

1. Pagrindinės civilinės atsakomybės funkcijos yra kompensacija ir prevencija. Palyginus su kompensacija, prevencija yra mažesnės reikšmės. Tuo tarpu nuostolių skirstymas plačiąją prasme ir bendroji prevencija nėra savarankiški civilinės atsakomybės tikslai. Pastarieji tikslai šiuolaikinėje visuomenėje įgyja vis daugiau reikšmės, kadangi leidžia didinti žalos atlyginimo proceso veiksmingumą ir tuo pačiu garantuoti geresnį nukentėjusiojo teisių gynimą.
2. Civilinės atsakomybės pobūdis lemia kompensacinio tikslo neginčijamą svarbą žalos atlyginimo procese. Pirmą, civilinė atsakomybė yra papildoma prievolė, atsirandanti padarius teisės pažeidimą ar pažeidus pagrindinę prievolę, todėl taikant civilinę atsakomybę pirmiausia siekiama grąžinti kreditorių ir skolininką į tokią padėtį, kurioje jie būtų buvę, jeigu nebūtų įvykdytas deliktas arba jeigu būtų tinkamai įvykdyta prievolė. Antra, turtinis civilinės atsakomybės pobūdis reikalauja, kad žala būtų atlyginta visiškai, t.y. kreditoriui turi būti atlyginama tai, ką jis neteisėtai prarado arba teisėtai negavo.
3. Asmens patirta žala gali būti atlyginta remiantis skirtingomis žalos kompensavimo sistemomis, tačiau esant civilinei atsakomybei žala turi būti kompensuota visiškai, tuo tarpu esant kitoms žalos kompensavimo sistemoms atlygintinos žalos dydis, kaip taisyklė, yra ribotas. Todėl praktiniais sumetimais bei siekiant realizuoti visiško nuostolių atlyginimo principą civilinė atsakomybė gali, o reikalui esant turi būti taikoma subsidiariai kitų kompensavimo sistemų atžvilgiu.
4. Lietuvoje civilinės atsakomybės kompensacinis tikslas, o kartu ir visiško nuostolių atlyginimo principas įgyvendinamas žalą atlyginant natūra arba/ir pinigine išraiška - nuostoliais, palūkanomis, netesybomis. Tai priklauso nuo civilinės atsakomybės rūšies, pagrindinės prievolės pobūdžio ir pan. Kadangi nuostolių atlyginimas yra universali (bendra) civilinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių ar teisės pažeidimams, todėl praktikoje dažniausiai kompensavimo funkcija pasireiškia būtent kaip nuostolių atlyginimas.
5. Kadangi Lietuvoje yra įteisintas visiško nuostolių atlyginimo principas, todėl jį realizuojant galimi tik kompensaciniai nuostoliai. Tačiau CK 6.258 str. 7 dalis, kur įtvirtinta galimybė priteisti palūkanas už nuostolius, CK 6.215 str., pagal kurią įmanoma priteisti baudines netesybas bei kai kurios specialiųjų įstatymų normos, kuriuose vietoj nuostolių numatyta kompensacija ar didesnis atlyginimas verčia daryti išvadą apie įstatymo leidėjo norą įtvirtinti tikslus, kurie gali ne visai derintis

su pagrindiniu civilinės atsakomybės tikslu, pavyzdžiui, nubaudimo.

6. Konkretaus dydžio nuostolių priteisimas pagal CK 6.249 straipsnio 3 dalį gali pažeisti visiško nuostolių atlyginimo principą, kadangi yra didesnė rizika grąžinti kreditorių į geresnę padėtį, negu jis buvo prieš žalos atsiradimą. Todėl manytume, kad įstatymų leidėjas turėtų patobulinti CK 6.249 str. 3 dalį paliekant kaip žalos atlyginimą tik periodines įmokas arba skolininko įpareigojimą užtikrinti žalos atlyginimą arba bent vengti praktikoje naudoti konkrečios pinigų sumos priteisimą kaip būsimos žalos atlyginimą.
7. Visiško nuostolių atlyginimo principo negalima siekti bet kokia kaina. Išimtys gali būti pateisinamos tam tikromis objektyviomis priežastimis (pvz. ribota civilinė atsakomybė, neturtinės žalos atlyginimas, būsimų pajamų priteisimas), kai neįmanoma tiksliai atkurti prieš pažeidimą buvusios padėties, arba būtinumu taikyti sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principus (pvz. nuostolių sumažinimo doktrina). Todėl civilinės atsakomybės kompensacinė funkcija turi pasireikšti dvejopai - visiško nuostolių atlyginimo (*restitutio in integrum*) ir teisingos kompensacijos principais.
8. Prevenciniu tikslu siekiama įtikinti teisės pažeidėją, kad jis pakeistų savo žalingą elgesį. Prevencija yra svarbi, tuo, kad ji, skirtingai negu kompensacija, sutelkia dėmesį į pažeidėją, jo elgesį.
9. Prevencija yra veiksmingesnė *a posteriori*, t.y. pritaikius turtinę sankciją, negu *a priori*, t. y. prieš padarant teisės pažeidimą ir taikant civilinę atsakomybę. Prevencija yra efektyvesnė, kai asmens neteisėti veiksmai yra tyčiniai, ir atvirkščiai, mažiau efektyvesnė - kai asmens elgesys yra neatsargus. Be to, prevencija yra didesnė kai asmuo pats atlygina žalą ir mažesnė – kai žalai atlyginti kartu su civiline atsakomybe pasitelkiamos kitos žalos kompensavimo sistemos, pavyzdžiui draudimas.
10. Prevencinis poveikis *a posteriori* yra tuo didesnis, kuo didesnė sankcija yra pritaikyta, tačiau tai negali peraugti į nubaudimą. Be to, prevencija veiksminga tais žalos atlyginimo atvejais, kurie gali sulaukti didesnio atgarsio visuomenėje dėl savo svarbos (pvz., nuostolių priteisimas iš advokato ar individualia veikla besiverčiančio gydytojo).
11. Taikant civilinę atsakomybę turi būti vengiama nubaudimo ir baudinių nuostolių priteisimo, kadangi šis tikslas yra būdingas ne privačiai, t. y. civilinei, o viešajai, pirmiausiai baudžiamajai teisei, o šio tikslo taikymas civilinėje atsakomybėje gali prieštarauti viešajai tvarkai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74 - 2262).
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340).
3. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64 -2569).
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Žin., 1985, Nr. 1-1).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).
6. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 28-1125).
7. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228).
8. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317);
9. Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1996, Nr. 101-2300).
10. Mokėjimų, atliekamų pagal komercinius sandorius, vėlavimo prevencijos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2003, Nr. 123-5571).
11. Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 2001, Nr. 56-1977) (negaliojanti redakcija).
12. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas (Valstybės žinios, 2003, Nr. 34-1420).
13. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 112-4980).
14. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 92-2844).
15. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr.40-987).

16. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolas (Valstybės žinios, 1996, Nr. 15-386).
17. Tarptautinio krovinių vežimo keliais sutarties konvencija (CMR) (Valstybės žinios, 1998, Nr. 107-2932).
18. 1963 m. balandžio 29 d. Vienos konvencija dėl civilinės atsakomybės už branduolinę žalą (Valstybės žinios, 1993, Nr. 72 – 1345).

Specialioji literatūra:

19. AMBRASIENĖ, D., et al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė.*: vadovėlis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
20. LAUŽIKAS, E., MIKELĖNAS, V., NEKROŠIUS V. *Civilinio proceso teisė. Civilinio proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: Justitia, 2005. II t.
21. MIKELĖNAS, V., *Civilinės atsakomybės problemos: Lyginamieji aspektai.* Vilnius: Justitia, 1995.
22. MIKELĖNAS, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė.* Vilnius: Justitia, 2004. I t.
23. MIKELĖNAS, Vytautas. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis.* Vilnius: Justitia, 2002.
24. MIZARAS V. *Autorių teisės: civiliniai gynimo būdai.* Vilnius: Justitia, 2003.
25. MIZARAS, Vytautas. *Kompensacija kaip civilinis autorių teisių gynimo būdas. Teisė*, 2002, nr. 43, p. 137-152.
26. VANSEVIČIUS, S. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė.* Vilnius: Justitia, 2000.
27. ATIYAH, P. S. *Accidents, Compensation and the Law.* London: Weidenfeld and Nicolson, 1978.
28. COOKE, John. *Law of Tort.* 5th edition. Harlow etc : Longman, 2001.
29. COUSY, A. Herman. *Tort Liability and Liability Insurance: A Difficult Relationship. Tort and Insurance Law Yearbook. European Tort Law 2001, 2002.*
30. DIAS, R. W. M., MARKESINIS, B. S. *Tort law.* 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1989.
31. European group on Tort law. *Principles of European Tort Law. Text and Commentary.* Viena: SpringerWienNewYork, 2005.
32. FLEMING, John G. *The law of TORTS.* 8th edition. Sydney : The Law Book Co., 1992.
33. GERVEN, W., LEVER, J., LAROUCHE, P. *Common Law of Europe Casebooks.*

- Tort Law*. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2000.
34. GILIKER, P., et. al. *Tort*. London: Sweet & Maxwell, 2001.
  35. KEETON, W. P., et. al. *Prosser and Keeton on the law of torts*. 5th edition. St. Paul : West Publishing, 1988.
  36. KIONKA, E. J. *Torts*. St. Paul (Minn): West, 1988.
  37. KIONKA, EDVARD J. *Torts in a nutshell*. 3rd edition. St. Paul (Minn): West Group, 1999.
  38. KOZIOL, H., et al. *Principles of European tort Law. Volume 5. Unification of Tort Law: Damages*. Editor – U. Magnus. The Netherlands: Kluwer Law International, 2001.
  39. MARKESINIS, B. S. *The German Law of Obligations, Vol. II – The Law of Torts: A Comparative Introduction*. 3rd edition. Oxford: Clarendon, 1997.
  40. MARKESINIS, B. S. *Introduction to the German Law of Torts*. 3rd edition. Oxford: Clarendon Press, 1994.
  41. MARKESINIS, B. S., DEAKIN, S. F. *Tort Law*. 4th edition. Oxford: Clarendon, 1999.
  42. MCBRIDE, N. J., BAGSHAW, R. *Tort law*. 2nd edition. Harlow: Pearson Longman, 2005.
  43. OWEN, R. *Essential Tort*. London: Cavendish, 1994.
  44. POSNER, R. A. *Economic Analysis of Law*. Boston: Little, Brown and Co., 1992.
  45. VAN DAM, Cees. *European Tort Law*. New York: Oxford University Press, 2006
  46. ADY, J. *Ersatzansprüche wegen immaterieller Einbußen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
  47. DEUTSCH E., AHRENS H. J. *Deliktsrecht*. 4 Aufl. Köln: Mohr Siebeck, 2002.
  48. SCHLOBACH K. *Das Präventionsprinzip im Recht des Schadensersatzes*. 1. Aufl. Baden - Baden: Nomos-Verlagsgesellschaft, 2004.
  49. *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. В. Ф. Чигира. Минск: Амаифея, 2000. Том I.
  50. *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. Е. А. Суханов. 2-е переработанное и дополненное издание. Москва: издательство БЕК, 2000. Том I.
  51. ЕГОРОВ, Н. Д., et al. *Гражданское право: учебник*. Отв. ред. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. 6-е переработанное и дополненное издание. Москва: ТК Велби, издательство Проспект, 2003. Том I.
  52. КУЗНЕЦОВА Н. *Цивільний Кодекс України*. Киев, 1996.
  53. ШЕРШЕНЕВИЧ Г. Ф. *Учебник русского гражданского права*. Москва, 1995.

Praktinė medžiaga:

54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybės turto fondas v. UAB „Bandužiai“*, Nr. 3K-3-1177/2003, kat. 39.2.3; 39.2.4; 39.6.1; 40.10.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. birželio 13 d. plenarinės sesijos nutarimas civilinėje byloje *L. S. v. UAB „Vigidas“*, Nr. 3K-P-276/2005, kat. 16.2.1; 16.3; 17.7; 44.5.2.16 (nutartis skelbta: Teismų praktika Nr. 24, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2006, p. 83-91).
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 6 d. plenarinės sesijos nutarimas civilinėje byloje *V. Š. v. A. N. ir A. N.*, Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.1; 45.6 (S).
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. kovo 22 d. nutartis c. b. *M. D. Pečiūrienė v. R. Rutkauskaitė ir kt.*, Nr. 3K-3-336/2000, kat. 62.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2000 m. rugsėjo 20 d. nutartis c. b. *A. Kislovas v. AB „Plasta“*, Nr. 3K-3-869/2000, kat. 7.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 15 d. nutartis c. b. *A. Šlymas v. P. Vyšniausko IĮ*, Nr. 3K-3-810, kat. 39.2.3.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje *A. Džiuvė ir P. E. Džiuvė v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-152/2005, kat. 44.5.2.5.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *J. Ragelis v. LR teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-155/2001, kat. 39.6.2.3 (nutartis skelbta: Teismų praktika Nr. 16, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2001, p. 16-23).
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. *A. Šmočiukas v. AB „Lietuvos žemės ūkio bankas“*, Nr. 3K-3-830, kat. 27.5.4, 31.4, 38.2.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje *N. Žungailienė v. Specialios paskirties UAB „Vilniaus troleibusai“*, Nr. 3K-3-371/2003, kat. 39.2.4.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato apžvalga dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant civilines bylas dėl atlyginimo turtinės žalos, padarytos eismo įvykio metu. (apžvalga skelbta: Teismų praktika. Nr. 13, Lietuvos

- Aukščiausiojo Teismo biuletenis, Vilnius, 2000, p. 233-270).
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 29 d. konsultacija Nr. A3-130 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso normų taikymo“, (konsultacija skelbta: Teismų praktika, 2005-07-20, Nr. 23).
  66. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. birželio 8 d. nutartis c. b. AB "Gubernija" v. AB "Kalnapilio-Tauro grupė“, Nr.2-526-43/06, kat. 93.1.
  67. Vokietijos Konstitucinio teismo sprendimas: BVerfG 8 March 2000, // NJW, 2000. S. 2187.
  68. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (15.11.1994, VI ZR 56/94 (Caroline von Monaco)) // NJW, 1995.
  69. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (06. 07. 1955 (Großer Senat)) // BGHZ 18, 149.
  70. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH (15.11.1994, VI ZR 56/94 (Caroline von Monaco)) // NJW, 1995.
  71. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGH VersR 1964. S. 1103.
  72. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGH VersR 1967. S. 256.
  73. Vokietijos Federalinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas: BGH NJW, 1993. S. 781.

Elektroniniai dokumentai:

74. Europos parlamentas. *Judicial cooperation in civil and commercial matters: cross-border disputes, non-contractual obligations, Rome II*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/oeil/FindByProcnum.do?lang=2&procnum=COD/2003/0168>>.

SANTRAUKA

Civilinės atsakomybės esmę nusako jos tikslai. Autorius darbe nagrinėja visas civilinės atsakomybės funkcijas, jų sudedamuosius elementus, pasireiškimą nacionalinėje ir užsienio valstybių doktrinoje ir praktikoje, probleminius klausimus. Atlikus tyrimą autorius daro išvadą, kad pagrindinės civilinės atsakomybės funkcijos yra kompensacija ir prevencija, nors pastaroji yra mažesnės reikšmės.

Civilinės atsakomybės pobūdis lemia kompensacinės funkcijos neginčijamą svarbą žalos atlyginimo procese. Šios funkcijos esmę išreiškia visiško nuostolių atlyginimo principas. Visiškai atlyginti nuostolius – tai grąžinti nukentėjusį į tokią turtinę padėtį, kokia būtų nepadarius žalos. Kartu šis principas reiškia, kad iš žalos padariusio asmens negalima išieškoti daugiau, nei nukentėjusysis patyrė žalos, nes tai reikštų nepagrįstą nukentėjusiojo praturtėjimą. Darbe autorius taip pat aprašo, kaip kompensavimo funkcija pasireiškia Lietuvos teisinėje sistemoje ir koks funkcijos pasireiškimo būdas yra dažniausiai pasitaikantis praktikoje. Darbe analizuojama ir pabaigoje padaroma išvada, kad visiško nuostolių atlyginimo principas negali būti absoliutus. Visa apimtimi civilinės atsakomybės kompensavimo funkcija negali pasireikšti atlyginant neturtinę žalą, esant ribotai civilinei atsakomybei, o taip pat atsižvelgiant į būtinumą taikyti sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principus.

Prevencija pasireiškia dvejopai. Pirma, *a priori*, t.y. teisės pažeidėjas žinodamas apie gresiančią atsakomybę stengsis tinkamai vykdyti prievoles, laikytis įstatymų. Antra, *a posteriori*, t.y. pritaikius turtinę sankciją ir atlyginus nuostolius, teisės pažeidėjas ateityje stengsis nenusižengti. Prevencija *a posteriori* yra veiksmingesnė negu *a priori*. Darbe plačiai tiriama, kokiais atvejais prevencija būna efektyviausia.

Kiti civilinės atsakomybės tikslai yra mažiau reikšmingi. Nubaudimo funkcija skirta nubausti teisės pažeidėją. Bendrosios teisės sistemos valstybėse ji pasireiškia priteisiant baudinius nuostolius. Darbe yra ieškoma šios funkcijos pasireiškimo Lietuvos civilinėje teisėje. Daroma išvada, kad ši funkcija nėra būdinga privatinei teisei, o jos neapibrėžta vieta taikant civilinę atsakomybę yra ilgo ir kartais nenuoseklaus nusikaltimų ir civilinės teisės pažeidimų atskyrimo rezultatas. Bendroji prevencija rūpinasi visuomenės gerovės didinimu, kuris pasiekiamas per sudėtingus ekonominius procesus. Šie procesai eliminuoja visuomenei ekonomiškai nenaudingą elgesį mažinant deliktų ir dėl jų patiriamų nuostolių skaičių. Nuostolių paskirstymas plačiąja prasme suprantama kaip netiesioginis nuostolių paskirstymas asmenims, kurie dalyvauja rizikingoje ir nuostoliams atsirasti jautrioje veikloje. Kartu su kitomis žalos kompensavimo sistemomis civilinė atsakomybė garantuoja veiksmingesnį nukentėjusiojo teisių gynimą.

Civil Liability: Compensation, Prevention, Punishment and others Functions

The essence of the civil liability is expressed by its goals. The paper deals with the functions of the civil liability, their constitutive elements, their manifestation in national and foreign countries doctrine and practise, problem issues. At the end of the research the author makes conclusion that the main functions of the civil liability is the compensation and the prevention though the last is of a secondary importance.

The nature of the civil liability determines undisputable significance of the compensatory function in the loss indemnifying process. The essence of the compensatory function is expressing by the principle of the compensation of damages in full. To compensate damages in full – is return the aggrieved person in such property state that would be if there are not occurred damages. Together with above mentioned such principle means that from the person by whom the damage was caused can not be recover more than the aggrieved person has incurred losses because otherwise the aggrieved person shall be considered as in the position of the unjust enrichment. The author in the paper also describes how the compensatory function manifests itself in the Lithuanian legal system and which nature of such manifesting is mostly occurred in practise. In the paper is analysing and in the end is making by the author a conclusion that the principle of the compensation of damages in full cannot be absolute. The compensatory function fully cannot be expressed either in indemnifying non-pecuniary damage, in cases of the limited civil liability and when the necessity to apply the principles of justice, reasonableness and good faith is.

The prevention manifests itself in two ways. First, if the violator known about imminent liability, he will make efforts in performing obligations, abiding laws. Second way is after applying sanction and indemnifying loss. Then the violator will make efforts not to break laws and contracts in the future. The second way is more effective than the first. Besides, in the paper is investigated other case when the prevention is effective.

Others functions of the civil liability is of lesser importance. The essence of punishment is to penalize the violator. Such function is not appropriate with the private law. However in common law system countries the punishment is recognized by awarding punitive damages. In the paper the authors seeks to find elements of punishment in the Lithuanian civil law. The goals like loss shifting (spreading) in broad sense and general deterrence in modern society take on more advantages, because allow to increase the effectiveness of the loss indemnifying process and to ensure better protection of victims' rights.